

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Obřízka ve starém Egyptě, judaismu
a odraz obřízky v křesťanství

Circumcision in ancient Egypt and Judaism,
and the reflection of circumcision in Christianity

Praha 2015

Radka Vachatová

Poděkování

Děkuji tímto ThDr. Evě Vymětalové Hrabákové, Th.D., vedoucí mé diplomové práce, dále doc. Mgr. Jiřímu Benešovi, Th.D., doc. Mgr. Jiřímu Janákovi, Th.D. za podnětné návrhy, podporu a čas, který mi věnovali.

Radka Vachatová

Prohlášení

Prohlašuji, že tuto diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 16. 7. 2015

Radka Vachatová

Anotace

Tato práce si klade za cíl blíže seznámit čtenáře s problematikou mužské obřízky ve starém Egyptě, starém Izraeli a následně i v judaismu a dále nastínit, jak bylo téma židovské obřízky zpracováno křesťanstvím. Přibližuje zvyk mužské obřízky ve starém Egyptě obrazovými a textovými důkazy, včetně nálezů na mumíích. Hledá podobnosti a rozdíly mezi mužskou obřízkou ve Starém Egyptě a judaismu, ve kterém je jedním z nejvýznamnějších rituálů a znamením příslušnosti k Bohu a národu. Pozornost je též věnována významové proměně v křesťanství za nový iniciační rituál křtu a názorům zatracujícím obřízku. Biblická témata, včetně mysteria Ježíšovy obřízky a Kristova ukřižování, se odrážejí i v evropském výtvarném umění, o čemž pojednává poslední část práce.

Klíčová slova

Mužská obřízka – starověký Egypt – judaismus – křesťanství - předkožka

Annotation

The aim of this work is to familiarize the reader more closely with the issue of male circumcision in ancient Egypt and ancient Israel, and subsequently also in Judaism, and to outline how the theme of Jewish circumcision was adapted by Christianity. It describes the custom of male circumcision in ancient Egypt using pictorial and textual evidence, including findings on mummies. It looks for similarities and differences between male circumcision in ancient Egypt and in Judaism, in which it represents one of the most important rituals, and a sign of belonging to God and the nation. Attention is also given to the significant transformation in Christianity to the new initiation ritual of baptism, and opinions damning circumcision. Biblical themes, including the mystery of Jesus' circumcision and Christ's crucifixion, are reflected in European visual art, which is discussed in the final part of the work.

Key words

Male circumcision – ancient Egypt – Judaism – Christianity - Prepuce

Obsah

Úvod	11
1. Obřízka ve starém Egyptě	12
1.1 Nil.....	12
1.2 Faraón	13
1.3 Náboženství	13
1.4 Muži - kněží.....	15
1.5 Ženy - kněžky	16
1.6 Sexualita.....	17
1.7 Dítě	19
1.8 Obřízka	20
1. 9 Nálezy na mumiích.....	21
1.10. Obrazové prameny.....	23
1.10.1 Reliéf ze zádušního chrámu v Džedkare	23
1.10.2 Reliéf z Anchmahorovy hrobky v Sakkáře	24
1.10.3 Reliéf z chrámu v Karnaku	26
1.10.4 Reliéf z chrámu v Luxoru	27
1.11 Zobrazení s obřízkou	28
1.12 Textové prameny	29
1.12.1 Egyptské textové prameny.....	29
1.12.2 Neegyptské textové prameny - Hérodotos.....	30
1.12.3 Ostatní neegyptské textové prameny	33
1.13 Shrnutí.....	35
2. Obřízka v judaismu	36
2.1. Smlouva obřízky – Abraham	36
2.2 Ženich obřízky - Sipora.....	38

2.3 Stvrzení smlouvy – Jozue.....	40
2.4 Hod beránka	42
2.5. Kněžský spis	43
2.6 Obřízka a Kenaan.....	44
2.7. Leviticus	46
2.8. Obřízka jako jinotaj.....	47
2.9 Konverze a zákazy obřízky	48
2.10 Rabínská tradice.....	51
2.11 Narození dítěte	51
2.11.1 První týden života	52
2.11.2 Pravidla obřízky.....	53
2.11.3 Popis rituálu - <i>brit mila</i>	55
2.11.4 Perí'a	56
2.11.5 Mecica.....	56
2.11.6 Požehnání.....	57
2.11.7 Rituální předměty - obřízková souprava	58
2.11.8 Rituální předměty - Eliášovo křeslo	58
2.11.9 Rituální předměty - povijany	58
2.11.10 Ostatní rituální předměty.....	60
2.11.11 Pojmenování dítěte a hostina	60
2.12 Vykoupení prvorozeného	60
2.13 Prolití kapky krve a apostie	61
2.14 Obřízka - sexualita a zdravotní důvody.....	62
2.15 Židovské pochybnosti	63
2.16 Číselná symbolika osmého dne	64
2. 17 Shrnutí.....	65

3. Odraz obřízky v křesťanství.....	67
3.1 Obřízka a křest.....	67
3.2 Jan Křtitel a Ježíš	68
3.3 Obřízka a apoštol Pavel.....	69
3.4 Duchovní obřezání	71
3.5 Obřízka a Tomášovo evangelium	72
3.6 Proti obřízce	73
3.6.1 Barnabášův list – proti obřízce a proti Židům.....	73
3.6.2 Justin Mučedník.....	74
3.7 Obřízka a alexandrijská tradice	75
3.7.1 Etiopská církev	75
3.7.2 Koptská církev	76
3.8 Exkurs – od obřízky k celibátu	79
3.9 Slavení obřízky	80
3.9.1 Exkurz: relikvie a svatá předkožka.....	80
3.9.2 Karel IV. a svaté ostatky.....	82
3.10 Odraz obřízky v umění.....	83
3.10.1 Obřízka - Albrecht Dürer.....	84
3.10.2 Obřízka - Rembrandt van Rijn	84
3.10.3 Obřízka - Francisco Goya	85
3.10.4 Obřízka - Bernard Picart	85
3.10.5 Obřízka Ježíše - Notre-Dame v Chartres	87
3.10.6 David a Michelangelo.....	88
3.11. Shrnutí.....	88
Závěr.....	89
Resumé.....	91

Summary.....	92
Použitá literatura	93
Seznam příloh.....	98
Vlastní příloha.....	106

Seznam zkratek

aj.	a jiní
angl.	anglicky
apod.	a podobně
arab.	arabsky
bibl.	biblický, biblicky
čes.	česky
ed.	editor
egypt.	egyptský, egyptsky
fr.	francouzsky
hebr.	hebrejsky
kap.	kapitola
kopt.	koptsky
lat.	latinsky
např.	například
něm.	Německy
obr.	obrázek
po Kr.	po Kristu
pozn.	poznámka
prof.	profesor
př..	překlad
př. Kr.	před Kristem
resp.	respektive
řec.	řecky
s.	strana
srv.	srovnej
tj.	to jest
tzntzv.	tak zvaný
viz	(v textu jako křížový odkaz)
vyd.	vydání
zkr.	zkráceně, zkratka

ŽMP	Židovské muzeum Praha
Gn	Genesis (První Mojžíšova)
Ex	Exodus (Druhá Mojžíšova)
Lv	Leviticus (Třetí Mojžíšova)
Nu	Numeri (Čtvrtá Mojžíšova)
Dt	Deuteronomium (Pátá Mojžíšova)
Joz	Jozue
Sd	Soudců
1S	První Samuelova
2S	Druhá Samuelova
1Kr	První Královská
2Kr	Druhá Královská
1Pa	První Paralipomenon (1. Letopisů)
2Pa	Druhá Paralipomenon (2. Letopisů)
Ez	Ezechiel
Iz	Izajáš
Jr	Jeremjáš
Am	Ámos
Mal	Malachiáš
Mt	Matouš
Mk	Marek
L	Lukáš
Sk	Skutky apoštolské
Ř	Římanům
1K	První list Korintským
2K	Druhý list Korintským
Ga	Galatským
Ef	Efezským
F	Filipským
Ko	Koloským

Biblická jména a citace jsou uváděny podle Českého ekumenického překladu (ČEP)

Úvod

Na teologické fakultě si mužskou obřízku nejčastěji spojujeme s židovstvím a se starým Izraelem. Akt obřízky si kdysi staří Izraelci vyložili jako znamení smlouvy s Hospodinem. Obřízka je však rituál daleko starší, rozšířený po celém světě a v mnoha kulturách. Je známa v Austrálii i v jižní Americe. V různých kulturách má svá specifika a rozmanité projevy. Obecně měla snad pojistit či posílit plodnost. Většinou bývá charakterizována jako *rites de passage*, iniciační rituál, který převádí chlapce z dětství do dospělosti. Cílem naší práce je zjistit, zda toto platí i pro obřízku ve starém Egyptě, zda byla obřízka běžně rozšířena a praktikována mezi Egyptány. Budeme pátrat po důvodech, věku a způsobu provádění obřízky ve starém Egyptě, což následně porovnáme s tím, co víme o mužské obřízce provozované ve starém Izraeli (a pak i v judaismu). To vše s ohledem na kulturní, náboženské, historické i sociální souvislosti.

V první kapitole se tedy zaměříme na obřízku v jedné z nejvyspělejších a nejsvráznějších starověkých kultur – starém Egyptě. Ve druhé kapitole si podrobně popíšeme, co obřízka znamenala (a stále znamená) pro židovský národ. Ve třetí kapitole budeme chtít ukázat odraz (a rovněž obraz) obřízky v křesťanství. Jak obřízku pochopili a transformovali původně židovští heretici – křesťané. Přestože (až na výjimky) mužskou obřízku nepraktikují, měla obřízka při vzniku křesťanství zásadní význam. Pokusíme se nahlédnout vnímání mužské (resp. židovské) obřízky během vývoje křesťanství. Odkazy na obřízku nalezneme v mnoha nečekaných souvislostech. Na závěr třetí kapitoly budeme objevovat odraz obřízky v evropském výtvarném umění.

Téma mužské obřízky je pozoruhodný, tajemný, intimní, málo prozkoumaný fenomén. Vzbuzuje v lidech mnohé emoce, přesto stojí na okraji zájmu a je popsán velmi málo. Zajímá pochopitelně více muže než ženy. Na půdě univerzity jsme zatím neobjevili práci na toto téma. Doufáme proto, že naše práce bude přínosem i pro ostatní.

1. Obřízka ve starém Egyptě

Hledání počátků mužské obřízky začneme ve starém Egyptě. Přesto, že máme určité poznatky o náboženství starověkého Egypta, zůstává pro nás vzdálené, záhadné, opředené tajemstvím. Obřízka je v této starobylé kultuře pokládána za známý a doložený fakt. Zapátrejme proto, jak byla obvyklá, jaké byly její důvody, jakým způsobem a v jakém věku se prováděla.

1.1 Nil

Starověký Egypt se rozkládal na území severovýchodní Afriky, jehož přirozenou hranici tvoří na východě Rudé moře s Východní pouští, na severu bažinatá nilská delta, ležící mezi dnešní Káhirou a Středozemním mořem a na západě písčité pláň Západní pouště. Vztah mezi nejdelší řekou světa Nilem¹ a zemí příznačně vystihl řecký historik Hérodotos,² který Egypt nazval „darem Nilu.“³ Díky jarnímu tání sněhu z Etiopské vysočiny a prudkým deštům se veletok pravidelně vyléval ze svých břehů a po dobu čtyř měsíců zaplavoval vodou a úrodným bahnem úzké nilské údolí. Životodárná řeka a všudypřítomná síla slunce znamenaly tolik, že byly zbožštěny. Starověký Egypt vybudoval jedinečnou,⁴ pozoruhodně soběstačnou, téměř monolitickou, etnický i jazykově jednotnou kulturu. Od samého počátku byl stát budován na přísně centralistických principech. Byl vyjádřením vůle bohů a byl také středem jimi stvořeného harmonicky uspořádaného světa. Staří Egyptané si svět představovali jako plochý a uspořádaný do tří rovin – pozemské (egypt. *ta*), nebeské (egypt. *pet*) a zasněžená (egypt. *duat*).⁵ Ty se protínaly v horizontu (egypt. *achet*), který představoval vstup do nad-lidského světa bohů a mocných. Mimo hranice světa nebylo nic než prostor neuspořádanosti a chaosu v podobě temného pravodstva (egypt. *nu* nebo *nun*).⁶

¹ Nil byl ve starém Egyptě nazýván řeka (egypt. *Iteru*). Byl také nejdůležitější dopravní tepnou. Délka toku Nilu je 6671 km, protéká od jihu k severu východní Afrikou. Pramení v horách jižního Burundi mezi jezery Tanganjika, Kivu a Viktorií.

V Deltě se řeka členila v průběhu historie do pěti až sedmi silnějších ramen, k ustálení toku do dvou hlavních ramen došlo až na konci 9. století po Kr. In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství I*. Praha 2009. s. 17

² Téměř před 2500 lety

³ VACHALA, B.: *Starověký Egypt*. Praha 2010. s. 13

⁴ S výjimkou Mezopotámie

⁵ Část světa, kterou poněkud nepřesně nazýváme také „podsvětí“ se měla nacházet buď pod zemí (resp. pod jejím povrchem; kam zapadalo slunce) nebo v nebesích. In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství II*. Praha 2012. s. 11

⁶ Ibidem. s. 13

1.2 Faraón

Dějiny Egypta jsou v první řadě historií faraónů. Tato nikdy závažně zpochybňovaná instituce trvala přes tři tisíce let. Faraón⁷ byl vtělením pravdy, principu, harmonie a smysluplného řádu *maat*. Tento král, bůh na zemi, se stal zárukou prosperity Egypta a toho, že síly chaosu a zla nezvítězí. Byl záštitou jak za svého života, tak i po smrti, že dílo bohů nebude zničeno. Mumifikace jeho mrtvého těla a zádušní kult ho proto měli uchovat navždy mezi lidmi.⁸ Nástupem každého panovníka na trůn se začal naplňovat věčný koloběh, v němž se prolínaly události mytické a skutečné. Část zápasu o svět a řád se odvíjela jako nekonečný mýtus mezi bohy, část se aktualizovala na zemi – byla kultem, svátkem, dějinami.⁹ Počátek světa chápali staří Egyptané dvojím způsobem, nábožensky a historicko-tradičně. V náboženském smyslu ho nazývali „Poprvé“ a mínili jím okamžik, kdy se slunce poprvé vynořilo nad pravodstvem a vznikl život. Počátek v historicko-tradičním smyslu pak spojovali se sjednocením Egypta legendárním panovníkem Menim.¹⁰

1.3 Náboženství

Egyptské náboženství představuje poměrně nesourodou směsici náboženských představ a zkušeností od nejjednodušších animistických až po velmi složité teologické úvahy.¹¹ Nelze nám zcela pochopit složité struktury božstev, varianty mýtů, přesné povahy entit jako *ba*, *ka*, *ach*.¹² Naproti tomu je egyptská náboženská tradice také krajně konzervativní. Odolává všem změnám a obsahuje své archetypální vzory bohů a hrdinů.

⁷ Slovo odvozené od výrazu *per-aa* (velký dům, tj. palác), jímž se od Nové říše přeneseně označoval panovník. In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství I*. Praha 2009. s. 300

⁸ VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 24

⁹ VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 168

¹⁰ Ibidem. s. 168.

Meni se stal prvním faraónem obou zemí, tj. Horního a Dolního Egypta, současně i zakladatelem 1. dynastie s novým hlavním městem Mennoferem. Doba jeho panování spadá do období okolo roku 3000 př. Kr.

¹¹ Tyto představy vznikaly postupně a v různých dobách byly nově interpretovány, ale v poměrně složité strukturované egyptské společnosti mohly přežívat vedle sebe a nikdy nebyly scholasticky shrnuty do jednotného dogmatu, kanonizovaného jednotným textem. In: VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 303

¹² Termíny *ba*, *ka*, *ach* spojované s božskou a lidskou existencí se do moderních jazyků často překládají výrazy *duch* nebo *duše*, přestože význam původních pojmů je v mnohém odlišný. In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství I*. Praha 2009. s. 12

Tyto termíny obsahovaly množství různých, navzájem provázaných aspektů a významů. *Ka*, *ba*, *ach* patřily mezi základní egyptské entity. Pokusme se je poněkud zjednodušeně charakterizovat: *ka* jako tvůrčí životní a plodivou sílu kterékoliv lidské nebo božské či zvířecí bytosti; *ba* jako duchovní sílu, pojetí osobnosti v její jedinečnosti, také označení a projev božské bytosti; *ach* bývá nepřesně překládán jako zářivá duše, duch; také blažený a prospěšný duch (zesnulého); komplexní forma nadpřirozené (posmrtné získané) existence.

Je zcela orientována k zásvěetí, ve své dokonalosti neměnnému, jehož tajemství se pokoušely rozluštit početné generace badatelů.¹³ Jedním z nejdůležitějších úkolů bylo uchování života v posmrtné existenci, včetně mumifikace mrtvého resp. jeho nahrazení (náhradní hlava, socha, rakev) a rituálního pohřbení.¹⁴ Každý chrám ve velkých městech, sídlech moci, vytvářel svou vlastní kosmogonii s místním bohem na vrcholku hierarchie. Chrámy (hlavní) vyjadřovaly městský charakter sídla. Byly to „chrámové pevnosti“, jejichž zdáli viditelné vysoké ohradní zdi a věžovité pylony vysoko čnely nad plochou krajinou.¹⁵ Mohutné chrámy mohly disponovat skriptoriem a speciálními knihovnami, kde mohly být po generace uchovávány a opisovány svitky s náboženským obsahem, ale také díla vědecké povahy, například astronomické, matematické, lékařské a magické texty. Zároveň to byl ústav zvaný „dům života“, který poskytoval egyptské mládeži nejvyšší dosažitelné vzdělání. Často jeden chrám (egypt. *naosu*) sousedil s druhým, takže vznikaly celé komplexy, ba i celá chrámová města.¹⁶ Chrámy a rovněž bohatí občané byli držiteli pozemkového majetku v údolí Nilu a zvýrazňovali tak svou důležitost pro stabilitu a jednotu země. Obrovský počet chrámů a jejich provoz musely značně zatěžovat staroegyptské hospodářství. Obyčejní lidé očekávali, že budou obdařeni spravedlností ve společnosti i ve vesmíru. Množství ochranných, smírných a léčivých amuletů – skarabeů a sošek – dokládá významnou vrstvu lidového náboženství. O magii se soudilo, že byla předána lidem bohy, aby se mohli bránit nepřízni osudu. Kouzla, napsaná na papyru nebo ostraku, se užívala jak v chrámech, tak v soukromí. Jména a zvuky v nich obsažené mířily k bohům, aby přivolaly jejich pomoc. Jako poslední možnost bylo možné bohy ovládnout magií.¹⁷

¹³ ELIADE, M.; CULIANU, I.: *Slovník náboženství*. Praha 1990. s. 64

¹⁴ Proces mumifikace nebyl tedy pouze balzamování a úprava těla. Byl to také složitý náboženský rituál, jehož cílem bylo pomoci lidské bytosti vstoupit mezi blažené zesnulé, tj. vzkříšené či „opět žijící“ a připravit ji na život v zásvěetí. Jednalo se pak o „vznešená těla“ (egypt. *sah*), která prošla proměnou spolu s ostatními složkami a aspekty lidské bytosti. Jen tato celistvost mohla podnítit vznik vznešeného těla, jež se stalo jedním z předpokladů přeměny lidské bytosti v blaženého a mocného zesnulého (*ach*). In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství II*. Praha 2012. s. 89

¹⁵ ASSMANN, J.: *Egypt*. Praha 2002. s. 42

¹⁶ Např. Abúsír ve Staré říši; Západní město Veset; Karnak v Nové říši. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 223

¹⁷ ELIADE, M.; CULIANU, I.: *Slovník náboženství*. Praha 1990. s. 66-67

1.4 Muži - kněží

Původně jediným prostředníkem vztahu mezi lidmi a bohy byl panovník (vykonavatel kultu), sám také bůh, jediný, který žil s lidmi na zemi. Svůj obřad nemohl vykonávat na mnoha místech současně, proto tím pověřoval své zástupce. Funkce hlavního kněze či kněžky byla politicky významná; faraón do ní dosazoval svoje děti nebo nějakého mocného přítele. Přestože velekněz a vyšší kněží byli jmenováni přímo panovníkem, tyto i některé nižší kněžské úřady se časem stávaly dědičnými. Velekněz se zpravidla nazýval „Prvním knězem“.¹⁸ Vnitřky chrámů byly obvykle vyhrazeny rituálně čistým kněžím¹⁹ pro chrámový kult. Chrám byl přibýtkem boha, nikoli věřících. Přístup byl vyhrazen výlučně odbornému personálu, kněžím a pomocníkům. V chrámech bohů a v zádušních kulech bylo zaměstnáno značné množství kněží, kteří se dělili do různých, někdy svým náboženským i společenským postavením značně odlišných kategorií. Dvě z těchto kategorií byly zvláště důležité, „sluhové boží“ (egypt. *hemu-necer*) a „čistí“ (egypt. *vab*). Sluhové boží připravovali a vykonávali obřady a měli přístup až do svatostánku. Zabývali se také některými administrativními úkoly spojenými s hospodářským zabezpečením chrámu. Čistí vykonávali nižší kněžské práce. Jejich titul se posléze stal obecným označením kněze. Na rozdíl od sluhů božích dbali čistí především na rituální čistotu. Základní podmínkou rituální čistoty kněží byla obřízka.²⁰ Několikrát denně se omývali,²¹ vyplachovali si ústa nebo žvýkali natron,²² holili si celé tělo (včetně hlavy),²³

¹⁸ V některých případech si však podržel své původní označení, např. velekněz boha Rea v Heliopoli se nazýval „Největším z pozorujících“ (tj. nebeská tělesa), velekněz boha Ptaha z Memfidy zase „vrchním představeným řemeslníků“. In: VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 256

¹⁹ Staroegyptský kněz nebyl zvěstovatelem zjevené pravdy, protože představa o vzniku, uspořádání a řízení běhu světa bohy byla od nepaměti předávána z otce na syna a prostupovala v nejrůznějších aspektech každodenního života všech. Nebyl kazatelem, který měl obracet lidi na víru nebo je vést k spravedlivému životu, protože o platnosti náboženského světového názoru nikdo nepochyboval (s výjimkou „hereze“ Achnatona, která však představovala spíše jeho jinou formu) a lidé se snažili žít řádně, aby si získali zásluhy pro posmrtný život, o jehož existenci byli přesvědčeni. Zatímco při křesťanské bohoslužbě věřící uctívají Boha, který je obdařuje svými milostmi, staroegyptští kněží bohu příslušného chrámu sloužili materiálními i magickými úkony. Usilovali tak o zajištění boží přítomnosti na zemi a tím i harmonického řádu světa v podobě, v jaké ho bozi stvořili. Proto se nazývali „sluhové boží“ nebo „otroci boží“, v Řecké době „proroci“. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 223

²⁰ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 224

²¹ U větších chrámů byl uvnitř obvodní zdi chrámového okrsku velký kamenný bazén s dlouhým schodištěm, po němž kněží sestupovali k vodě, aby se pokropili. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 226

²² Natron (egypt. *necerej*, božská sůl) je přírodní směs uhličitanu sodného a hydrogenuhličitanu sodného s malým množstvím chloridu sodného a stopami síranu sodného, která při kontaktu s tělem a jeho tkáněmi vysoušela tělo a pokožku, rozkládala tuky a ničila škodlivé bakterie. Toho se využívalo k vysoušení těl zemřelých při mumifikaci. In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství II*. Praha 2012. s. 82

stříhali nehty na rukou a na nohou²⁴ a pomazávali si tělo olejem, jehož byla v chrámech velká spotřeba. Na vyobrazeních je vidíme vždy holohlavé, bez obočí a řas.²⁵ Totéž platilo pro cizince, kteří chtěli studovat tajemství věd pěstovaných v chrámech.²⁶ Ve službě bohu se kněží museli vyvarovat pohlavního styku.²⁷ Měli speciální úkoly: omývání soch, rituální obětování potravin a nápojů, uvedení božské přítomnosti do soch, přemísťování soch ve věšteckých procesích, pohřební obřady atd. Kněží skrytí ve svatyních promlouvali skrze sochy klidem tajným otvorem v klenbě v přímých proroctvích. Kněz jakožto panovníkův zmocněnec a odborník na vztahy s božským světem se takto představoval pouze uvnitř chrámu. Nezdá se, že mimo chrám by se od nich vyžadoval nějaký zvláštní způsob života, a neukládaly se mu ani žádné závazky týkající se například bydlení nebo odívání. Jeho příslušnost ke kněžské hierarchii rovněž nutně nezahrnovala zvláštní přípravu teologického rázu ani zkušební dobu zaměřenou na postupné zdokonalování mravů.²⁸ Institut kněží a jejich činnost byla tedy podmíněna samotným chrámem. Příjmy kněží pocházely ze dvou hlavních zdrojů, z výnosů chrámových pozemků a z přidělených důchodů. Již ve Staré říši²⁹ začali panovníci poskytovat chrámům a kněžím významné výsady, osvobozovali je od pracovních povinností ve prospěch státu, dávali jim půdu, později také kořist z válečných výprav včetně zajatců. Bohatství a moc kněží dosáhla svého vrcholu za Nové říše. V Pozdní době došlo všeobecně k oslabení moci panovníka a ke zvýšení moci kněžských kolegií.³⁰

1.5 Ženy - kněžky

Je jisté, že starověký Egypt znal od nejstarších dob také ženský „klérus,“ ačkoliv jeho význam nebyl srovnatelný s mužským. Také o něm máme méně informací. Působily

²³ K holení sloužily ostré hrany kamenných čepelek, opatřených většinou dřevěnou rukojetí. Postupně je nahrazovaly měděné a od Střední říše bronzové trapezoidní břitvy. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 83

²⁴ Jak naznačuje reliéf v sakkáské hrobce Anchmahora

²⁵ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 225

²⁶ Řecký cestovatel Eudoxos z Knidu si musel dát ostříhat vlasy a oholit obočí. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 225

²⁷ Ibidem. s. 225

²⁸ PERNIGOTTI, S.: *Kněz*. In: DONADONI, S. (ed.): *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha 2006. s. 125

²⁹ Stručný přehled datace historických období: Předdynastická doba: asi 4500-3150 př. Kr.; Archaická doba: asi 3150-2700 př. Kr.; Stará říše: asi 2700-2180 př. Kr.; První přechodná doba: asi 2180-2064 př. Kr.; Střední říše: asi 2064-1797 př. Kr.; Druhé přechodné období: asi 1797-1543 př. Kr.; Nová říše: asi 1543-1080 př. Kr.; Třetí přechodná doba: asi 1080-715 př. Kr.; Pozdní doba: 715-305 př. Kr.; Ptolemaiovská doba 305-30 př. Kr.; Římská doba: 30 př. Kr.-395 po Kr.; Byzantská doba: 395-640 po Kr.; rok 640 dobytí Egypta Arabby

³⁰ VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 256

hlavně ve svatyních ženských bohyně, např. Hathor, Eset, Neit, Satet, Sachmet nebo Baset a také v zádušních chrámech, kde připravovaly oběti mrtvým.³¹ Ženám byly svěřovány typicky ženské úlohy a specializace. Takovým charakteristicky ženským kněžským úřadem (od Nové říše) byla „božská manželka“. Titul označoval kněžku vybranou pro spojení s mužským božstvem přebývajícím v chrámu. V Thébách v Pozdní době měla vážnost srovnatelnou a někdy převyšující význam „prvního kněze Amonova“. Byl to úřad vyhrazený pouze pro panovnické dcery.³² Kromě manželky mohl mít chrám i harém tvořený božskými „konkubínami“, v čemž lze nalézt paralelu mezi strukturou chrámu a královského paláce. I faraón měl manželku a harém. V žádném případě ale nešlo o nic podobného posvátné prostituci.³³ Vztah mezi manželkou a konkubínami na jedné straně a bohem na straně druhé se uskutečňoval v čistě spirituální rovině, neboť sexuální styk byl v chrámech přísně zakázán a netolerovaly se žádné přestupky.³⁴ Speciální ženské činnosti byly spojeny s hudbou, jež hrála roli při náboženských obřadech: tanečnice, zpěvačky a hudebnice jsou doloženy ve všech obdobích egyptských dějin a do této kategorie patřilo i nemálo dam z vyšší společnosti, manželek významných kněží nebo vysokých hodnostářů.³⁵ Z nejnadanějších se vybíraly profesionální představitelky bohyně Eset a Nebthet v nejstarších dramatických hrách, mystériích při slavnostech smrti a vzkříšení Usira.³⁶ Za chrámovou službu pobíraly ženy rovněž hmotnou odměnu.³⁷

1.6 Sexualita

Ačkoli dříve nebyl starý Egypt takto nahlížen, dnes víme, že sexualita hrála v životě starých Egyptanů velkou roli. Byla přirozená a nikoliv puritánská. Měla především sloužit k početí, zachování života, rodu a zplodění potomstva. Dříve uváděné názory o určité nesmělosti či nábožensky motivované střídmosti neodpovídají skutečnosti. Egyptané velmi dobře věděli, jak dochází k oplodnění a vzniku nového života. V písemných pramenech jsou doloženy recepty proti početí i ty, které měly přivodit

³¹ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 59

³² PERNIGOTTI S.: *Kněz*. In: DONADONI, S. (ed.): *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha 1990. s. 131

³³ Nebyly to ani chrámové prostitutky ani panny žijící v celibátu. Byly to manželky mužů různých společenských vrstev, přičemž příslušnice rodin velmožů, kněží a úředníků převládaly. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 59

³⁴ Srov. Hérodotos 1,182)

³⁵ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 59

³⁶ Ibidem. s. 59

³⁷ Ibidem. s. 59

potrat. Na druhou stranu se egyptské ženy bály neplodnosti a sterility, která byla považována za hanbu a prokletí.³⁸ Hieroglyfická značka představující (vždy) ztopořený pohlavní úd (egypt. *henen*) se stylizovaným znázorněním ženského pohlavního orgánu³⁹ ve tvaru trojúhelníku znamenala „souložit“. Od téhož kořene jako „souložit“ je odvozeno i sloveso „oplodnit“.⁴⁰ *Henen* ale znamenal penis už bez předkožky, zvané egypt. *tem*. Z přední části pohlavního údu, žaludu (egypt. *beh*) vycházelo při ejakulaci semeno⁴¹ (egypt. *mev*, *mevej*, *mej*), vlastní varlata se nazývala egypt. *inesevej*.⁴² Některá slova související s plodností a zrozením byla odvozena i od slovního kořene *ka*.⁴³ Jednalo se např. o výrazy býk (egypt. *ka*; někdy zapisován se znakem penisu), vagína (egypt. *kat*), být těhotná (egypt. *beka*) nebo varlata (egypt. *bekaj*).⁴⁴ Teprve od Nové říše, kdy se do Egypta dostávalo mnoho neobřezaných cizinců, je doložen i název pro neobřezaný penis (egypt. *kerenet*).⁴⁵ V Římském období zmiňuje Diodóros kastraci jako formu trestu. Na rozdíl od jiných starověkých i novějších kultur nehráli eunuši ve starém Egyptě žádnou významnou roli.⁴⁶ Vztah k erotice a sexualitě dostatečně názorně dokládá celá řada památek písemných i archeologických (milostné písně, literární Knihy moudrých rad do života, mýty, kresby na ostrakách a skálách, drobné plastiky, amulety, ale i obscénní výrazy a nadávky). Ztopořený úd boha souvisel se symbolikou plodivé síly, vzkříšení a věčného života. S kultem plodnosti byla spojena různá další, zejména býčí a beraní božstva, ale také bohyně Hathor a bohové Bes a Sutech. Sošky žen se zvýrazněnými

³⁸ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 13

³⁹ Ženské lůno - egypt. *šed*. Hieroglyfická značka jiného názvu dělohy (egypt. *idet*) neodpovídá děloze ženy, ale tzv. dvojrohé děloze zvířat, nejspíš krávy. Je to jeden z dokladů, že staroegyptské anatomické vlastnosti vycházely více z kuchání zvířat než z pitev lidí, s nimiž nelze zaměňovat činnost mumifikátorů. Dělohu si představovali v břiše volně pohyblivou, schopnou vyvolat choroby svou polohou na nesprávném místě. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 13

⁴⁰ VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 189

⁴¹ V některých aspektech se ovšem Egyptané mýlili. Např. si mysleli, že semeno se tvoří v kostech muže, teprve odtud přechází do varlat a penisu. In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství II*. Praha 2012. s. 46

⁴² STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 12

⁴³ Neboť pojem *ka* zastupoval i oživující a plodivou sílu.

⁴⁴ JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství II*. Praha 2012. s. 110

⁴⁵ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 29

⁴⁶ U královských např. Thutmose III., (zčásti Merenptah) a jiných mužských mumii se již od Staré říše ojediněle objevuje posmrtné oddělení pohlavních orgánů, související se snahou uchovat je při mumifikaci. Poměrně časté jsou v náboženské literatuře (např. Spor Hora se Sutechem atd.) zmínky o kastraci, resp. ztrátě pohlavních orgánů různých bohů jako symbolu dosažení vítězství nebo nadvlády. Obtloustlé mužské postavy bez vyznačení pohlavních orgánů, objevující se ve výtvarném umění zejména jako symbol plodnosti (Nilu) nebo spojení obou částí Egypta, nelze považovat za eunušství, ale za výraz sexuálního dimorfismu (podobně jako androgynní ženská božstva). Označení Amenhotepa IV. za eunucha (v důsledku onemocnění) není všeobecně přijímáno, z egyptologického hlediska je nepravděpodobné. In: VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 192

pohlavními znaky, které se přidávaly zemřelým do hrobu, měly udržet jejich plodivou sílu na onom světě.⁴⁷

1.7 Dítě

Děti se v Egyptě těšily lásce a péči. Pravidelně se účastnily veškerého rodinného života. Starali se o ně rodiče, pouze vysoce postavení Egyptánci měli ještě kojné a chůvy. Všechny staroegyptské vdané ženy měly za povinnost porodit manželovi mužského potomka (děvčátka se nepočítala).⁴⁸ Narozené děti byly obvykle kojeny tři roky.⁴⁹ Přes vysokou kojeneckou a dětskou úmrtnost můžeme předpokládat, že počet dětí v rodinách nebyl malý.⁵⁰ Také ženy se dožívaly průměrně kratší délky života než muži (na rozdíl od současnosti), což souviselo s množstvím těžkých porodů během života.⁵¹ Podle egyptského výtvarného kánonu byly malé děti na malbách a reliéfech znázorňovány nahé (nahota byla asi přímo zdůrazňovaným zevním znakem dětství) a omalované žlutou barvou (znak nedospělosti a pobytu v domácnosti, na rozdíl od červené barvy dospělých mužů, žlutá barva ženských postav ukazuje, že pobývaly většinou v domě, ne na slunci). Proporčně jsou znázorňovány jako zmenšené postavy dospělých (velikostně sahají rodičům po kolena). Na hlavě měly „dětskou kadeř“ (dlouhá splývající lokna za pravým uchem, ostatní vlasy krátké, kadeř nosily děti asi do deseti let) a na krku jednoduchý náhrdelník se zavěšeným amuletem, který je měl chránit. Na vyobrazeních doprovází „dětskou kadeř“ ještě další symbol útlého dětství, odpozorovaný od života. Je jím ukazováček pravé ruky vložený do úst.⁵² V teplém klimatu se děti mohly pohybovat i mimo domov nahé, až nahota starších dívek byla ukryta pod dlouhou tunikou dospělých žen (egyptské ženy si zahalovaly téměř celé tělo). Dobře jsou známy hry, zábavy a sporty malých i větších chlapců a dívek. Děti zůstávaly „bezmocnými a nevinnými“ (tj. nezletilými) právě do deseti let, kdy nejpozději ty z lépe situovaných

⁴⁷ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 12

⁴⁸ Ibidem. s. 60

⁴⁹ Ibidem. s. 19

⁵⁰ Ibidem. s. 21

⁵¹ Vyplyvá to z řady demografických rozborů antropologického materiálu z egyptských pohřebišť a potvrzují to i soubory egyptských mumii z různých muzeí. Např. průměrné stáří dospělých mužů při úmrtí z pohřebiště Pozdní doby (Sakkára) bylo třicet tři let, zatímco ženy umíraly v průměru o čtyři roky dříve. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 19

⁵² Jako náhrada dudlíku známá dodnes. Nalezneme ho nejen u dětí smrtelníků, ale i u mladých bohů. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 26

rodin vstupovaly do „domu života“, školy - jako součásti chrámu. Iniciačními obřady překračovaly práh dospělosti.⁵³

1.8 Obřízka

Uvádí se, že mužská obřízka, egypt. *sebi*,⁵⁴ ve starém Egyptě je doložena již od počátku 3. tisíciletí př. Kr. prostřednictvím zobrazení, textů a mumií. Můžeme se domnívat, že obřízkou končilo dětství. Chlapci byli obřezáni, byla jim odstraněna „dětská kadeř“ a začali se odívat jako dospělí. Lze předpokládat, že to byla nábožensko-rituální záležitost, při které byli chlapci přijímáni mezi muže.⁵⁵ Dokládá to i operační nástroj – (zakřivený) pazourkový nůž⁵⁶ - používaný v době, kdy byly k dispozici ostřejší nože kovové⁵⁷ (obr. v příloze). Navíc je třeba zdůraznit, že stejným typem nože se prováděl rituální řez (otevírání úst, egypt. *vepet-ra* nebo *ven-ra*) během mumifikace.⁵⁸ Ve staroegyptských lékařských papyrech není obřízka uvedena, i když několik lékařských případů bylo projednáno jako vztahující se ke komplikacím po obřízce.⁵⁹ Obřízku neprováděli lékaři,⁶⁰ ale zádušní *ka* kněží.⁶¹ Egyptané byli obecně zdrženliví v zobrazování *rites de passage*.⁶² O nesporném zvyku obřízky svědčí velké množství zdrojů, ze kterých můžeme čerpat a které obřízku potvrzují. Jsou trojího druhu: kromě nálezů na mumiích (tj. těla mrtvých) jsou to obrazové a textové důkazy. Zatímco

⁵³ VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 177

⁵⁴ Egyptština má značnou gramatickou, lexikální a fonetickou podobnost se semitskými jazyky. Zná devět termínů pro oblast významů „obřezat“ a „obřízka.“ Sloveso *scb*, jehož spojení je obvykle užíváno pro obřízku, se objevuje v některých textech Prvního mezidobí. V řecky psaných textech je lexikální význam ve srovnání s egyptskými texty přesný a jednoznačný. Přímým ekvivalentem řec. περιτεμνειν (skrže příslušné biblické pasáže) je pak koptská podoba *scbbe*, *cebi*, *cbb* již je doložen význam „obřezat“.

⁵⁵ STROUHAL, E.; VACHALA, B.; VYMAZALOVÁ, H.: *Lékařství starých Egyptanů*. Praha 2010. s. 91

⁵⁶ Ostře hrany pazourkového nože byly získané štípáním a sloužily k provádění tak jemné operace jako je obřezání až do počátku křesťanství. In: STROUHAL, E.; VACHALA, B.; VYMAZALOVÁ, H.: *Lékařství starých Egyptanů*. Praha 2010. s. 98.

Pro užití nástroje jsou relevantní obřízkové scény a scény z cyklu „zrození božského krále“.

⁵⁷ Pazourkový nůž se v nejstarších dobách používal rovněž pro chirurgické zásahy, které byly označovány jako „léčba nožem“. In: STROUHAL, E.; VACHALA, B.; VYMAZALOVÁ, H.: *Lékařství starých Egyptanů*. Praha 2010. s. 97

Dokonale řemeslně zpracované pazourkové nože (např. vlnovité štípané a leštěné, obr. v příloze) prošly vývojem od pěstních klínů starého paleolitu

⁵⁸ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 28

⁵⁹ MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2, 2011. s. 157

⁶⁰ Obecně se ale kromě kultovních důvodů (iniciační kněžské obřady) přijímají i názor, že důvody mužské obřízky byly rovněž hygienické (s cílem vyhnout se infekcím). In: VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 660

⁶¹ Kteří nemuseli být nutně profesionální kněží

⁶² Jako srovnání lze uvést, že dodnes nebylo nalezeno jediné vyobrazení z egyptské kultury, jež by bylo prokazatelně možno vyložit jako svatební obřad.

svědectví několika mumií je nezpochybnitelné, v případě dochovaných zobrazení (reliéfů) a některých textů to není tak jednoznačné.⁶³ Pokusme se prameny a jejich specifickou problematiku⁶⁴ popsat.

1. 9 Nálezy na mumiích

Egypt jako součást východní Sahary patří k nejteplejším a nejsušším místům na zemi. Díky kombinaci velmi suchého klimatu a specifickým egyptským balzamovacím technikám, se na tělesných ostatcích mrtvých zachovaly měkké tkáně tak dostatečně, že na nich lze vystopovat znaky obřízky.⁶⁵ Už z nálezů z Předdynastické doby, z nekropole Nag' ad-Dair ze 4. tisíciletí př. Kr. lze stanovit, že muži byli obřezáni.⁶⁶ Z období Staré říše pochází nález dobře zachované mumie⁶⁷ v Maidumu, u níž byla obřízka prokázána. Nešlo o nález organického charakteru, ale o vymodelovaný pohlavní úd z plátna vyztuženého pryskyřicí. Na hřbitově v oblasti Tetiho pyramidy (raná Střední říše) byla vykopána mužská mumie se zachovalým obřezaným penisem. Podle přiložené výbavy šlo o pána domu a spřízněnce krále. Mužskou obřízku snad lze prokázat u královských mumií

z Nové říše (18.–20. dynastie).⁶⁸ Jednoznačně neobřezaný byl princ (s dětskou kadeří), jehož úmrtí je datováno asi v jedenácti letech (syn Amenhotepa II.). Naproti tomu, přibližně pětiletý princ Sapaj z 18. dynastie nese zřetelné znaky obřízky. Ohledně Thutmose II. existuje zpráva, že byl neobřezaný.⁶⁹ Se vší pravděpodobností byl obřezaný Amenhotep II. a pravděpodobně i Thutmose IV. U Ramesse IV. a Ramesse V. podrobnější prozkoumání také hovoří pro obřízku.⁷⁰ Další případy nelze určit, neboť části mumií

⁶³ VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 660

⁶⁴ Podle prof. Quacka musí badatel ohledně výzkumů na mumiích důvěřovat předchozímu badateli a jeho dokladům. Problémem bývá následná nedostatečná obrazová dokumentace. Některé interpretace přejímá jeden autor od druhého, přestože v egyptologii byly tyto postoje již dávno zpochybněny a objevila se odlišná mínění. Údaje k obřízce v pracích jen velmi zřídka přesně citovány, zřídka dobře specificky, chronologicky a sociologicky precizovány, aby byly pro otázky, které vyvstávají, dostatečně vhodným materiálem.

⁶⁵ Uvedené informace dále jsou převzaty z textu prof. egyptologie J. F. Quacka (Universität Tübingen) In : QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 561-651

⁶⁶ Tři namátkové případy, nešlo o cílený výzkum

⁶⁷ Slovo mumie pochází z perského a arabského výrazu *mum* užívaného pro tekutou smolu, dehet či bitumen, jimiž byla - podle představ středověkých Arabů - natírána zčernalá těla staroegyptských mumií. In: JANÁK, J.: *Staroegyptské náboženství II*. Praha 2012. s. 82

⁶⁸ Nová říše 1543-1080 př. Kr.

⁶⁹ Podle egyptologa a anatomie Graftona Elliota Smithe (1871-1937) to však není potvrzeno

⁷⁰ G. E. Smith (Royal mummies) uvádí, že všichni egyptští muži byli obřezaní, tedy neexistuje jasný důkaz, podle něhož by jakýkoli dospělý muž z tohoto komplexu nálezů obřezán nebyl. Obdobně uvádí paleopatolog Ruffer,

jsou dosud zabalené do tvrzených obvazů. V novějších výzkumech zveřejněných později, se vyskytuje názor, že přinejmenším Amos a také Amenofis I. obřezáni nebyli. Obě mumie byly díky jejich velmi zachovalému stavu vybaleny z obvazů. Neobřezání se u nich dokládá na základě rentgenových snímků ze šedesátých let 20. století. Všechny mumie kněží v Káhiře byly obřezány⁷¹ (s výjimkou Pinodjema III. a Masaharta) a všechny ne-kněžské obřezány nebyly. Mumie tkalce Nachta z 20. dynastie byla neobřezaná. Předpokládá se, že ho smrt zastihla mezi čtrnáctým a osmnáctým rokem. Je tedy možné, že zemřel před plánovanou obřízkou.⁷² Mumie chlapce neznámého původu ve věku asi patnáct let (dnes v Praze) měla být obřezaná, resp. nebyla i při dobrém zachování pohlavního údu nalezena předkožka. Stejně tak byl obřezán i královský písař Butehamun z 21. dynastie (dnes v Bruselu). Mezi dostupnými mumiiemi v Britském muzeu je obřízka doložena u sedmi mužů. Stáří těchto mumií se pohybuje až po Dobu římskou. Pouze ve dvou případech jsou doloženy tituly, oba z kněžského prostředí.⁷³ V univerzitním muzeu v Pensylvánii je jedna mumie datovaná přibližně do roku 200 př. Kr., která by neměla být obřezána. Ve skupině mumií z hrobů v Qurna,⁷⁴ jež je datována do období mezi 18. dynastií a Ptolemaiovci, měl být penis obřezán u všech jedenáct dospělých, nikoli však u mumií dětí. Dobře zpracované jsou výsledky nálezů ze hřbitovů Kellis v oáze Dachla svědčící o shodě, že obřízka byla prováděna mezi dvanáctým až čtrnáctým rokem. Případy neobřezaných byly ve věku šest až jedenáct let, každý muž, u něhož se to dá zjistit (existují dvě výjimky), od patnácti let výše byl obřezaný. V nekropoli oázy Dusch⁷⁵ se zachovalo jedenáct mumií v tak dobrém stavu, že je možné jejich zhodnocení. Čtyři z nich vykazují obřízku. Rovněž z Doby římské pocházejí mumie v oáze Ain e-Labacha. Bylo celkem identifikováno pět obřezaných

že všechny mužské královské mumie byly obřezané. In: s. QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 563-564

⁷¹ Klíč k určování nekněžských mumií je nejasný (které a v kolika případech to jsou) podle Quacka není tato informace relevantní. Badatelé zřejmě předpokládají, že kněžské mumie (přinejmenším v období jejich kněžské služby a podle egyptských představ o čistotě) budou oholeny.

⁷² Textové prameny dosvědčují, že obřízka byla částečně uskutečňována okolo čtrnácti a patnácti let.

⁷³ Hodnota těchto údajů se značně snižuje tím, že chybí jakékoli ověření. Ve většině chyběly u mužů podrobnější informace, není zřejmé, zda v konkrétních případech nebyli obřezáni, špatné uchovávání zabránilo možnosti dalšího pozorování nebo zachované zabalení ještě zakrývá rozhodující oblasti.

⁷⁴ Hroby TT 318 a TT 318

⁷⁵ Nekropole z období 1. - 4. stol. po. Kr.

mužů, některé mumie nebyly dosud rozbaleny, takže ještě zůstávají nejasné případy.⁷⁶ Skrze hrobová vybavení lze vystopovat, že v některých hrobech byly nalezeny případy s obřízkou i bez obřízky, někteří dospělí muži nemohli být kvůli zachovalým obvazům prozkoumáni. Jediný případ vhodný k posouzení⁷⁷ vykazuje obřízku, oholení mumie může být známkou příslušnosti ke kněžskému stavu. Ukazuje se, že přítomnost nebo nepřítomnost obřízky je v jednotlivých hrobech homogenní, protože existují dvě možná vysvětlení. Za prvé, že hroby s obřezanými jsou hroby kněžské, za druhé, je třeba posunout dataci do ranějšího období. Mezi pohřebními nálezy v Údolí králů by mělo obřízku vykazovat pět mužů z jednadvaceti případů schopných posouzení. Hroby byly založeny v rozmezí od Nové říše až k Době římské. Podle nálezů z křesťanských hrobů v Nubii obřízka v daném období patrně vyšla ze zvyku. Uvedené existující nálezy mužskou obřízku ve starém Egyptě potvrzují. Způsob, jakým jsou mumie obřezány,⁷⁸ nebývá zohledněn.⁷⁹

1.10. Obrazové prameny

1.10.1 Reliéf ze zádušního chrámu v Džedkare

Zobrazení samotného aktu mužské obřízky jsou vzácná, zachovalo se jich (a dosud bylo nalezeno) jen několik. Nejstarší dochované vyobrazení⁸⁰ se našlo na malém úlomku reliéfu,⁸¹ objeveném v pyramidovém komplexu 5. dynastie krále Džedkare.⁸² Nedávný

⁷⁶ Nekropole spadá do doby zákazu obřízky Římany. Za císaře Hadriána platil zákaz obřízky, viz také kap. Obřízka v judaismu

⁷⁷ Hrob 38

⁷⁸ Pokud to lze u mumii určit. Pro starý Egypt je charakteristické pouze naříznutí předkožky.

⁷⁹ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 562-568

⁸⁰ Jedná se o mimořádné vyobrazení, doposud neexistuje žádný srovnatelný příklad známý z pyramidových komplexů králů z celého období Staré říše.

Only a few ancient Egyptian „circumcision scenes“ have been preserved, none of them associated with a royal funerary monument. In: MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2, 2011. s. 156

⁸¹ Fragment o velikosti 11 x 15 cm, vyřezávaný v nízkém reliéfu (basrelief), s pozůstatky pigmentu, nesoucí označení číslo 426. Nalezl jej egyptolog egyptského původu Ahmad Fakhry (1905-1973). Jeho výkopové záznamy nejsou k dispozici, místo objevu fragmentu v rámci zádušního chrámu není známo; nevíme, ze které části chrámu scéna pochází, nevíme, které další scény byly spojeny se scénou obřízky a jaký byl koncept této scény v rámci výzdoby pyramidového komplexu. In: MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2, 2011. s. 156

⁸² Džedkare (rodné jméno Isesi) předposlední egyptský faraon 5. dynastie (Stará říše). Pyramidu si nechal postavit na pohřebišti v jižní Sakkáře. Komu patřila, archeologové zjistili v roce 1945. Dnes v troskách. V blízkosti pyramidy objeveny i trosky zádušního chrámu neobyčejně velkých rozměrů. Součástí panovníkova areálu byl pyramidový komplex jeho manželky (největší z doby Staré říše postavený pro královnu). Z toho lze usuzovat, že Džedkareovo panování nebylo úplně legitimní a kontinuitu patrně zajišťovala tato královna.

výzkum fragmentu ukázal, že byl součástí vyobrazení charakteristických pro královský zádušní chrám. Úlomek byl pravděpodobně součástí nějakého většího tématu znázorněného na jedné ze stěn královského zádušního chrámu.⁸³ Měl stejně jako ostatní zobrazované motivy pravděpodobně rituální funkci. Lze na něm rozpoznat (obr. v příloze) čtyři postavy. Podle pravidel egyptského figurativního zobrazování rozeznáme v jeho středu dvě malé děti, dva nahé stojící chlapce. Z každé strany fragmentu se pak jedna dospělá postava dotýká jedné dětské postavy. Na reliéfu chybí hlavy a ramena chlapců, zatímco jejich trup a nohy se na fragmentu zachovaly. První chlapec (vpravo) si pravděpodobně podle výšky zvednuté paže charakteristickým způsobem „cucá“ prst. Lze předpokládat, že i druhý chlapec (vlevo) má prst u úst v onom typicky dětském gestu. Pravé ruce obou chlapců visí podél jejich těl. Je třeba poznamenat, že ruka prvního chlapce je delší než druhého chlapce. Toto by mohlo naznačovat, že první chlapec je vyšší nebo starší než druhý. Levá strana fragmentu ukazuje část ženské postavy, nesoucí ostatky žlutého okrového pigmentu. Žena klečí nebo sedí a pažemi ve výši kolen jemně přidržuje chlapce. Její pravou ruku vidíme, zatímco její levá ruka je skryta za zobrazeným chlapcem. Ze čtvrté postavy na pravé straně fragmentu vidíme pouze ruce s nástrojem. I když nezůstalo mnoho zachováno, zdá se to být muž, sedící nebo klečící naproti chlapci. Je natočený směrem doleva, přímo proti třem dříve zmíněným postavám. Jeho ruce jsou nataženy k prvnímu chlapci, levá ruka drží chlapcův malý penis, jeho pravá ruka pak drží dlouhý nástroj. Nástroj je na jednom konci užší a na druhém konci, kterým se dotýká chlapce, se mírně rozšiřuje. Muž je zjevně zobrazen v okamžiku provádění obřízky. Z nálezů mumií už víme, že obřízka byla praktikována v Egyptě od Předdynastické doby. Nalezený úlomek reliéfu je vskutku ojedinělý přímý obrazový důkaz o samotné operaci.

1.10.2 Reliéf z Anchmahorovy hrobky v Sakkáře

Nejznámějším vyobrazením do nedávna interpretovaným jako scéna mužské obřízky⁸⁴ je reliéf v sakkárské hrobce (mastabě) nejvyššího soudce a vezíra⁸⁵ Anchmahora (obr.

⁸³ MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2, 2011. s. 162

⁸⁴ Po dlouhou dobu byl považován za nejstarší rituální vyobrazení (i chirurgický zákrok) obřízky (6. dynastie). Starší výklad lze nalézt v mnoha publikacích.

⁸⁵ Výraz vezír je převzat z arabštiny. Vezír byla funkce nejvyššího ministra, patrně nejmocnější muž po králi

v příloze) z počátku 6. dynastie.⁸⁶ Dříve byla scéna vykládána buď jako přípravné natírání a následné obřezání, nebo jako méně bolestivé obřezání samotné, následné mazání za účelem zahojení, při němž byla přetažena naříznutá předkožka.⁸⁷ Tato hypotéza začala být zpochybňována,⁸⁸ neboť scénu lze vysvětlit i jiným, snad pravděpodobnějším způsobem. Nově je badateli prezentována jako rituální očišťování - holení pubického ochlupení.⁸⁹ Na protilehlých vyobrazeních, která představují buď manikúru, nebo pedikúru,⁹⁰ se ukazuje u diskutovaného reliéfu jasné rozdělení do dvou různých scén. První znázorňuje vpravo stojícího nahého muže, před nímž klečí druhý muž, který se chystá čepelí provádět zákrok na penisu. Stojící pokládá ruku na hlavu klečícího, druhou má položenu v bok. Na druhé části je základní postavení stejné, jen předmět v ruce klečícího má jinou podobu a působí nejasným vejčitým tvarem, bez rozeznatelného úchopu. Stojící muž je především zezadu přidržován jiným, který jej pevně drží za obě ruce vztažené vzhůru. Sedící muž se potom dotýká oblasti nad přirozením nahého muže oválným kamenným nástrojem.⁹¹ Scénu doprovázejí ve vrchní polovině vyobrazení přípisky (hieroglyfické nápisy) které uvádějí jednak promluvy zúčastněných osob, jednak název jejich činnosti relevantní pro porozumění scénám. Zatímco sedící muž říká: „*Drž ho, ať mu nezasáhnu varlata*“⁹² Jeho stojící kolega odpovídá: „*Učiním, jak si přeješ*.“⁹³ Název celé akce je: „*Očišťování* (nikoli obřezávání) *zádušního kněze*.“⁹⁴ Vpravo sledujeme stojícího muže, k jehož genitáliím přiléhá „břitva“.⁹⁵ Stojící muž vyzývá sedícího slovy: „*Zahlad' to, ať je to dokonalé*“⁹⁶

⁸⁶ Okolo 2350 př. Kr., 6. dynastie, období krále Tetiho

⁸⁷ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 570

⁸⁸ Např. poprvé Stefan Grunert (2002), dále Ahmed M. Moussa, Hartwig Altenmüller, Ann M. Roth

⁸⁹ Holení bylo předepsáno jako součást rituálního očišťování. Jedná se tedy snad o zádušního kněze.

⁹⁰ Manikúra a pedikúra patřily k pravidelným úkonům k udržování hygieny podle zvyklostí egyptské společnosti. In: STROUHAL, E.; VACHALA, B.; VYMAZALOVÁ, H.: *Lékařství starých Egyptanů*. Praha 2010. s. 93

⁹¹ Oválný nástroj mohl původně představovat anestetikum aplikované před obřízkou. Badawy navrhl, že by to mohl být kamenec, který lze nalézt v Egyptě v Západní poušti, který byl široce používán v staroegyptské medicíně pro svoji svíravou kvalitu, stále je dnes široce používán jako uklidňující prostředek po holení. (To by vysvětlovalo takovou bolestivost, že by bylo nutné holeného přidržovat, aby se předešlo nehodě). Bolestivá aplikace kamence na čerstvě oholenou kůži by tedy mohla odpovídat scéně z Anchmahorovy hrobky. In: MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2, 2011. s. 159

⁹² Překlad podle: VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 661. Je překládáno také jako: „*Uchop ho! Nedopusť, aby spadl*“ nebo „*Drž ho, nenech ho spadnout*“. Quack vylučuje v Grunertově překladu (od kterého přebírá Vachala) zmínku o varlatech. In: QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 570

⁹³ Další možný překlad: „*Udělám to tak, abys mě pochválil*“

⁹⁴ VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 661

⁹⁵ Podle výkladu asi tedy k holení určená měděná čepel zasazená do dřevěné rukojeti

a ten mu odpovídá: „*Zpříjemním ti to*“.⁹⁷ U této scény nejde o zobrazení mužské obřízky, ale o zachycení depilace zádušního kněze kolem jeho genitálií.⁹⁸ Osoby, jež se k aktu vztahují, by mohli být ti, jež pro majitele hrobu jen něco vykonávají, především služebníci a kněží mrtvých. Podle Quacka rituál obřízky stále nelze vyloučit (např. kvůli zmiňované bolesti). Vyobrazení se nachází na východní ploše dveřní klenby, jež vede z místnosti I do místnosti IV. Zmiňované vykazuje jasný vztah k vybavení, např. se zde objevují plačky, balzamovač, předčítač atd. V prostoru průchodu je vyobrazeno to, co legalizuje právo vstoupit. Zcela tedy odpovídá egyptské dekorační praxi, že ve vstupních prostorách jsou tématizovány příkazy čistoty. Proto by se mohlo jednat i o obřízku jako jeden z rituů sloužících k očišťování takových osob, kteří vstupují do hrobu s obětními dary. Obřízka může být vyobrazena jako vyžadovaný očistný příkaz.⁹⁹

1.10.3 Reliéf z chrámu v Karnaku

Ve třetím případě jde o podobnou scénu, více než čtyři metry dlouhý fragment reliéfu z nádvoří (severovýchodně) od chrámu Mut v Karnaku, který je mnohem více poškozen (obr. v příloze). Byl vytesán do stěny chrámu Chonsua-Dítěte.¹⁰⁰ Stejně jako v předchozím případě se jedná o verzi „zrození božského krále“. Ve středu obrazu stojí dvě postavy chlapců (mladý král a jeho *ka* „dvojník“), otočené směrem doleva. Jejich postavy jsou zachovány jen do pasu dolů. Za nimi, vpravo, klečí dvě ženy (bohyně), z nichž ta více vpředu drží chlapcům ruce. Vlevo vpředu, tváří v tvář před chlapcem (mladý král) klečí muž (bůh), který má jednu ruku nad jeho penisem, druhou ruku pod ním. Zatímco prsty druhé ruky drží kus kůže, která má být odstraněna dlouhým nástrojem. Na kořeni penisu je navlečen kroužek či obvaz. (detail obr. v příloze). Přes levou ruku muže leží dlouhý nástroj (dlouhá, tenká čepel), jež se na jedné straně sbíhá do špičky, protože se nedochovaly barvy, nemůžeme zjistit z jakého materiálu. Horní

⁹⁶ Další možný překlad: „*Otři to, (vytři to), co je třeba opatrně*“.

⁹⁷ Další možný překlad: „*Udělám ti příjemně*“ nebo „*Učiním to příjemným, drahý*“.

⁹⁸ Pro holení ochlupení lze podle Quacka nalézt zmínku v papýru pCester-Beatty III rt. 8,17, kde je řeč o tom, že někdo sní, aby mu byly oholeny dolní části těla. To je prý špatné znamení, které předpovídá smutek. Čistě pragmaticky, pokud si představíme, že vši a jiný hmyz byly součástí těla člověka, zbavit se svědění bylo jistě příjemné a nezbytné

⁹⁹ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 572-573

¹⁰⁰ Okolo roku 900 př. Kr. 19. či 20. dynastie

část kamenného podkladu chybí, proto nevidíme, kdo drží nůž.¹⁰¹ Za ženami, na pravé straně scény, stojí dvě další postavy, z nichž vidíme pouze jejich nohy a části rukou držící žezlo a anch znamení. Scéna není úplná, přesto přesvědčivě zachycuje uvedenou činnost.¹⁰²

1.10.4 Reliéf z chrámu v Luxoru

U čtvrtého znázornění jde o poškozenou scénu obřízky z vícekrát zachovaného obrazového cyklu, jenž je v rámci bádání označován jako „zrození božského krále“. V tomto případě zrození panovníka Amenhotepa III. Nebmaatrea¹⁰³ na stěně chrámu v Luxoru (obr. v příloze). Dole uprostřed vidíme dvě stojící chlapecké postavy mladého krále a jeho *ka* „dvojníka“, kteří se podrobují obřízce (ve společnosti bohů). Znázornění, jež bylo součástí chrámové výzdoby, je velice decentní a vlastní činnost není zachycena.¹⁰⁴ Dobře zachovaná verze „zrození“ pochází z chrámu Hatšepsut z Dajr el-Bahrí. Cyklus je téměř jistě starší než jeho první dochovaný nálezný. Existují náznaky, že vznik sahá do období Staré říše. Nelze proto scénu brát jako důkaznou pro události v Nové říši. Stanovit věk královského syna na základě velikosti zobrazení nelze. Rozhodující je celková kompozice. Cyklus se primárně zabývá péčí matky a manželky krále o společnou výchovu dítěte (jakožto syna nejvyššího boha), jeho narozením a prosbami zdraví pro novorozence. Scéna obřezání potom doplňuje celek. Snad by mohla napovídat, že se králova obřízka konala krátce po narození (v nízkém věku, což odpovídá židovskému zvyku provádět obřízku osmého dne po narození). Nejasná sekvence narození krále (na příkladu z Dajr el-Bahrí a Luxoru) je součástí větší kompozice. Od zplození až po jmenování následníkem trůnu, a s tím spojenou cestou po významných místech v zemi. Obřízka by pak mohla propojovat obě události. Nelze vyloučit, že se odehrála na počátku puberty, a byla první významnou událostí po narození a zaslíbení, vhodnou pro zobrazení. Jakýsi formální závěr dětství; zatímco

¹⁰¹ Vzhledem k tomu, jak je reliéf koncipován, je nemožné, že klečí muž sám provádí zákrok, přestože by se to dalo očekávat. In: QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 573

¹⁰² Reliéf si nelze vykládat jako jednoduché vyobrazení dobové skutečnosti a svědectví toho, že v Nové říši byly obřezávány děti (v určitém věku) a že člověk obřad nepodstupoval ani sám, ani ve velkých skupinách, ale ve dvou.

¹⁰³ Vládl v letech 1387-1348 př. Kr. (Nová říše), 18. dynastie

¹⁰⁴ VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 661

v druhé části je tematizováno mládí až po nástup na trůn.¹⁰⁵ Věk při obřízce ale nelze jednoznačně stanovit.

Scény z Luxoru a Karnaku představují obřízku krále - boha žijícího na zemi – jakoby u něho šlo o samozřejmou věc. Ve skutečnosti tomu tak nebylo.¹⁰⁶ Jak jsme již zmínili, ze všech dochovaných a zkoumaných mumií staroegyptských panovníků Nové říše se dají vystopovat znaky obřízky pouze u: Amenhotepa II., Thutmose IV., Ramesse IV. a Ramesse V. a prince Sapaje. Možná, že se přímé vyobrazení obřízky (v dalších verzích) stalo časem nevhodnou či „neslušnou“ nebo v důsledku málo častého podobného vyobrazení, mu přestalo být takto rozuměno.¹⁰⁷ Reliéfy, z Karnaku, ze Sakkáry a z Džedkare si jsou pozoruhodně podobné. A to včetně kompozice, postav dvou chlapců v doprovodu ženy, držení dětí i nástroje použitého mužem při obřízce. Scéna z Anchmahorovy hrobky proto v nás opět asociuje představu obřízky. Vyobrazení z Karnaku stále nepovažujeme jednoznačně za scénu rituální očisty,¹⁰⁸ tedy holení pubického ochlupení.

1.11 Zobrazení s obřízkou

S obřízkou jsou zobrazení nazí zajatci na paletách na líčidla (Preddynastické období), dále především nazí, sociálně níže postavení muži zobrazení při práci (Stará říše). Vidíme, že jejich penisy jsou po obřízce. Ta potvrzuje, že nebyla odstraňována celá předkožka kolem dokola, ale byla pouze naříznuta na svrchní straně penisu.¹⁰⁹ Toto lze zřetelně rozeznat i u skupiny mužských soch¹¹⁰ (období Staré říše).¹¹¹ Šlo o jen relativně krátkodobý zvyk, vyobrazovat majitele hrobu jako nahého. Totéž platí i pro detailní vyobrazení na plochých reliéfech,¹¹² které se nedají přesně datovat. Egypťský bůh Min byl zobrazen nahý a se ztopořeným penisem, aby se tak zdůraznilo jeho mužství a energie. Na všech dochovaných vyobrazeních je obřízka znatelná. Další relevantní

¹⁰⁵ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 575

¹⁰⁶ VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 661

¹⁰⁷ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 575

¹⁰⁸ Obdobný výjev holení lze nalézt v hrobkách Nianchnuma (obr. v příloze) a Chnumhotepa. In: QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 571

¹⁰⁹ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 578

¹¹⁰ Obraz či socha – egypt. *tut*

¹¹¹ Ibidem. s. 578

¹¹² Nejstarší datovatelná nahá mužská socha, kterou je možno brát v úvahu, je *ka*-socha krále Au-ib-Re Hor z 13. dynastie, u níž je nicméně nejisté, zda vykazuje znaky obřízky. In: QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 579

zachovalé vyobrazení je fallus na obrázku v rukopisu z rané Ptolemaiovské doby.¹¹³ Možná lze jako obřezaný prezentovat také zlatý penis z hrobu prince Šešonka,¹¹⁴ rovněž tak podobný objekt z Mendes.¹¹⁵ Právě v Chumhotepově hrobě bylo nakresleno falické znamení ve specifické podobě, která se liší od vyobrazení v ostatních hrobech a vykazuje částečně odstraněnou předkožku.¹¹⁶ Z vyobrazení Egyptanů neegyptskými umělci se to týká scény na řecké váze¹¹⁷ o „osiridovském mýtu“,¹¹⁸ která ukazuje Egyptany jednoznačně obřezané. Vzhledem k holohlavosti jsou znázorňováni zároveň kněžími. Obrazová svědectví nedokazují všeobecné rozšíření obřízky.¹¹⁹

1.12 Textové prameny

1.12.1 Egyptské textové prameny

Rituální charakter obřízky dosvědčuje také skutečnost, že se konala hromadně u větší skupiny chlapců. Stéla z První přechodné doby zmiňuje obřízku sto dvaceti chlapců.¹²⁰ Je to zároveň jednoznačně nejpodrobnější text týkající se obřízky.¹²¹ „*Byl jsem obřezán se 120 muži. Mezi nimi nebyl žádný, kterého bych uhodil, nebyl mezi nimi žádný, který mě uhodil: nebyl mezi nimi žádný, jehož bych škrábl, nebyl tam ani žádný, který škrábl mě*“ Jako „obřezat“ lze přeložit sloveso *sch*, které je použito jako pravděpodobný termín pro obřezání. To je zde určeno symbolem nože. Další doklady jsou silně poškozené. Na jednom místě z Dendery 1 (MMA 98.4.3) se eventuálně dá číst a doplnit [*pohřbil jsem*] jeho (sta)rě, já obřezal jejich chlapce“ ve vztahu k obyvatelům města.¹²² Další text pochází až z doby okolo roku 730 př. Kr., kdy vládl Hornímu Egyptu a poegyptštěné

¹¹³ pJmilhac, s. 20. In: Ibidem s. 579

¹¹⁴ Ibidem s. 579

¹¹⁵ Káhira CG 53469. In: Ibidem s. 579

¹¹⁶ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 588

¹¹⁷ Athény, Národní muzeum, 9683 In: Ibidem

¹¹⁸ Usir (řec. Osiris) – bůh vítězství nad smrtí, vzkříšením a vládce podsvětí. Nesl označení Vennefer (řec. Onofris), které snad vypovídá o jeho smrti nezrušené, neustále dokonalé existenci. V Nové říši k němu připojen titul Pán věčnosti a Pán žijících (blažení zesnulí). Mýtus vypráví o Usirově zabití, překonání smrti a vzkříšení. Díky jeho popularitě se nám dochovalo množství zpráv také od antických autorů např. Diodóros, Apuleus, Plútarchos. Mimo domovské území se kult boha Usira resp. Osirida, šířil spolu s úctou k bohyni Isidě (Eset) a zařadil se mezi nejoblíbenější mysterijní kulty své doby. In: JANÁK, Jiří: *Brána nebes*. Praha 2005. s. 180-188

¹¹⁹ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 580

¹²⁰ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 29

¹²¹ Místo whr na stéla z Nag' ad-Dair; uložena v Chicago OI Museum, 1956.

¹²² QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 585

núbijské říši Vesermaatre Pije.¹²³ Ten sice porazil koalici dolnoegyptských vládců, vedenou Tefnachtem, Dolní Egypt ale nikdy trvale neobsadil. Tehdy došlo k tomu, že vládci Dolního Egypta, kteří tvořili alianci proti Pijovi a měli s ním jednat, „*nebyli připuštěni do paláce, protože byli neobřezaní a jedli ryby. Pouze král Nimaatre směl vstoupit do paláce, neboť byl cisty (tedy obřezaný) a nejedl ryby.* Text Pijovy Vítězné stély¹²⁴ svědčí o tom, že mužská obřízka tehdy nebyla v Egyptě všeobecně rozšířeným zvykem, kdežto v Núbii (alespoň u královského dvora) byla nezbytná. Při počítání množství zabitých nepřátel se dělal rozdíl mezi obřezanými a neobřezanými – např. tzv. mořské národy – kterým byly utínány jen ruce, a neobřezanými – např. Libyjci – kterým navíc utínali také pohlavní údy.¹²⁵ Další písemný pramen¹²⁶ je z Esetina chrámu na ostrově Philae (na hranici s Nubií). Zakazuje se v něm vstup do chrámu neobřezaným (egypt. *ama*), dále oslům, psům a kozám z důvodu jejich nečistoty. Z textu není patrné, zda se v té době museli všichni egyptští kněží podrobit obřízce.¹²⁷

1.12.2 Neegyptské textové prameny - Hérodotos

V polovině 5. stol. př. Kr. přináší řecký učenec Hérodotos¹²⁸ zprávy, jak žijí Egyptané¹²⁹ (zdá se, že vše je exotické a opačné, než-li u Řeků). Značný prostor věnuje náboženství, kněžství a důrazu na tradici. Silně konzervativní charakter egyptské společnosti nás utvrzuje v tom, že situace a způsoby chování, doložené od Pozdní doby až po Ptolemaiovskou a Římskou dobu, jsou v jistém smyslu příznačné i pro situace a chování v dobách mnohem starších.¹³⁰ Nevíme, jaká byla praxe v předešlých obdobích, ale snad

¹²³ Dříve zvaný Pianchi (745-713 př. Kr.), 25. dynastie

¹²⁴ Řádky 150-152 dokládají obřízku. Vítězná stéla byla nalezena v roce 1862 v Amonově chrámu v súdánském Gebelu Barkal. Nyní uložena v Egyptském muzeu v Káhiře.

¹²⁵ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 29

¹²⁶ Z doby okolo roku 500 př. Kr.

¹²⁷ VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 662

¹²⁸ Hérodotos (Thúrijský) z Halikarnassu (pol. 5. století př. Kr.; + asi 484) zvaný „otec dějepisu“ podle Cicera; asi první evropský návštěvník Egypta, který zanechal písemné svědectví o této zemi a jejích obyvatelích ve své druhé knize Dějin. Jeho líčení je pozoruhodná směsice hodnověrných faktů, báchorek i výmyslů, které zřejmě pramení z jeho důvěřivosti a nekritičnosti. Přesto jeho líčení sloužilo další čtyři století antickým autorům jako základní zdroj informací o tehdejší oikúmené. Část mládí prožil na ostrově Samos, žil a zemřel v italské Thúrioi. (Jeden z kráterů na Měsíci se jmenuje Herodotus). Po Hérodotovi podal další důležité svědectví o Egyptu egyptský kněz Manéthó, který rovněž Hérodota kritizoval a vlastně chtěl i jeho chyby opravit. Dále židovský historik Iosuphus Flavius; Diodóros (Diodor), zvaný Sicilský; chronografové Sextus Iulius Africanus (zmínky do roku 217 po Kr. a Eusebios (jeho dílo sahá do roku 326 po Kr.).

¹²⁹ V této době, kdy Hérodotos navštívil Egypt (okolo roku 450 př. Kr.) byl již téměř jedno století satrapií Perské říše

¹³⁰ PERNIGOTTI, S.: *Kněz*. In: DONADONI, Sergio (ed.): *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha 2006. s. 114

lze předpokládat, že jím popisovaná praxe existovala během celé Pozdní doby. Kněží měli dodržovat co nejvyšší stupeň rituální čistoty. Museli být obřezáni (Dějiny, kniha druhá - Euterpé: 36; 37; 65)

2,36 Jinde nosí kněží dlouhé vlasy, v Egyptě však si je holí. U jiných lidí bývá obyčejem, že si v zármutku ostříhají hlavy ti, jichž se věc nejvíce týká. Egyptané si však po úmrtí svých blízkých nechávají vlasy i vousy růst, ač se předtím holili. Jiní lidé žijí od svých dobytčat odděleně, kdežto Egyptané přebývají se zvířaty pohromadě. Jiní lidé se živí pšenicí a ječmenem, živí-li se těmito plodinami někdo z Egyptanů, stíhá ho veliká potupa; připravují si pokrm ze samopše, které někteří lidé říkají špalda. Těsto hnětou nohama a hlínu zase rukama, jimiž také kydaří hnůj.

Jiní lidé, kromě těch, kteří se tomu naučili od Egyptanů, ponechávají pohlavní údy tak, jak narostly. Egyptané však je obřezávají. Každý muž má dvojí oděv, každá žena však jen jeden. Kruhy a lana od plachet přivazují jiní k lodním stěnám zvenčí, Egyptané však zevnitř. Řekové píší a počítají pomocí kaménků od levé strany doprava, Egyptané však odprava doleva, a přitom tvrdí, že postupují směrem doprava, kdežto Řekové prý doleva. Používají dvojího písma, jednomu říkají posvátné a druhému lidové.¹³¹

2,37 [Egyptané] jsou daleko nejzbožnější ze všech lidí a spravují se takovými obyčejí: Pijí z bronzových nádob, které denně vyplachují, a to nikoli jen někdo tu a tam, nýbrž všichni. Oděvy nosí plátěné, vždy čerstvě vyprané, na což velice dbají. Pohlavní údy si obřezávají kvůli čistotě, dávají totiž přednost čistotnosti před pěkným vzhledem.¹³² Kněží si holí celé tělo každý třetí den, aby na sobě neměli při bohoslužbě žádnou veš¹³³ ani jinou nečistotu; nosí jen plátěný oděv a lýčené sandály z papyru.¹³⁴ Jiný oděv na sebe nesmějí vzít, ani jinou obuv. Každý den se dvakrát koupají ve studené vodě a rovněž tak dvakrát za noc. Zkrátka řečeno, dodržují tisíce zbožné obyčeje. Mají však také četné výhody. Nespotřebovávají nic z vlastního majetku a nemají

¹³¹ Posvátným písmem jsou míněny hieroglyfy, lidovým písmo démotické. Až roku 1822 geniální francouzský učenec Jean Francois Champollion (1790-1832) hieroglyfy definitivně rozluštil.

¹³² Podle Hérodota je obřízkou ignorován smysl pro krásu na úkor smyslu pro hygienu

¹³³ Vši byly nejen neestetické, ale i nebezpečné. Přenášely nakažlivý skvrnitý tyfus. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 86

¹³⁴ Na rozdíl od prostých lidí, kteří chodili bosí, obouvali si kněží bílé sandály. Kněží - předčitatelé nosili obvykle šikmo přes hrudník stuhu. Vyšší kněží se honosili zvláštními oděvy, např. kněží *sem* si přehazovali přes ramena výrazně skvrnitou kůži levharta, heliopolský velekněz měl oblek sešitý z kožených hvězdíček a menoferský velekněz se zdobil zvláštním náhrdelníkem a k vlasům si přivazoval dlouhý umělý cop.

vydání, protože jsou pro ně připravovány posvátné pokrmy; každý dostává denně množství hovězího masa a hus a k tomu víno z révy; ryby však jíst nesmějí.

Boby Egyptané vůbec nezasévají, a pokud vyrostou, nejedí je a nepodávají je ani vařené. Kněží nesnášejí ani pohled na ně, neboť považují luštěniny za nečisté.¹³⁵ Žádnému z bohů neslouží jen jeden kněz, nýbrž větší počet, a jeden z nich je veleknězem. Po jeho smrti nastupuje na jeho místo jeho syn.¹³⁶

2,64 Egyptané jako první zavedli zákon, podle něhož není dovoleno v chrámech souložit s ženami ani přicházet do nich od žen bez koupele. Skoro všichni ostatní lidé totiž kromě Egyptanů a Řeků v chrámech souloží, a když vstanou od žen, vstupují do nich nevykoupani, neboť se domnívají, že lidé jsou stejní jako živočichové. Vždyť prý vidí, jak se jiná zvířata i ptačí rodiny páří v chrámech a posvátných okrscích; kdyby prý to bylo bohovi nemilé, pak by to asi ani zvířata nedělala. Takové námitky ti lidé mají a dělají věci, které se mi ovšem nelíbí.

2,65 Egyptané úzkostlivě dodržují náboženské předpisy nejen při obětech, nýbrž i při jiných věcech.¹³⁷ I když Egypt sousedí s Libyí, neoplývá velkým bohatstvím zvířat. Všechna zvířata, která v zemi mají, pokládají za posvátná,¹³⁸ ať už žijí ve společenství s lidmi nebo ne. Kdybych měl vykládat, proč jsou pokládána za posvátná, musel bych se pustit do výkladu o věcech božských a tomu se raději vyhýbám.¹³⁹ Pokud jsem se jich dotkl a mluvil o nich, stalo se tak jen v nezbytné souvislosti. Př. Jaroslav Šonka

Právě Hérodotos připomíná i další mezi národy, kteří podstupují obřizku (Dějiny, kniha druhá - Euterpé: 104)¹⁴⁰

104 Kolchové¹⁴¹ totiž vypadají, jako by byli egyptského původu. Mluvím o tom, protože jsem to sám poznal dříve, než jsem o tom slyšel od jiných. Když mi to přišlo na mysl,

¹³⁵ Zdá se, že zákaz určitého, zpravidla jen jednoho jídla byl vázán na chrám, jehož bůh odmítal požívat maso některého zvířete nebo určitou zeleninu. Kněží také nesměli jíst zvíře, do kterého se bůh vtěloval a které bylo proto považováno za posvátné. Kněží se museli vystříhat některých jídel. Podle údajů řeckých autorů jich bylo zdánlivě velmi mnoho, např.: masa krávy, vepře, ovce, holuba, pelikána, boby, česnek, všechna zelenina. Nesměli solit a víno jim bylo dovoleno jen v malých dávkách nebo vůbec. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 225

¹³⁶ HÉRODOTOS: *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Músy*. Praha 1972. s. 112-113

¹³⁷ Hérodotos opět potvrzuje zbožnost Egyptanů (srov. 2,37)

¹³⁸ V dalším textu jsou některá zvířata jmenována

¹³⁹ Ani Hérodotos zřejmě neměl ve spoustě otázek jasno

¹⁴⁰ HÉRODOTOS: *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Músy*. Praha 1972. s. 133

¹⁴¹ Kolchida je řecký název oblasti na břehu Černého moře, dnes západní části Gruzie. V rámci řecké mytologie byla domovem krále Aiéta a jeho dcery Médeiy. V proslulém a rozsáhlém mýtu o Argonautech a lásonovi se stala cílem velké výpravy pro Zlaté rouno. Kolchové jsou tedy obyvatelé zakavkazského původu.

vyptával jsem se obojích, a Kolchové se spíše pamatovali na Egyptány nežli Egyptané na Kolchy. Egyptané pravili, že se domnívají, že Kolchové jsou potomky Sesóstrisova vojska. Já sám jsem o tom soudil podle toho, že jsou tmavé pleti a že mají kadeřavé vlasy. To však nevedlo k ničemu, neboť jsou i jiní takoví. **Spíše šlo o to, že ze všech lidí pouze Kolchové, Egyptané a Aithiopové odedávna provádějí obřízku. I Foiničané a Syrové v Palestině¹⁴² souhlasně tvrdí, že se tomu naučili od Egyptanů. Syřané, kteří sídlí okolo řek Termódonu a Partenionu, a jejich sousedé Makrónové tvrdí, že ji poznali nedávno u Kolchů. To jsou totiž jediní lidé, kteří pěstují obřízku, a zdá se, že tak činí stejným způsobem jako Egyptané.**

Pokud jde o Egyptány a Aithiopy, nedovedu povědět, kteří z nich se tomu naučili od těch druhých; zdá se, že je to obyčej starobylý. Že obřízku poznali ve styku s Egyptem, toho je pro mě důležitým svědectvím i to, že ti Foiničané, kteří pěstují styky s Řeckem, nenapodobují již Egyptány, pokud jde o pohlavní údy, a své potomky neobřezávají. Př. Jaroslav Šonka

Ze záznamu ve 2. století př. Kr. (Ptolemaiovská doba) vyplývá, že se nechávali obřezávat uchazeči o kněžství. Zároveň neexistuje žádný důkaz, že by se tehdejší ptolemaiovští vládci Egypta podrobovali obřízce, ačkoli byli považováni (stejně jako všichni faraóni) za velekněze všech bohů v zemi.¹⁴³

1.12.3 Ostatní neegyptské textové prameny

O několik století později vyzdvihuje Porfyrios¹⁴⁴ u egyptských kněží jejich spiritualitu, střídmost, strohost, spravedlnost, nezištnost a vnitřní vyrovnanost.¹⁴⁵ Císař Hadrián¹⁴⁶ zakázal obřízku v celé římské říši. Pro egyptské kněží byla obřízka nepostradatelnou součástí. Na žádost jim byla udělena výjimka, pokud byla doložena přináležitost ke kněžskému stavu a způsobilost k úřadu a oni neměli žádné tělesné nedostatky, povolení k obřízce jim bylo vydáno.¹⁴⁷

¹⁴² Podle poznámky v knize jde především o Židy In: HÉRODOTOS: *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Músy*. Praha 1972. s. 533

¹⁴³ Období 305-30 př. Kr.

¹⁴⁴ Porfyrios z Tyru (232-304) byl novoplatónský filosof

¹⁴⁵ Porfyrios, *De Abst* 4,6-8. In: DONADONI, Sergio (ed.): *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha 2006. s. 11

¹⁴⁶ Viz kap. Obřízka v judaismu

¹⁴⁷ Ze spisů s tímto spojených se některé papýry dochovaly dodnes. Jako věk kandidátů jsou při podání žádosti zvedeny věky 1, 2, 5, 8, 11 a dvakrát 12 let. K tomu je třeba poznamenat, že od podání žádosti k jejímu vyřízení mohlo uplynout období delší než rok. Navíc žadatelé měli tendence k tomu, protože byla nutná drahá cesta

O obřízce u Egyptanů referuje Celsus, pohanský kritik křesťanství. Obřízka nepochází od Židů, ale vyšla z Egypta, resp. Egyptané a Kolchové ji provozovali už před Židy. Zmiňovaní Kolchové svědčí o tom, že Celsus vychází nespíš z textu Hérodota nebo Diodóra. Strabón¹⁴⁸ uvádí, že u Egyptanů (a Etiopanů) bylo zvykem všechny narozené děti vychovávat, mužské z nich obřezávat, ženy „vystřihávat“. Tento zvyk se vyskytuje také u Židů, kteří mají svůj původ v Egyptě.¹⁴⁹ Iosephus Flavius psal o obřízce a zákazu vepřového masa. Přinejmenším pro kněží, ale i běžné obyvatelstvo dodržuje podle něj stejná přikázání jako Židé, což nevylučuje, že běžní Egyptané provozovalo obřízku, ale zákaz vepřového pro ně nebyl nijak striktní. Iosephus svému protivníku Apiónovi předhazuje, že se vzdálil jako Egyptan domácím zvykům. Neboť Apión nebyl kněz z povolání, obřízka byla mezi ne-kněžími sice nezávazná, ale byla běžná.¹⁵⁰ Filón z Alexandrie v souvislosti s židovskými zákony zmiňuje, že obřízka byla (kromě Židů) praktikována i u jiných národů. Obřízku u Egyptanů používá jako apologii proti námitkám vůči Židům. V komentáři ke Genesis píše, že Egyptané (muži i ženy) byli obřezáváni ve věku čtrnácti let. Origenés v komentáři k listu Římanům poznamenává, že u pohanů je obřízka vyhrazena kněžím (a tím úctyhodná). Což podrobněji rozebírá na příkladu Egyptanů. Podle toho byla obřízka pro kněží a hierofanty v Egyptě závazná. Artapanos z Alexandrie se pokouší ukázat Mojžíše jako kulturního hrdinu, který Egyptanům přinesl podstatné vědecké a věroučné prvky. Uvádí, že obřízku převzali všichni Etiopané a také kněží právě od něj. Klement z Alexandrie spravuje o Pythagorovi, že se při svém pobytu v Egyptě nechal kněžími obřezat, aby mohl vstoupit do svatyní a naučit se egyptskou mystickou filosofií. Údaj souvisí také s rozšířeným názorem v antice, že Pythagoras dlouho studoval v Egyptě a byl ovlivněn tamními kněžími. Podobné tvrzení se nachází i u Juliana Apostaty, který jmenuje „nejsvatější z Egyptanů“ a dále Chaldejce a Saracény jako obřezané.¹⁵¹ Jako pozdní pramen (4. století po Kr.)

k archiereovi, žádat ve větších skupinách. Schéma úředního procesu bylo komplikované. Rodič či jiná odpovědná osoba musel nejprve podat žádost ke stratégovi, ten se pak dotázal místních kněží, zda je kandidát vhodný. Po odpovědi kněžského kolegia formuloval stratég dopis egyptskému veleknězi a vydal ho žadateli. Ten obdržel odpověď, že podmínky byly naplněny, poté co byl před veleknězem prozkoumán, byl započten. Poté mohla být vykonána obřízka. K provádění existoval specialista, který je zmíněn v p Thomouis I, 123. 1 a 128,4. In: QUACK, J., F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 597

¹⁴⁸ Strabón – řecký historik a zeměpisec, v letech 24-25 po Kr. cestoval po Egyptě.

¹⁴⁹ Ibidem. s. 599-600

¹⁵⁰ Ibidem. s. 601

¹⁵¹ Ibidem. s. 602

potvrzující věk obřízky okolo čtrnácti let, bývá uváděn Svatý Ambrož. (Jeho tvrzení ovšem závisí na Filónovi, nemá vlastní pramennou hodnotu).¹⁵² K věku obřezávaných v Egyptě se vyjadřuje: „*Egyptané obřezávají muže ve čtrnáctém roce jejich věku a ženy jsou přiváděny v témže roce, proto je zřejmé, že od tohoto roku začíná plát mužská vášeň a dostavuje se menstruace.*“¹⁵³

1.13 Shrnutí

Obřízka ve starém Egyptě se konala poměrně běžně. Vyobrazení odkazují na rozšíření hlavně v období Staré říše. Textové prameny a nálezy na mumiích souhlasí, že obřízka byla částečně konána okolo čtrnácti a patnácti let. Jsou případy novorozenecké obřízky ze Střední a Nové říše.¹⁵⁴ Věk provedení byl relativně široký.¹⁵⁵ Předpokládá se, že praxe se mohla měnit v průběhu času. Nálezy z nekropolí v Kellis a v oázách v Dusch a Ain el-Labacha ukazují, že u dospělých mužů byla obřízka velice rozšířená, dokud nebylo praktikování potlačeno římskými zákony. Pro kněží byla obřízka závazná v Pozdní době a i v době zákazu bylo možné udělovat výjimky. Ideální věk při obřízce byl tedy v pubertě,¹⁵⁶ ale především u kandidátů kněžství v Době římské mohl být z praktických důvodů snížen. Obřízka byla rozšířená ve všech vrstvách obyvatelstva, ale nebyla závazná.¹⁵⁷ Obřízka byla prováděna naříznutím předkožky na svrchní straně do písmenka V, celá se neodstraňovala.¹⁵⁸ Možná byla provozována zcela rutinním způsobem, protože se tak „dělala vždycky“ a člověk k ní chtěl patřit.¹⁵⁹ V dnešním Egyptě

¹⁵² Ibidem. s. 608

Svatý Ambrož (lat. Aurelius Ambrosius) (340 - 397), latinský církevní otec, od roku 374 biskup v Miláně; ovlivnil (nejen rétorickými projevy) a pokřtil Augustina

¹⁵³ VACHALA, B.: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86, 2007. s. 663

¹⁵⁴ Všeobecně je přijímán názor, že ve Staré říši byla operace provedena v pubertě. Obřízka provedená na kojencích a popsána jako „ztráta předkožky“ (egypt. *sedjet*), se zdá být doložená i ze Střední říše v nápisu z Kchnumhotepovy hrobky v Beni Hasan. V Nové říši je doložena obřízka také v kojeneckém věku. In: MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2 2011. s. 161

¹⁵⁵ MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2 2011. s. 156

¹⁵⁶ Určit vrchol puberty staroegyptských chlapců a dívek se pokusil americký egyptolog E. Wente. Došel k údaji kolem čtrnácti let pro chlapce a mezi dvanáctým a třináctým rokem pro dívky. Lze se tedy domnívat, že chlapci se podrobovali obřízce nejčastěji kolem čtrnáctého roku života. To potvrzuje i sv. Ambrož. In: STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 29

¹⁵⁷ VERNER, M. (ed.): *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997. s. 329

¹⁵⁸ QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 578-568

¹⁵⁹ Ptáme-li se po smyslu, toto je typický argument mnoha současníků.

se obřízka provádí (jak muslimy, tak i koptskými křesťany). Posunula se útlého dětství, je doprovázena slavností,¹⁶⁰ ve většině případů během prvního týdne po narození.¹⁶¹

2. Obřízka v judaismu

Mužskou obřízku si nejčastěji spojujeme se židovstvím. Obřízka je v judaismu jedním z nejvýznamnějších rituálů. Symbolizuje nevyvratitelné znamení příslušnosti k židovskému národu a Bohu. Starozákonní příkázání vyžaduje, aby narozený židovský chlapec byl obřezán.¹⁶² Pro dívky tento příkaz neplatí.¹⁶³ Rituální odstranění předkožky pohlavního orgánu se provede osmého dne věku života. Podmínkou je, aby byl novorozenec úplně zdravý.

2.1. Smlouva obřízky – Abraham

Prostřednictvím obřízky (viditelné znamení) uzavírá každý muž židovského původu smlouvu (neviditelnou) s Hospodinem tak, jako kdysi praotec (a první nositel společného principu) Abraham.¹⁶⁴ Ustavená smlouva je neměnná, platí pro celý Abrahamův rod po všechny věky. Jejím hlavním určením je obnovit porušený vztah mezi (jediným) Bohem a člověkem.¹⁶⁵ V První knize Mojžíšově (Gn 17,9-14) se nařízení Hospodina určené Abrahamovi popisuje takto:

9 Bůh dále řekl Abrahamovi: „Ty a tvoje potomstvo budete mou smlouvu zachovávat ve všech pokoleních 10 Znamením mé smlouvy mezi mnou a vámi i tvým potomstvem, které budete zachovávat, bude toto: Každý mezi vámi, kdo je mužského pohlaví, bude obřezán. 11 Dáte obřezat své neobřezané tělo a to bude znamením smlouvy mezi mnou a vámi.

¹⁶⁰ STROUHAL, E.: *Život starých Egyptanů*. Londýn 1994. s. 29

¹⁶¹ MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2 2011. s. 157

¹⁶² Není to akt hygieny, není to povinnost obřezávaného, ale dítě si nemůže vybrat. O našem původu rozhodují vždy naši předci. Obřízkou dítě získává identitu svých předků.

¹⁶³ U židovských děvčátek a žen se žádná obřízka po narození ani během života neprovádí

¹⁶⁴ Abraham byl Mezopotámec. Narodil v Ur-Kasdim na dolním toku Eufratu (jižní Mezopotámie), přestěhoval se do Cháranu na Belihosu, přítoku Eufratu (severozápadní Mezopotámie). Spolu s manželkou Sárrou a synovcem Lotem odtud v sedmdesáti pěti letech (Gn 12,4: 75) vyšel do Kenaanu. V osmdesáti šesti letech (16,16: 86) zplodil syna Izmaela (s egyptskou otrokyní Hagar). V devadesáti devíti letech byl obřezán (Gn 17,1.24: 99) a stoletý (Gn 21,5: 100) zplodil syna Izáka (s vlastní manželkou Sárrou). Po Sárřině smrti uzavřel druhý sňatek s Ketúbou, měl s ní dalších šest synů a zemřel ve věku sto sedmdesát pět let (Gn 25,7: 175). Izmaelem a Izákem byl pohřben v jeskyni Makpela u Mamre (dnes Hebron) po boku své ženy Sárry, která zemřela ve věku sto dvacet sedm let. Chronologické údaje o věku a kulatá čísla: 75, 100, 175 ukazují, že základem je tu promyšlený systém. Jméno Abraham lze přeložit jako „Otec množství“ In: HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003

¹⁶⁵ *Výklady ke Starému zákonu I*. Praha 1991. s. 92

12 Po všechna pokolení každý, kdo je mezi vámi mužského pohlaví, bude osmého dne po narození obřezán, doma zrozený i koupený za stříbro od kteréhokoli cizince, který není z tvého potomstva. 13 Musí být obřezán každý zrozený v tvém domě i koupený za stříbro. Tak bude má smlouva pro znamení na vašem těle smlouvou věčnou. 14 Neobřezanec, který by nedal své neobřezané tělo obřezat, bude ze svého lidu vyobcován; porušil mnou smlouvu.“

Závažnost znamení je zdůrazněna hrozbou vyobcování, na důkaz, že život a růst lidu závisí na této smlouvě. Jde o vyloučení z celého obcenství starověkého Izraele, tedy druh exkomunikace (klatby). Trest smrti zde není pravděpodobný, ale vyloučení ze (svatého) společenství Izraele znamená ztrátu pramene života a tedy zkázu, kterou nelze přežít. Klatba patří k nejtěžším trestům vůbec, jak v Tenaku (starověký Izrael) tak i v církevním společenství.¹⁶⁶ V následném souvisejícím textu s obřízkou se v Gn 17,23-27 se sděluje i důležitý detail o obřízce Abrahamova syna Izmaela ve věku třinácti let.¹⁶⁷ (Od Abrahama a jeho syna Izmaela odvíjejí svůj původ a náboženskou legitimitu arabské národy, k čemuž se vrátíme v kapitole Obřízka v islámu). Z textu Gn 17,23-27 vyplývá, že nařízenou (s právní přesností) obřízku vykoná Abraham téhož dne, kdy s ním Hospodin mluvil, ihned, poslušně, bez odkladu. Bude konána v přesném pořadí, v jakém byla přikázána, (bez výjimky všichni muži) od syna Izmaela, přes všechny domácí až k zakoupenému služebnictvu (jako jedno náboženské duchovní společenství, bez rozdílu rasy a třídy, proselyté vítáni). Obřízka byla očišťujícím aktem (!), jímž byl každý uveden do společenství. Nakonec se podrobí ritu sám Abraham. Věkový údaj otcův a synův je důkazem, že znamení Boží smlouvy na těle bylo pro ně jedinečným mezníkem života. A také, že v žádném věku není člověk tak starý, aby nemohl konvertovat.

23 Abraham tedy vzal svého syna Izmaela a všechny zrozené ve svém domě i všechny koupené za stříbro, všechnu svoji čeleď mužského pohlaví, a obřezal jejich neobřezané tělo hned toho dne, kdy k němu Bůh promluvil. 24 Abrahamovi bylo devětadevadesát let, když jeho neobřezané tělo bylo obřezáno. 25 Jeho synu Izmaelovi bylo třináct let, když bylo jeho neobřezané tělo obřezáno. 26 Abraham i jeho syn Izmael byli obřezáni v týž den. 27 Také

¹⁶⁶ Výklady ke Starému zákonu I. Praha 1991. s. 93

¹⁶⁷ Izmaelova obřízka ve třinácti letech je však zároveň připomínkou, že obřízka sama nestačí, aby se tělesný člověk stal novým člověkem. Jméno Izmael lze vyložit jako „(Ať) vyslyší Bůh“. In: HELLER, J.: Výkladový slovník biblických jmen. Praha 2003

všechna jeho čeled', at' doma zrození či za stříbro od cizince koupení, byli obřezáni spolu s ním.

Když bylo Abrahamovi sto let, narodil se mu syn Izák.¹⁶⁸ Podle tradice je Izák prvním starověkým Izraelcem, který je skutečně obřezán ve věku osmi dní života. Tím se obřízka začíná týkat nemluvnat. Gn 21,4: *4 Když mu bylo osm dní, Abraham svého syna Izáka obřezal, jak mu Bůh přikázal.*

2.2 Ženich obřízky - Sipora

V Ex 4,25-26 dcera Jitra, midjánského (vele)kněze a matka Mojžíšova syna (synů) Sipora,¹⁶⁹ Jako jediná osoba ženského pohlaví (potvrzená) provádí v Tenaku obřízku:

24 Když se na cestě chystali nocovat, střetl se s ním Hospodin a chtěl ho usmrtit. 25 Tu vzala Sipora kamenný nůž, obřezala předkožku svého syna, dotkla se jeho nohou a řekla: „Jsi můj ženich, je to zpečetěno krví“. 26 A Hospodin ho nechal být. Tehdy se při obřízkách říkalo: „Jsi ženich, je to zpečetěno krví.“

Tento zvláštní příběh, kdy si Hospodin nejprve Mojžíše vyvolí jako zachránce starověkého izraelského národa, ale pak ho zase téměř zabije cestou k nocležišti hebr. *Málón*¹⁷⁰ na neurčitém místě v poušti,¹⁷¹ lze vykládat různými způsoby. Nejvíce nás zaujal ten od prof. Jana Hellera. Hospodin zaútočil na Mojžíše z důvodu neobřezanosti syna.¹⁷² Nejzávažnější pro interpretaci postavy nejmenovaného syna a pro pochopení souvislostí je zmínka těsně předcházejícího verše (Ex 4,23). O starověkém Izraeli jako Hospodinovu synu a o synu faraonovu, kterého Hospodin zabije.¹⁷³ Neobřezaný a nejmenovaný syn¹⁷⁴ symbolizuje všechny neobřezance stojící před Božím soudem. Strach o syna, jeho ohrožení v těžké zkoušce, zažil Abraham, zažívá nyní Mojžíš a zažili i starověcí Izraelci v Egyptě, když farao nařídil házet do Nilu jejich narozené syny (Ex

¹⁶⁸ Jméno Izák lze vyložit jako „Směje se“. In: HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003

¹⁶⁹ Jméno Sipora (Cipora) se odvozuje od kořene c-p-r (capar), cvrdlikat, tedy snad „cvrdlikající“ nebo „ptačice“ (event. „pták“, „ptáček“) a Heller ji v souvislosti s jejím otcem Jitrem a oblíbeným starověkým věštěním z letu ptáků či vnitřností řadí mezi ptakopravce.

¹⁷⁰ Odvozeno od lún nocovat (l-v-n)

¹⁷¹ Lze vykládat i jako vážnou chorobu, která ho potkala

¹⁷² Toto byl důvod Mojžíšova provinění. Tak jako Abraham obřezal svého syna, je povinností každého otce obřezat svého syna.

¹⁷³ Před návratem do Egypta (kvůli vyvedení) vydá Hospodin Mojžíšovi tyto pokyny: 22 *Potom faraónovi řekneš: Toto praví Hospodin: Izrael je můj prvorozený syn. 23 Vzkázal jsem ti: Propust' mého syna, aby mi sloužil. Ale ty jsi jej propustit odmítl. Za to zabiji tvého prvorozeného syna*

¹⁷⁴ Mohl to být Geršom (Ex 2,22), jehož jméno lze vykládat jako „Hostem tam?“ ale případně i Eliezer (Ex 18,3) s významem jména „Bůh je pomoc“ In: HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003

1,22). Hned nato je připojena pasáž o obřízce, kterou je bezpochyby zachráněn jak Mojžíš, tak jeho syn a vlastně i Hospodinův „prvorozený syn“ – Izrael. Jediné východisko je tak jednoznačně v příslušnosti k Hospodinovi. Sipora, která se podle Hellera původně o syna bála a obřízce kdysi snad zabránila,¹⁷⁵ (nebo ji z určitého důvodu oddalovala) se nyní rozhodne jednat. Pomocí kamenného nože syna obřeže.¹⁷⁶ Za velmi neobvyklé lze považovat, co Sipora pak udělala s odříznutou předkožkou. Předkožka se dodnes v židovské tradici necení, a pohřbívá se do písku, jako by to byla ta část člověka, pro niž platí „prach jsi a v prach se obrátíš“ (Gn 3,19). Představuje všecko to, co člověk, vstupující do smlouvy s Hospodinem, odkládá. Proto dotýkat se kohokoliv či čehokoliv předkožkou by znamenalo znesvěcení.¹⁷⁷ Malé drama vyvrcholí, když Sipora předloží¹⁷⁸ předkožku Hospodinovi¹⁷⁹ „k nohám“. Rozumíme tomu tak, že se tím Hospodinovi přiblížila tak, jak nejvíce bylo v lidských silách a předkožku mu předložila na znak své svrchované úcty i jako demonstraci sebeponížení. Právě tímto aktem vyjádří Sipora svůj vstup do smlouvy s Hospodinem.

Poslední větu překládá Heller z hebrejštiny jako: „*(Jsi) ženich krví kvůli obřezání.*“¹⁸⁰ Pro uzavírání smlouvy se používá výraz *kárat brit* (doslova řezání smlouvy). To souvisí se starým, zřejmě již předizraelským ritem při uzavírání smluv. Obětní zvířata, obětovaná bohu – ručiteli smlouvy, byla rozříznuta, tj. rozpůlena, a smluvní strany mezi nimi procházely a prohlašovaly, že se s nimi má ručitel smlouvy naložit stejně, jestliže ji poruší. Šlo tedy o jakési sebe prokletí pro případ zrušení smlouvy. Tento ritus je názorně popsán v Gn 15,9-20, kde se líčí, jak Hospodin uzavírá smlouvu s Abrahamem. Odříznutí předkožky tedy vybavovalo čtenáři původního hebrejského znění představu „rozříznutí zvířat“ a tím i uzavření smlouvy. Při všech těchto ritech velmi důležité „prolití krve“ (*šáfach dam*). Krev zpečetuje. „Krevní spřízněnost“ vzniká i deflorací, tedy krví ženy, jednou provždy manželskou smlouvu mezi oběma účastníky styku, při němž tekla. To je také „krev smlouvy“ a vytváří nový příbuzenský vztah – sešvagření. Manžel i manželka, tchán, švagr a jejich děti jsou příbuzní přes tuto krev

¹⁷⁵ Také je možné vysvětlení, že u Midjanců, odkud se Mojžíš navracel, patrně nebyla obřízka rodovou zvyklostí. Každopádně Sipora pocházela z jiné duchovní tradice než Mojžíš.

¹⁷⁶ Razantní čin na vlastním synovi si žádá jistou zkušenost, chladnou hlavu, pevnou ruku i planoucí srdce.

¹⁷⁷ HELLER, Jan; PRUDKÝ, Martin: *Obtížná místa knih Mojžíšových*. Kostelní Vydří 2007. s. 132.

¹⁷⁸ Hebr. *naga 'l*, dotknout se s předložkovou vazbou něčeho nebo na něčem, tedy směřovat, spět, přibližovat.

¹⁷⁹ Mojžíš tu není vysloveně jmenován, Heller „jeho“ interpretuje právě jako Hospodina.

¹⁸⁰ Ibidem. s. 134.

smlouvy. Pro tento druh příbuzenství má hebrejšтина jediný výraz – *chatán* – to znamená ženich¹⁸¹, tchán, švagr i zeť. Je to vlastně příbuzenství přes smlouvu, zpečetěné prolitou krví. A do takového vztahu vstupuje Sipora s Hospodinem.¹⁸² Hospodin je spokojen s tím, co Sipora vykonala. Hněv Hospodina je zažehnán. Mojžíš je zachráněn (a má si nadále uvědomovat naprostou závislost na Hospodinově milosti). Všichni mužové v rodině jsou nyní obřezáni. Celá Mojžíšova rodina tímto uzavřela smlouvu s Hospodinem. Ženich krví (*chatán damim*) je tedy Hospodin, je ženichem krve kvůli obřezání, přes obřízku, při níž také teče krev smlouvy. Nevěsta je dcerka Izraelská, synové jsou všichni obřezáni. Neobřezaný, který by se sem vetřel – třeba jako neobřezaný Mojžíšův syn – představuje smrtelné ohrožení celého izraelského společenství.¹⁸³

Temný příběh dostává nový obsah. Sipořina vnímavá a pohotová reakce obřezání zachránila celou nastalou situaci. Rozumíme tomu tak, že se tímto samostatným činem (sama za sebe, nejen jako manželka Mojžíše) žena z pronároda - Midjánka Sipora – odpojila od midjánského prostředí¹⁸⁴ a legitimně se připojila k židovskému společenství. Dokázala svého syna sama obřezat, jeho předkožkou (jako důkazem) doznat před Hospodinem oddanost svoji, synovu, Mojžíšovu (tj. svého rodu) i všeho vyvoleného lidu. Sipora se stává obhájkyňou náboženského odkazu předků. Všem židovským ženám je příkladem věrnosti.

2.3 Stvrzení smlouvy – Jozue

Samostatná kniha Jozue je svědectvím o trvalosti a věrnosti Božích zaslíbení. Charismatický vůdce Jozue¹⁸⁵ byl po Mojžíšově smrti povolán, aby přivedl a zázračně převedl starověké Izraelce přes Jordán¹⁸⁶ do zaslíbené země. Svým lidem byl ctěn

¹⁸¹ Hebrejský výraz pro ženicha *chatán* souhlasí s arabským termínem pro obřízku, možná proto, že v této kultické oblasti býval obřezán teprve ženich. Obřízku tu lze chápat jako zasvěcující obřad, kterým byl mládenec vyhlášován za dospělého a připojen k bojovníkům kmene. Starý zákon tento obsah radikálně přeznačuje. In: *Výklady ke Starému zákonu I.* Praha 1991. s. 92

¹⁸² HELLER, Jan; PRUDKÝ, Martin: *Obtížná místa knih Mojžíšových.* Kostelní Vydří 2007. s. 133

¹⁸³ Ibidem, s. 134

¹⁸⁴ Jméno a víra v boha Jahve přišla do Izraele z midjánského prostředí. In: *Výklady ke Starému zákonu I.*, s. 216

¹⁸⁵ Jméno je vyznáním: „Hospodin (je) vysvobození, Hospodin (je) spása, Hospodin (je) pomoc“. Jeho otcem byl Nón (Nún) (1Pa 7,27). Jozue byl zvědem v zaslíbené zemi a významnou roli měl v boji s Amálekem. Svedl mnoho bitev, bez boje dobyl Jericho a vyhubil jeho obyvatele. Lidu vydal nařízení a právní ustanovení. Zemřel ve věku sto deseti let. Pohřben byl v Timnat-serachu v Efrajimském pohoří na severu od hory Gaaš

¹⁸⁶ Význam slova Jordán je „proud, který rychle klesá“ (cestou řeka klesne o 725m). Šířka toku zřídka přesahuje 13m. Přesto je to pomalá řeka, vzdušnou čarou urazí asi 200 km, tvoří však četné meandry, které její délku o

a poslouchán jako Mojžíšův pokračovatel. Jozue důvěřoval v Hospodinova příslibení. Svědčil o jeho dobrotě a věrnosti. Byl duchovním vůdcem lidu, kterému rozdělil zaslíbenou zemi Kanaan a snažil se ji chránit před (cizími bohy) zpronevěrou (Bohu). Po čtyřiceti letech provádí Jozue přikázanou obřízku. Z textu (Joz 5,2-9) je patrné, že obřízka se prováděla kamennými noži.¹⁸⁷ Zvyk obřezávání byl během pobytu v Egyptě utlumen (snad i starověkým Izraelcům zakazován). V Egyptě se obřízka prováděla. Dle Talmudu starověcí Izraelci v Egyptě obřízku nevykonávali, protože nechtěli napodobovat Egyptány.¹⁸⁸ Po odchodu z Egypta¹⁸⁹ a během putování na poušti děti, které se narodily, obřezávány nebyly. Dále je z textu patrné, že existovalo rituální místo, kde obřízka proběhla. Místo obřezání se dodnes jmenuje Gilgál¹⁹⁰ (hebr. Odvalení), ve významu odvalení (egyptské) potupy.

2 V tom čase vyzval Hospodin Jozua: „Zhotov si kamenné nože a znovu zaved', podruhé, pro Izraelce obřízku. 3 Jozue si tedy zhotovil kamenné nože a obřezal Izraelce u Pahorku předkožek. 4 Důvod, proč je Jozue obřezal, byl tento: Všechn lid mužského pohlaví, který vyšel z Egypta, všichni bojovníci, pomřeli na poušti cestou po vyjití z Egypta. 5 Všechn lid, který vyšel, byl obřezán; neobřezávali však nikoho z lidu, kdo se narodil na poušti cestou po vyjití z Egypta. 6 Čtyřicet let chodili Izraelci pouští, dokud do jednoho nezmizel celý národ bojovníků, kteří vyšli z Egypta, protože neposlouchali Hospodina. O nich se Hospodin zapřísáhl, že jim nedovolí spatřit zemi, o které přísáhl jejich otcům, že nám ji dá, zemi oplývající mlékem a medem. 7 Místo nich povolal jejich syny a ty Jozue obřezal, neboť byli neobřezáni; cestou je totiž neobřezávali. 8 Když byl celý ten pronárod do jednoho obřezán, zůstali na svém místě v táboře, dokud se nezhojili. 9 Hospodin Jozuovi řekl: „Dnes jsem od vás odvalil egyptskou potupu.“

více než třetinu prodlužují (325km). Přitéká ze severu a na jihu se vlévá do Mrtvého moře. Protože protéká pod úrovní oceánu, nemohla být použita k závlahám jako Nil. Zemědělství bylo závislé na množství srážek (Dt 11,11).

¹⁸⁷ Praxe doložená od mladší doby kamenné, nejstaršími nástroji byly ostré odštěpky kamene tzv. pazourky. Kvalita kamenného řezného nástroje je svými vlastnostmi srovnatelná s dnešními skalpely. Jozue prováděl obřízku kamenným nožem patrně z kultických důvodů. (Dt 27,5) Kovové nástroje byly nejspíše z důvodu koroze považovány za nečisté a proto pro kult nevhodné.

¹⁸⁸ NOSEK, B.; DAMOHORSKÁ P.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2007. s. 35

¹⁸⁹ Asi 13 století před Kr.

¹⁹⁰ Význam odvalení je mladší než původní význam *gilgal* g-l-l jako (kamenný) kruh. Výroční slavnosti v Gilgálu u pahorku předkožek (pustiny při východním okraji Jericha) se konaly snad v posvátném kruhu dvanácti kmenů. Podobných kruhů je na území Palestiny doloženo více. Gilgál z této doby archeologové dosud jednoznačně neidentifikovali. Gilgál u Jericha pochází z doby 300 po. Kr. In: *Výklady ke Starému zákonu II*. Praha 1996. s. 20

Putování pouští (kvůli neposlušnosti svých otců a dědů) trvalo starověkým Izraelcům dlouhých čtyřicet let. Na znamení nevěry nebyli obřezáni po celou dobu svého putování. Teprve až zemřela stará generace těch, kteří vyšli z Egypta, mohli Izraelci začít něco nového, mohli vstoupit do země zaslíbené. Když se utábořili v nové zemi (u Šekemu), byli starověcí izraelští muži obřezáni. Hromadná obřízka se stala velikou událostí. Byla obnovením (novým potvrzením a stvrzením) smlouvy s Hospodinem. Bylo to znamení (zvláštního postavení), že člověk patří Hospodinu. Byla odpovědí Božího lidu na Boží věrnost (Já vám budu Bohem a vy mi budete lidem, rozmnožím vás a dám vám zemi do věčného dědictví). Každý jedinec nesl na sobě (do masa vyříznuté) toto znamení, že je odhodlán žít v poslušnosti a věrnosti Hospodinu. ČEP připomíná, že nešlo o přípravu na válečnou akci před bitvou o Jericho. Šlo především o obnovení vztahu s Hospodinem. Samotná obřízka je příprava k slavení hodu beránka.¹⁹¹ Obřízka znovu dostává teologicko-symbolický a dějinný význam: Je stálou vzpomínkou každého jednotlivce na příslušnost k vyvolenému lidu a současně znaméním, že se sám zavazuje k plnění Božích přikázání.¹⁹²

2.4 Hod beránka

Teprve po usazení na území Kenaanu nabyl obřad (obřízka) všeobecné platnosti. Obřízka byla předpokladem k účasti na hodu beránka. Hodem beránka se oslavoval vstup na půdu zaslíbené země, navazující na vyjití z Egypta.¹⁹³ Oba rituály (obřízka i hod beránka) nesou apotropaický charakter.¹⁹⁴ Obřízka chrání také před napadením andělem smrti (Mojžíše napadl v Ex 4,24). Kdo chtěl slavit hod beránka - *pesach*¹⁹⁵, musel smlouvu s Hospodinem potvrdit právě skrze obřízku. Byla to povinnost pro

¹⁹¹ ČEP, s. 194, pozn. h.

¹⁹² Nicméně, hromadná obřízka, kterou Jozue uskuteční, také připomíná původní přechodový rituál, kdy obřízka sloužila jako uvedení do manželství resp. do společenského života kmene. Původně jednalo o ritus plodnosti. V tomto případě se z mužů resp. spíše chlapců stanou bojovníci pro bitvu s Jerichem. V místním označení *Atalot* (pahorek předkožek) se snad dochovala stopa toho, že kdysi obřezávali hromadně všechny dospívající jinochy a předkožky pak zakopali nebo spálili.

¹⁹³ *Výklady ke Starému zákonu II.* Praha 1996. s. 23

¹⁹⁴ Řec. *Apotropaion*, od *apotrepein*, odvracet - od působení zlých sil. Zobrazení, předmět nebo gesto, které má odvracet zlé působení (u dveří a bran, na sloupech a rozích budov, na mincích a zbraních)

¹⁹⁵ *Pesach* – původně stará pastevecká slavnost. Na *pesach* navazoval a poté splynul sedmidenní zemědělský svátek zahájení žni (slavnost přesnic). Především svátek připomíná vyvedení z Egypta a svátek nekvašených chlebů. Hod beránka připomíná jeho krev (jako znamení smlouvy) prolitou beránkem, která odvrací nebezpečí (znamení na veřejích dveří) při vyvedení. Začíná v předvečer 15. *nisanu* připadajícího na první úplňkovou noc. Trvá osm dní v zemích diaspory (15.-22.) a sedm dní v Izraeli (15.-21.)

všechny, i pro cizince.¹⁹⁶ Jen obřezaní smějí slavit rituální hod beránka (Ex 12,43-48). Tímto se Pesach stává čistě starověkou izraelskou slavností a obřízka je symbolem příslušnosti ke starověkému Izraeli.¹⁹⁷

43 Hospodin řekl Mojžíšovi a Áronovi: „Toto je nařízení o hodu beránka: Nebude z něho jíst žádný cizinec. 44 Ale bude jej jíst každý služebník koupený za stříbro, bude-li obřezán. 45 Přistěhovalec ani nádeník jej jíst nebude. 46 Musí být sněden v témž domě. Z jeho masa nevynesesh nic z domu; žádnou jeho kost nezlámete. 47 Tak to bude dělat celá izraelská pospolitost. 48 Jestliže by u tebe pobýval host a chtěl by připravit Hospodinu hod beránka, nechť je u něho obřezán každý mužského pohlaví a potom bude smět přistoupit a tak učinit a bude jako domorodec v zemi. Ale žádný neobřezaný jej jíst nebude.

2.5. Kněžský spis

Proces vznikání starověkého izraelského Tenaku byl velmi složitý. Pro naši potřebu jej zde zjednodušíme na v minulosti používanou teorii čtyř zdrojů. V otázce časového zařazení pramenů Tenaku panoval konsensus, že nejstarším pramenem je redakční a interpretační proces zvaný Jahvista¹⁹⁸ (přibližně doba královská, spíše oblast Judska), za pramen o trochu mladší se považuje Elohist (přibližně pozdní doba královská, spíše oblast severního království), Deuteronomium (pozdě předexilní doba) jako třetí pramen a tzv. Kněžský spis (doba exilní či poexilní) jako nejmladší zdroj, vzniklý zpracováním starších podání Jahvisty a Elohisty. Seskupení textů v Tenaku, která vytvářejí širší spojitost, jsou formulovány jazykem kněžské tradice a jsou považovány za nejmladší textovou vrstvu. Právě ta se nazývá Kněžský spis nebo Kněžský kodex. Kněží byli během exilu¹⁹⁹ odvezeni do Babylonie. Zde (bez Chrámu a obětní služby) se staly základními rozlišovacími znaky židovské víry *šabat* a obřízka. Původně iniciační obřad obřízky byl přeměněn na závazné svěření se očištění, dedikaci, identifikaci.²⁰⁰ Význam obřízky pro teologii smlouvy, zřejmý až v babylonském exilu, se posouvá do doby Abrahamovy. Boží smlouva s Abrahamem je v Kněžském spisu základem starověkých izraelských dějin. Stěžejní je Kapitola 17. Je statisticky pozoruhodné, že klíčové slovo

¹⁹⁶ Narodil ode dne odpočinku – *šabat* – mohou slavit i přítomní hosté

¹⁹⁷ Pouze pro ty, kteří uznávají Hospodina jako svého Pána a vysvoboditele z egyptského zajetí

¹⁹⁸ Původně byly vrstvy interpretovány jako díla jednotlivců - spisovatelů

¹⁹⁹ Babylonské zajetí - exil 586-538 př. Kr.

²⁰⁰ GUTMANN, J.: *The Jewish Life Cycle*. Leiden 1987. s. 3-4

„smlouva“ se zde vyskytuje hned třináctkrát. Prakticky v každé větě, avšak později, v ostatních abrahámovských vyprávění se už vůbec nevyskytuje. Za druhé platí smlouva nikoliv jen jako u Jehovisty Abrahamovi osobně, nýbrž výslovně také Abrahamovým potomkům, „generaci za generací“, jak se několikrát zdůrazňuje. Za třetí není tato smlouva časově nijak omezena, nýbrž Kněžský spis ji několikrát označuje jako smlouvu věčnou.²⁰¹ Kněžský spis zavádí poprvé znamení Boží smlouvy – obřízku mužské předkožky. Obřízka se mohla v exilu stát znamením smlouvy, protože v Mezopotámii ji neznali. Zatímco na území Kenaanu ji praktikovali Egyptané, Edómci, Amonovci, Moábci a Arabové (Jr 9,24-25). V babylonském zajetí se tento obyčej stal pro starozákonního Izraelce rozhodujícím znakem identity a náboženského přesvědčení. Z Gn 17,8 musela právě v babylonském zajetí zaznívat naděje navzdory veškerému zoufání. Naděje, která dává odvalu a jistotu a která pomáhá přežít. Starověký izraelský národ se jí vždy držel, ačkoli ji často mnoho věcí popíralo.²⁰²

Za začátek Kněžského kodexu se považuje Gn 1,1. Do této vrstvy jsou přiřazovány texty: v Ex 2,23-25 a 6,2-8 se odkazuje zpět k Hospodinově „smlouvě“, právě s vazbou na Gn 17. Také v ustanovení o *pesachu* Ex 12 a *šabat* Ex 31,12 jsou patrné narážky na Gn 17. Obřízka, *pesach* a *šabat* jsou označeny jako „znamení“ (hebr. *ot*). Obřízka a *šabat* kromě toho jako „věčná smlouva“ (třikrát v Gn 17, 7;13;19) (hebr. *brit olam*) a zdůrazněna je jejich platnost pro všechny generace.²⁰³ Ke kněžské vrstvě také patří některé oddíly Jákobova příběhu. Zjevení na Sinaji příkaz obřízky předchází de facto o čtyřista let, proto není ani opakována v knize Deuteronomium.²⁰⁴ Není součástí Desatera, neboť nespadá mezi etická pravidla.

2.6 Obřízka a Kenaan

Slovo Kenaan se poprvé objevuje v Tenaku jako osobní jméno Noemova vnuka a Chamova syna. Území starověkého Kenaanu se rozprostíralo na severu od předhůří Libanonských hor a táhlo se až k Sínajské poušti, na jihu. Od severu na jih bylo asi třistapadesát kilometrů dlouhé. Na západě tvořilo hranici Kenaanu Středozemní moře a na východě sahalo území Kenaanu až k Syrské poušti, celkem asi sto kilometrů.

²⁰¹ KUSCHEL, K. J.: *Spor o Abrahama*. Praha 1997. s. 52

²⁰² KLEISCH, K.: *Nový zákon 5*. Malý stuttgartský komentář. Kostelní Vydří. 1999. s. 90

²⁰³ RENDTORFF, R.: *Hebrejská bible a dějiny*. Praha 2003. s. 210

²⁰⁴ NOSEK, B.; DAMOHORSKÁ P.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2007. s. 32

Pohanské kulty přírodních plodivých sil byly na území Kenaanu hojně rozšířeny. Původně se i u starověkých Izraelců obřízka konala jako iniciační rituál vstupu do dospělosti (muž byl způsobilý k účasti na kultických obřadech a tím měl i povinnost k vojenské službě). Obřízka se pro starověké Izraelce stala projevem protestu proti těmto kultům plodnosti, které byly na území Kenaanu tak rozšířeny.²⁰⁵ V Jeremjášovi (Jr 9,24-25) jsou uvedeny některé země, ve kterých se obřízka praktikovala.²⁰⁶

24 Hle, přicházejí dny, je výrok Hospodinův, kdy potrestám všechny, kteří se obřezávají, a přesto jsou neobřezaní: 25 Egypt, Judu, Edóma, Amónovce, Moába a všechny, kdo si vyholují skráně a sídlí na stepi, neboť všechny tyto pronárody jsou neobřezané. I celý dům izraelský má neobřezané srdce.

Zdá se, že obřízku praktikovala většina okolních národů (kromě Pelištejců). V hebrejském prostředí se vyvinula jako znak pro národní identitu v přímé konfrontaci s národy, které obřízku nepraktikovali: Pelištejci, Babylóňané a později Řekové.²⁰⁷ Neobřezaný, neobřezanec znamenal v Tenaku totéž co pohan.²⁰⁸ Byla to i jakási nadávka.

Zastavme se nyní u několika příběhů spojených s obřízkou a bojem proti okolním národům, především pak s Pelištejci,²⁰⁹ nejznámějšími to neobřezanci. Mezi dějově nejpoutavější a zároveň starověce ukrutné patří lest s následně vykonaným zákonem odplaty (*lex talionis*). V Gn 34 Dínini bratři Šimeon a Lévi (synové Jákoba), takto přemohli chivejské neobřezance. Šekem, kníže chivejský, znásilnil Dínu, ale zamiloval se a chtěl ji za ženu. Proto souhlasil s obřezáním, aby mohlo dojít ke spříznění. Všichni Chivejci se nechali obřezat. Dínini bratři i Jákob naoko souhlasili se svatbou. Třetí den po obřízce, kdy je tělo nejslabší a nejbolestivější, nastalo krvavé zúčtování. Muže pobili, ženy a děti zajaly a bohatství uloupili. Tak Jákob vyhlásil panství svého Boha v Šekemu.

²⁰⁵ Výklady ke Starému zákonu II., s. 21

²⁰⁶ Obřízka byla obecně rozšířena u některých skupin západních Semitů, ale ne mezi východními Semity. In: NOSEK, B; DAMOHORSKÁ, P.: Židovské tradice a zvyky. Praha 2007. s. 33.

²⁰⁷ TIŇO, J.(ed.): *Exodus*. Trnava 2013. s. 161

²⁰⁸ In: NOVOTNÝ, A.. *Biblický slovník I*. Praha 1956. s. 530

²⁰⁹ Indoevropský národ, podle kterého se území Kenaanu nazývalo Palestina. Možná pocházeli z Kréty (Amos 9,7; Jr 47,4) nebo Balkánského poloostrova. Pět pelištejských měst bylo: Gaza, Aškod, Aškalon, Ekron, Gad.

Nezapomenutelné jsou hrdinské kousky soudce Samsona,²¹⁰ jemuž jsou věnovány tři kapitoly v knize Soudců (Sd 13-16). Měl slabost pro dcery pelištejských neobřezanců. Nečekalo ho s nimi nic dobrého, jen boj s neobřezanci a strádání. Nakonec ho jeho osudová žena Delíla zradila a neobřezanci ho oslepili. S pomocí Hospodina, který mu dal naposledy sílu, „pomstil svoje oči,“ vytrhl dva nosné sloupy budovy, ve které se nalézali a dům se zhroutil. Samson²¹¹ zemřel spolu s Pelištejci v jeho troskách.

První Samuelova vykresluje postupný pád krále Saula,²¹² který přinesl naději i zklamání a zároveň pomalý vzestup budoucího krále Davida.²¹³ Neohrožený a oblíbený David dostává zvláštní rozkaz (1S,25). Má vykonat pomstu na králových nepřátelích a Saulovi donést (místo věna za dceru Míkal) sto pelištejských předkožek od pobitých Pelištejců. Saul se chce Davida zbavit a doufá, že bude zabit. Saul se přepočítá. David donese nikoli sto, ale rovných dvě stě předkožek. Ožení se šťastně se Saulovou druhou dcerou Míkal. Nakonec jsou starověcí Izraelci v čele se Saulem poraženi. Saul, vědom si blížící se smrti, bál se zemřít cizí rukou neobřezance (1S 31,4). Bál se kruté smrti a potupy, proto se raději nechal probodnout svým zbrojnošem.²¹⁴

2.7. Leviticus

V prvním týdnu po porodu patří dítě matce. Stejně tak jako nově narozené mládě (Lv 22,27):

27 Když se narodí býček nebo beránek nebo kozlík, ať je sedm dní pod svou matkou; počínaje osmým dnem bude se zalíbením přijat jako dar ohnivě oběti pro Hospodina.

²¹⁰ Samson – staroizraelský Herkules, nazarejec, pocházel z kmene Danovců, jeho otec byl Manóach, soudil Izrael po dvacet let.

²¹¹ Heller překládá jméno Samson jako Sluníčko (další varianty: zářící slunce; skvělé slunce; velká radost a štěstí, sluníčko, které slouží Hospodinovi) In: HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003

²¹² Král Saul (1025-1004 př. Kr.) byl úspěšný bojovník, jeho duševní stav byl velmi špatný, trpěl stihomamem, bál se chorobně o svůj trůn. Jeho království byl typ vojenské monarchie. Jméno Saul lze přeložit jako „Vyžádaný, Vyprošený, Vyptaný“.

²¹³ Král David (1004-965 př. Kr) byl původně pastýřem ovcí, z kmene Juda. Vybudoval dosti silnou říši. Začal budovat Chrám, který dokončil jeho syn Šalamoun. Jméno David lze přeložit jako „Milý“. In: HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003

²¹⁴ neobřezaný Pelištejec v 1S 17,26; 17,36; Saulova smrt rukou neobřezance v 31,4; Dcery pelištejské, tj. dcery neobřezanců v 2S 1,20; Saulova smrt v 1Pa 10,4; Zemřeš smrtí neobřezanců v Ez 28, 10; Budeš sražen mezi neobřezance v 31,18; Pobité pro-národy neobřezanců v 32,19-32

Tak i výkon obřízky byl stanoven na osmý den a příkaz obřízky byl pro jistotu zopakován. Nařízení osmého dne se opakuje z Gn 17,12:

1 Hospodin promluvil k Mojžíšovi: 2 „Mluv k Izraelcům: Když žena otěhotní a porodí chlapce, bude nečistá po sedm dní; bude nečistá jako v době svého obvyklého krvácení. 3 Osmého dne bude obřezána jeho předkožka.

Očišťování rodičky a pravidla pro šestinedělí souvisí s výkonem obřízky. Lhůta očisty při narození chlapce je sedm dní²¹⁵ (Lv 12,1-3) a děvčete pak čtrnáct dní (Lv 12,5). Matka má dále setrvat v očišťování od krve ještě po třicet tři dní, nedotýkat se ničeho svatého a do svatyně se vydat až skončí dny očisty od krve. V případě dcery se dny očišťování od krve také zdvojnásobují na šedesát šest dní. Poté následuje zápalná oběť. Žena v šestinedělí nesměla přijít do styku s kultem.²¹⁶ Dvojnásobná délka očišťování po porodu dcery souvisí s tehdejšími představami o druhořadosti ženy vůči muži.²¹⁷ Žena s mužem si nebyli rovni. Plození a rození patřilo do moci přírodních sil. S tím souviselo množství magických představ.²¹⁸ Plozením a rozením se člověk ocital na vrcholu svých možností a blížil se božstvu. Žena v sobě nesla jistá tajemství, byla pro muže matoucí i nebezpečná. Obřízka ani žádné jiné znamení s Hospodinem pro ni nebylo určeno. Hospodin hovořil s muži.

2.8. Obřízka jako jinotaj

Praktikováním obřízky už osmého dne,²¹⁹ jako smluvním znamením s Hospodinem se smysl obřízky nově vymezuje a přehodnocuje. Obřízka je rozhodující závazek starověkého Izraelce. Kromě této viditelné obřízky se objevuje ještě požadavek na obřízku neviditelnou lidskému zraku, skrytou obřízku srdce. Nestačí Boha poslouchat, v obřízce srdce zaznívá požadavek lásky a pokory k Bohu (Dt 10,16) a (Dt 30,6):

16 Obrežte tedy svá neobřezaná srdce a nebudte tvrdošíjní

6 Hospodin, tvůj Bůh, obřeže tvé srdce i srdce tvého potomstva a budeš milovat Hospodina, svého Boha, celým svým srdcem a celou svou duší a budeš živ

²¹⁵ Rovněž tak při menstruačním cyklu. Takovéto pauzy pravidelně oddělovali v manželství ženu od muže. V judaismu jsou tradičně dodržovány a jsou považovány za důležité pro spokojené a úspěšné soužití páru.

²¹⁶ Když ne s kultem, tak potom ani s obřízkou. I toto mohl být důvod ženiny nepřítomnosti při samotné obřízce.

²¹⁷ 1K 11,8: 11 Vždyť muž není z ženy, nýbrž žena z muže

²¹⁸ *Výklady ke Starému zákonu I.* Praha 1991. s. 362

²¹⁹ Kromě Gn 17,12 a Lv 12,3 zmiňuje Bible obřízku osmého dne u Izáka: Gn 21,4; u Jana Křtitele L 1,59; u Ježíše: L 2,21; u Pavla, když píše sám o sobě: F 3,5

V přeneseném významu se v Tenaku setkáváme se slovy obřezaný a neobřezaný. Neobřezanost znamená nedokonalost. Neobřezané rty, jazyk, ústa znamenají neschopnost řečnickou (jako Mojžíš v Ex 6,12). Neobřezané, zatvrzelé srdce znamená tedy nectnost, krutost (tvrdošíjnost: Dt 10,16; nepravost: Lv 26,41; pro kající milost a pro zatvrzelé prokletí: Dt 30,6; varování pro nekající: Jr 4,4; neobřezané srdce starověkého Izraele: 9,26). Neobřezané uši nepřístupnost mravné domluvy (Jr 6,10). Po příchodu do „Země zaslíbené“ se zakazuje pojídat ihned ovoce za stromů, protože se tři roky považuje za neobřezané, tedy nedotknutelné (Lv 19,23-25). Téma metaforické obřízky rozvíjí později apoštol Pavel.

2.9 Konverze a zákazy obřízky

Syrští Seleukovci se snažili území starověkého Izraele násilně helenizovat. Zákaz obřízky platil jednak v době panování Antiocha IV. Epifana²²⁰ (1Mak 1,60-61; 2Mak 6,10):

60 Podle rozkazu zabíjeli i ženy, které daly obřezat své syny, 61 a kojence oběsili na jejich šíjích. Vraždili z jejich rodin ty, kdo děti obřezávali

10 Dvě ženy byly předvedeny před soud, že daly obřezat své syny. S kojenci u prsů je vodili veřejně městem a pak je svrhli z hradeb.

Rozvinutá řecká kultura a filozofie měla vliv na starověké Izraelce²²¹ a jejich myšlení a životní styl. Řecký vliv vedl k poklesu výskytu obřízky mnoha národů, které ji původně praktikovali. Podle antických měřítek znamenala obřízka určité zohavení lidského těla. Předkožka nahého muže měla být pouze „stažená.“ Existovalo bronzové závaží zvané *Pondus Judaeus*,²²² s jehož pomocí mělo k protáhnutí předkožky zase dojít a tím odstranit znamení.²²³ Flavius Iosephus²²⁴ líčí, jak se židovští mužové pořečtili, měnili si jména, zakrývali obřízku. Při pěstování kultury těla, v řeckém *gymnasion*,²²⁵ byla nahota

²²⁰ Syrský král řecké dynastie Seleukovců Antiochos IV. Epifanés vládl v letech 175-164 př. Kr.

²²¹ V dalším textu vzhledem k dějinným souvislostem již používám místo výrazu starověcí Izraelci termín Židé

²²² Také známé jako *Judaeum Pondum*; In: <http://www.cirp.org/library/history/>

²²³ Rekonstrukce předkožky - epispasmus

²²⁴ Flavius Iosephus (Iosephus), hebr. Josef ben Matitjahu, (37/38–100) židovský historik; zachycuje neocenitelným způsobem reálie 1. století: Židovská válka (doba 66–70); Židovské starožitnosti (poznámky k dějinám Židů od stvoření po židovskou válku. 13 knih paralelních ke Starému zákonu, knihy 14-20 popisují časy od Makabejců po židovskou válku). Užívá židovských i řeckých pramenů. Jméno Flavius si přidal podle Vespasiana, kterému předpověděl, že se stane císařem po Neronovi, což mu zachránilo život. Byl odveden do Říma, kde zůstal, psal i hájil židovskou tradici.

²²⁵ *Gymnasion* (nahý řec. *gymnós*) - starořecké tělocvičné zařízení, kde se nazí chlapci a muži cvičili a zdokonalovali v nejrůznějších tělesných cvičeních

samozřejmostí a obřízka tedy viditelná.²²⁶ I v Jeruzalémě, nedaleko Chrámu, vyrostl takový řecký stadion 1Mak 1,14-15:

14 Vystavěli v Jeruzalémě stadion podle vzoru pohanů 15 a odstranili znamení své obřízky. Odpadli od svaté smlouvy a spřáhli se s pohany, propůjčili se k páchání zla.

Reakce na snahu těchto helenizovaných Židů, kteří se chtěli začlenit do řecké společnosti a hledali způsob, jak předkožku prodloužit, aby vypadali jako neobřezaní, na sebe nenechala dlouho čekat. A tak tlak na řádně provedenou obřízku zesiloval opět v době makabejského povstání.²²⁷ Za Hasmonejců²²⁸ zase docházelo ke konverzím celých měst a oblastí prováděné na obyvatelstvu dobytých území. Šlo o konverze násilné. Jóchanan Hyrkános I.²²⁹ přinutil k obřízce Idumeu, jeho syn Aristobúlos (a dále Alexander Jannaios) Galilej.²³⁰ V helénistické době a zejména mimo starověkou zemi Izrael zase docházelo ke spontánním konverzím k židovství.²³¹ Příležitostné silné výbuchy antisemitismu a strach z obřízky však zabraňovaly přestupu většího počtu lidí.²³² Židovský monoteismus v řeckém hávu (se svým anikonismem²³³ i *šabatem*) odpovídal univerzalistické mentalitě helénismu.²³⁴ Ti, kteří „zůstali stát uprostřed cesty ke konverzi“ se nazývali „bohabojní“ (řec. *Foboumenoi*). V těchto kruzích našlo křesťanství širokou odezvu.²³⁵ Tato skupina je dobře doložena z nápisů;²³⁶ podivuhodné je, že zde převažují ženy.²³⁷

²²⁶ Flavius Iosephus (čes. Josef Flavius) Židovské starožitnosti (řec. *Iúdaiké archaiologíá*, lat. *Antiquitates Iudaicae*)

J. AJ 12.237. Vystupuje zde jakýsi Jesus (čes. Ježíš), který si pořečtil jméno na Jason a Onias pořečtělý na Menelaus. In:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0146%3Abook%3D12%3Asection%3D237>

²²⁷ Povstání Makabejských v letech 167-161 př. Kr. vzniklo jako reakce na násilnou helenizaci Judska. Povstání popisují deuterokanonické knihy První a Druhá Makabejská

²²⁸ Dynastie Hasmonejců vládla od 142 př. Kr. Šimeón Makabejský (142-135); Jóchanan Hyrkános I. (135-104); Aristobúlos (104-103); Alexander Jannaios (103-76); Salomé Alexandra (76-67); Aristobúlos II. a Hyrkános II. (66-63) – vedli spolu spory o královskou a velekněžskou hodnost

²²⁹ Jóchanan Hyrkános I., (čes. Jan Hyrkán) nechal zničit chrám v Samaří roku 128 po. Kr.

²³⁰ SLÁMA, P.: *Tanu rabanan*. Vyd. 1. Praha 2010. s. 107

²³¹ Kdo slíbil, že se stane Židem, měl na realizaci obřízky dvanáct měsíců

²³² MARKSCHIES, CH.: *Mezi dvěma světy*. Praha 2005. s. 50

²³³ Postoj, který zakazuje zobrazování Boha, božstev, živých bytostí

²³⁴ V Mišně traktát *Gerim* se věnuje konvertitům

²³⁵ SLÁMA, P.: *Tanu rabanan*. Vyd. 1. Praha 2010. s. 108

²³⁶ V amfiteátru v maloasijském Milétu se nachází přes metr široký, ještě dnes čitelný, poněkud neohrabaným písmem napsaný nápis: „Místo Židů, kteří si také říkají bohabojní.“ In: MARKSCHIES, CH.: *Mezi dvěma světy*. Praha 2005. s. 51

²³⁷ Ibidem. s. 50

V roce 70 po. Kr. došlo ke zničení Chrámu a rozptýlení Židů do diaspory. Stejně jako v řeckém období nastala ze strany exilových Židů silná tendence k asimilaci. Chtěli užívat římského přepychu, ale zároveň se chtěli se vyhnout placení tíživé daně vybírané na každém Židovi (lat. *ficus Iudaicus*). Tak jako Řekové i Římané si svých předkožek cenili a obřízku považovali za barbarství a zmrzačení.²³⁸ Onen ceněný a event. zúžený konec předkožky má řecký název *akroposthion*.²³⁹ Prostřednictvím obřízky (viditelné znamení považované ale někdy za Kainovo znamení) byli Římané schopni Židy rozpoznat. Zákaz obřízky (a vyučování Tóry) platil za římského císaře Hadriána.²⁴⁰ Hadrianův příkaz nebyl zaměřen jmenovitě proti Židům. Židé byli ale největší a nejhalasnější komunitou v říši, na niž se opatření vztahovalo. Zasáhnout je v tomto bodě znamenalo nevyhnutelně vystavit se vážným nepokojům.²⁴¹ Ty se však neprojevíly v diaspoře, ale v Judeji, kde došlo ke druhému židovskému povstání, které židovští historikové nazývají Druhá římská válka. Velké Bar Kochbovo²⁴² povstání (132-135 po Kr.). Po potlačení povstání, roku 140 po Kr., došlo mezi rabíny (hebr. *tanajim*) k dohodě ohledně úkonu obřízky. Pečeť smlouvy musí být viditelná. Proti asimilačním tendencím byla zavedena hebr. *peri'a*. Důraz na řádné odhalení celého žaludu (lat. *glans penis*) při obřízce. Takto provedená obřízka je jasným vymezením vůči Římanům i křesťanům. Žádné poloviční řešení. Tak je tomu doposud. Bez *peri'i* by obřízka pro pravého Žida neměla žádnou hodnotu.

Římané soudili, že co dobré pro ně, je dobré pro zbytek světa. Ve své přezíravosti se nesmířili s židovskými zvyky, kromě obřízky, především pak se svěcením *šabatu* a zákazem požívání vepřového. Většina řeckých a latinských komentářů se soustředila na tyto tři zásady. Svěcení *šabatu* bylo vnímáno jako pobízení k lenosti a nicnedělání. Protože Římané obřízku nepraktikovali, nechápali ani její hygienickou hodnotu.

²³⁸ Naproti tomu, Židé měli také jasně vymezeno, kdo je a není zmrzačený. Kdo měl ale rozdrcená varlata nebo uříznutý pyj nemohl vstoupit do Hospodinova shromáždění (Dt 23,1)

²³⁹ *Akroposthion* je to tzv. „chobůtek“, zúžená část předkožky, která přechází přes žalud, funguje jako prodloužení močové trubice a je jím odváděna moč od jejího ústí v žaludu ven. Tento zúžený konec předkožky je na rozdíl od žaludu nesmírně citlivý, stejně jako uzdička pod žaludem lat. *frenulum*

²⁴⁰ Císař Publius Aelius Hadrianus (čes. Hadrián) vládl v letech 117-138 po. Kr. Před Hadrianem (98-117) panoval Marcus Ulpius Traianus (čes. Traján) po něm se stal císařem jeho adoptivní syn Antoninus Pius (138-161), který dovolil praktikovat mužskou obřízku právě pouze Židům

²⁴¹ Názor samotného Hadriána. In: GRANT, M.: Židé v římském světě. Praha 2003. s. 233. Je však sporné, zda toto opatření vedlo k druhé židovské válce, nebo bylo vyhlášeno až po jejím skončení.

²⁴² Šimeon bar Kozeba (jméno podle vesnice nebo podle otce) obdržel přízvisko Bar-kochba, „Syn hvězdy“, tedy mesiáš

I v římském světě žili obřezaní nežidé. Například Pythagoras se kdysi musel obřízce podrobit, aby směl studovat v egyptských chrámech.²⁴³ Římané měli rádi uzeniny a předměstí Říma bylo obestavěno vepříný. Tvrdošíjné odmítání vepřového masa Židy bylo interpretováno jako jistý druh povýšenosti.²⁴⁴

2.10 Rabínská tradice

Podle rabínských komentářů je Abraham díky mysteriu obřízky považován přímo za kněze. Jak píše Kuschel: „Následujeme-li jeden z pramenů, konal se tento veliký čin obřízky, realizace znamení smlouvy, v Den odpuštění hříchů a smíření (*Jom Kippur*) a od té doby prospívá ještě i budoucím generacím. Jak to? Protože Bůh každý rok hledí na krev, kterou Abraham prolil při své obřízce, aby odpouštěl hříchy Izraele. A víc než to. Podle jednoho z nejkrásnějších míst v midraších (Midraš *Tanchuma*, V.) by Bůh znovu zrušil existenci světa, kdyby byl Abraham zavrhl svou obřízku (a tím i Tóru):

*„Svatý řekl Abrahamovi: Když jsi stvořil svět, byl jsem trpělivý – po celých dvacet generací, dokud bys nepřišel ty a neprovedl obřízku. Takže kdybys teď tu obřízku nepřijal, mám svět dost. A vracím se zpět ke stavu nicoty a beztvarosti. Neboť nemám zapotřebí, aby svět ještě dále existoval. Proto říká (v Gn 17,1): ‚Já jsem Bůh, Všemohoucí‘, měl jsem už svět dost. Ale jestliže přijmeš pro sebe obřízku, je nás pro svět dost, jsem já a ty.“*²⁴⁵

Podle traktátu *Joma* (b *Joma* 28b) v babylonském talmudu dodržoval Abraham sedm Noemových přikázání, obřízku a (přikázání ustanovující) jídlo *erub* (zákony pro přípravu pokrmů o svátcích před šabatem).²⁴⁶ Abraham jako nositel znamení obřízky se v židovství se stává idealizovanou identifikační postavou věrnou Zákonu.²⁴⁷ (A stejně tak se obřezaný Abraham stává důležitou postavou křesťanské i islámské tradice).

2.11 Narození dítěte

Každý pravověrný židovský muž má ve svém životě povinnost oženit se a zplodit potomka.²⁴⁸ Přirozený akt rozmnožování se podřizuje Božímu příkazu pronesenému při stvoření (Gn 1,28) *28 A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte se a množte se a naplňte*

²⁴³ MESSADIÉ, G.: *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha 2000. s. 52

²⁴⁴ Ibidem. s. 53

²⁴⁵ KUSCHEL, K. J.: *Spor o Abrahama*. Praha 1997. s. 81

²⁴⁶ Ibidem, s. 82

²⁴⁷ Ibidem, s. 95

²⁴⁸ Týká se i všech rabínů. Celibát se stal v judaismu po zboření Chrámu cizí.

zemi“(tak řečené milujte se a množte se). Podle Talmudu se na vzniku nového života podílejí tři entity: otec, matka a Bůh. Vklad každého z nich je dán předem: z otce pochází kosti, šlachy, nehty, mozek a oční bělmo; z matky kůže, svaly, vlasy, krev a oční panenky; Hospodin dává duši, rysy, zrak, sluch, řeč, chuť, chápání a inteligenci.²⁴⁹ Pohlaví dítěte je dáno podle toho, která z rodičovských entit se v okamžiku početí uplatní jako převládající (podle jiných výkladů je pro pohlaví dítěte určující ta rodičovská entita, která přichází jako druhá v pořadí). Přesto byly v židovských rodinách praktikovány zvyklosti, jež měly napomoci ovlivnění pohlaví dítěte, např. k početí chlapce mělo přispět umístění lože severojižním směrem či hojné pití vína při obřadu *havdala*.²⁵⁰ Očekávaným narozením dítěte je tento příkaz konečně splněn a nejdůležitější posláním instituce manželství je naplněno. Narodí-li se chlapec, je to důvod k radosti rodičů i celého židovského společenství obzvlášť veliký. Přijetí do komunity je potom proces složený z několika obřadů a oslav.

2.11.1 První týden života

První týden života dítěte byl považován za nebezpečný, a proto obřízce samotné předcházelo několik zvláštních večerů. Večer o prvním *šabatu* po narození chlapce (první a jediný sobotní večer v jeho životě, kdy není chráněn smlouvou), se u rodičky s dítětem scházeli příbuzní a známí, aby dítě pozdravili, pronesli požehnání a hostinou (pitím a ovocem) oslavili jeho příchod na svět. Slavnost se jmenuje *šalom zachar* a kromě oslavy dítěte se zároveň i truchlí nad ztrátou znalosti Tóry, jíž podle tradice dítě pozbývá v okamžiku zrození. Nejnebezpečnější okamžik pro chlapce přicházel s poslední nocí před obřízkou, kdy se jej svět zla snaží na poslední chvíli zahubit. Proto se v domě rodičky scházeli zbožní muži k celonoční hlídce v jidiš tzv. *Wachnacht* (hebr. *leil šimurim*)²⁵¹ při níž se studiem Tóry a modlitbou snažili temným silám zabránit v naplnění neblahých úmyslů. Ochrannou úlohu plnilo mimo jiné kladení obřízkového nože pod polštář matky nebo dítěte, praktikována byla rovněž různá magická

²⁴⁹ VESELSKÁ, D.; CERMANOVÁ I.; PUTÍK, A.: *Nechť mu Bůh dá vyrůst*. Praha 2009. s. 13 (volně parafráze podle Talmudu, *Nida* 31a)

²⁵⁰ *Havdala* dosl. odlišení, oddělení. Obřad zakončující *šabat* a svátky. Zahrnuje požehnání nad pohárem vína, kořením a (spletenou) svící, která hoří čtyřmi plameny; potom následuje závěrečné požehnání zdůrazňující rozlišení svatého a světského, světla a tmy, Izraele a pohanských národů, sedmého dne a šesti všedních pracovních dnů. In: NEWMAN J.; SIVAN, G.: *Judaismus od A do Z*. Praha 1992

²⁵¹ GUTMANN, J.: *The Jewish Life Cycle*. Leiden 1987. s. 5

zaříkání.²⁵² *Sefer ha chinuch* uvádí jako primární důvod obřízky odlišení od pohanských národů nejen v duchovní rovině, ale i na úrovni fyzického těla. Obřízka nesla rovněž poselství morální: tak jako Bůh stvořil naše fyzická těla, ale poslední krok k dokončení díla nechal v rukou lidských, stejně tak ponechává v našich rukou i poslední krok pro dokončení naší duše.²⁵³

2.11.2 Pravidla obřízky

Smlouva obřezání - hebr. *brit mila*²⁵⁴ se stává krátce po narození iniciačním obřadem příslušnosti k předkům.²⁵⁵ Novorozené židovské dítě se rodí čisté, nezátížené hříchem.²⁵⁶ Obřízce se věnuje v Mišně traktát *Šabat* 19 a 163. kapitola v halachickém kodexu *Šulchan aruch*. Postup obřízky je popisován ve zvláštních příručkách. V minulosti byla v Čechách a na Moravě jednou z nich Kniha předpisů a modliteb k obřízce, dílo miniaturisty Aharona ben Benjamina Wolfa z Jevíčka (obr. v příloze).²⁵⁷ Obřad vyžadoval přítomnost deseti mužů, hebr. *minjan*.²⁵⁸ Byl vázán příslušným rituálním předpisem, doprovázen řadou modliteb a tradičních zvyklostí. Osmý den²⁵⁹ se obřízka provádí,

i když tento den připadá na hebr. *šabat*²⁶⁰ nebo na *Jom kipur*, *Pesach*, *Sukot*²⁶¹ nebo jiný židovský svátek (protože obřízka má přednost nad ostatními náboženskými příkazy). Ovšem, pouze za předpokladu, že je jisté, že jde o osmý den. Naproti tomu, když se jedná

²⁵² VESELSKÁ, D.; CERMANOVÁ I.; PUTÍK, A.: *Nechť mu Bůh dá vyrůst*. Praha 2009. s. 15

²⁵³ http://cs.wikipedia.org/wiki/Brit_mila

²⁵⁴ Vychází ze dvou výrazů. Slovo *brit* znamená smlouva, výraz *mjlh*, který je odvozen od hebrejského kořene m-l-l znamenajícího odřezat - obřezat (v aškenázké výslovnosti a v jidiš také *bris mila* nebo zkráceně *bris*)

²⁵⁵ Ten, kdo není obřezán, je bezbožník. Údělem bezbožníka bez obřízky je sestoupení do místa zvaného *Gehinom*, kde jsou hříšníci trýzněni ohněm, zápachem síry a temnotou, což připomíná křesťanskou představu o pekle. In: COHEN, A.: *Talmud (pro každého)*. Praha 2006. s. 449

²⁵⁶ Na rozdíl od křesťanů, kteří se rodí ve stavu hříšnosti, zatížení prvotním (dědičným) hříchem (lat. *peccatum originale*), Židé se rodí „čistí“.

²⁵⁷ 18. století, moravská písařská škola In: ŠEDINOVÁ, J.; PUTÍK, A.; DOLEŽELOVÁ, J.: *Židovské tradice a zvyky*. Židovské muzeum. Praha 1995. s. 71

²⁵⁸ *Minjan* - doslova počet, modlitební kvorum deseti dospělých mužů (starších věku *bar micva*), kteří představují obec a symbolicky delegaci celého Izraele před Bohem. Bez *minjanu* nesmí kongregace konat žádnou veřejnou pobožnost. Modlitby s *minjanem* se nemusejí nutně konat v synagoze a také přítomnost *rabína* či *kantora* není podmínkou. In: PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001. s. 161. Ovšem pokud není *minjan* z nějakých důvodů k dispozici, musí vystačit *mohel* a otec.

²⁵⁹ Osmý den je prý imunita dítěte nejvyšší. Má v krvi nejvíce obranných látek a krevních destiček

²⁶⁰ *Šabat* - sobota, každotýdenní nařízený den odpočinku, vyhrazený bohoslužbě a přerušení práce (platí přísný zákaz fyzických činností), od pátečního podvečera do sobotního soumraku (Ex 20,8-11; Dt 5,12-15). Vymezením zakázaných prací se zabývá talmudický traktát *Šabat*

²⁶¹ *Jom kipur* - den smíření, také den odpuštění hříchů, sebeočisty a půstu (očista duše i těla), nejslavnostnější událost roku, slaví se desátý den měsíce *tišri*

o obřízku odloženou z důvodu pochybností (ohledně osmého dne) nebo z jiných příčin, nebude se taková obřízka konat o *šabatu* ani o svátek.²⁶² Uskutečňuje se vždy v denních hodinách (ideálně po ranní bohoslužbě *šachrit*, vždy v plném světle, nikdy v noci), v synagoze²⁶³ nebo případně doma, v kruhu rodinném. V současnosti je možná i obřízka v porodnici. Lékař vždy prokazuje, zda je dítě úplně zdravé. Je-li dítě nemocné, obřízka se odloží do doby, až se chlapeček uzdraví. Když žena ztratí dva syny následkem obřízky – tj. obřízka zjevně podlomila jejich zdraví – třetí syn nemá být obřezán, dokud nevyroste a nezesílí. Ztratí-li žena dítě kvůli obřízce a totéž se přihodí i její sestře, děti dalších sester se také mají obřezat, teprve až vyrostou a zesílí.²⁶⁴ Dítě, které zemřelo ještě pře obřízkou, mělo být obřezáno u hrobu.²⁶⁵ Podle rabínů se teprve obřízkou dosahuje skutečné dokonalosti.

Obřízka není považována za komplikovaný zákrok. Přesto v jejím průběhu panuje určité napětí. Někteří muži dokonce při obřízkách svých synů omdlí.²⁶⁶ Je zde všudypřítomné mystérium otcova (rodičova) strachu o život (přežití) dítěte, které je součástí každé obřízky a nelze mu čelit jinak než spolehnutím se na Hospodina. Obřízku prováděl otec rodiny, případně některý jiný muž židovského vyznání. Podle rabínského rozhodnutí může v nejkrajnějším případě provést obřízku i sama matka, pokud není přítomen kompetentní židovský muž.²⁶⁷ (za příklad bývá uváděna již zmiňovaná Sipora). Pokud matka (po sedmidenním očišťování) stihla navštívit rituální lázeň, hebr. *mikve*,²⁶⁸ mohla se obřadu také zúčastnit. V tom případě byla pouze vzdáleně přítomná ve vyhrazené ženské části synagogy. V ortodoxních komunitách nejsou ženy obřízce přítomny vůbec. Proto si myslíme, že je matka jaksí opomíjena. V talmudickém a posttalmudickém období pravděpodobně neexistovalo žádné zvláštní díkůvzdání matce. Snad to souvisí s představou, že mateřství a podobně otcovství jsou výsady a dar,

²⁶² DE VRIES, S.: *Židovské obřady a symboly*. Praha 2009. s. 170

²⁶³ Od gaonského období, 6-11. století

²⁶⁴ GANZFRIED, Š.: *Kicur Šulchan aruch*. Kniha II. Praha 2008. s. 284

²⁶⁵ Ibidem (kvůli začlenění při vzkříšení mrtvých)

²⁶⁶ SPIEGEL, P.: *Kdo jsou Židé?* Brno 2007. s. 30

²⁶⁷ NOSEK, B.; DAMOHORSKÁ P.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2007. s.37

²⁶⁸ *Mikve* lázeň či lat. *ritualarium*, nádrž s přírodní (pramenitou) vodou, měla by pojmut minimálně 572 litrů (rabínská literatura uvádí, že je potřeba 40 objemových měr hebr. *sea* vody, za 1 *sea* se považuje 14,3 litru. In: ŠÍPALOVÁ, K.: *Rituální čistota v judaismu*. Diplomová práce HTF UK. Praha 2010. s. 13) a být dosti hluboká, aby umožnila dospělému úplné ponoření. V období Chrámu používali *mikve* kněží, kteří se rituálně čistili. Dnes ji používají především židovské ženy, jsou povinny se ponořit před svatbou, po menstruaci, po porodu. K ženské sekci *mikve* je často připojen kosmetický salón.

který nesmí být zbožněn, ale za který člověk zůstává Bohu dlužníkem.²⁶⁹ Moderní modlitba za nové matky (prvorodičky) byla zavedena v Anglii rabínem Nathanem Adlerem.²⁷⁰

2.11.3 Popis rituálu - *brit mila*

Chlapec se neuspává, ani nedostane lokální anestezii. Panuje přesvědčení, že svazek s Bohem musí být uzavřen za plného vědomí. Přinášeného chlapce zdraví přítomní zvoláním *Baruch ha ba* – „ať je požehnán ten, který přichází“. Ve středověku pronášel tento pozdrav mohel a přítomní odpovídali *Be šem ha šem*.²⁷¹ K provádění obřízky byla ustanovena zvláštní funkce. Pro 2. století již existuje jednoznačný důkaz o školených „obřezávačích“ zvaných *rofe*, což byl s velkou pravděpodobností lékař.²⁷² Ve třetím století je doložen termín *gozer* neboli kráječ, řezač. Na počátku 4. století se poprvé objevuje kvalifikovaný a dobře vyškolený „obřezávač“ hebr. *mohel*. *Mohel* mohl, ale nemusel být lékařem. Musel ovládat chirurgickou hygienu. Lékařská obřízka bez *mohela* by nesplňovala požadavky halachicky správné obřízky. (Lékaři proto naopak absolvují kurzy halachy, teologie a liturgie k *brit mila*). *Mohel* tedy musí být obětavý muž, který slouží druhým, plní povinnost, která se považuje za velkou *micvu* a svůj čestný úřad. *Mohel* provádí obřízku vestoje. Také všichni svědci obřízky zůstávají stát. Samotný penis nesmí být při *brit mila* poraněn. K tomu se pro jistotu používá ochranný štítek. *Mohel* napne předkožku hebr. *orla*.²⁷³ od těla obřezávaného směrem k sobě a pak nožem obkrouží a odřízne předkožku v místě okolo okraje žaludu tzv. korunky (lat. *corona glandis penis*). Předkožka (lat. *preputium*) není u novorozence rozdělena na dva listy, proto není nutné ránu šít. K rozdělení dochází až v pozdějším dětském věku, u dospělého je nutno ránu obešít.

²⁶⁹ Výklady ke Starému zákonu I. Praha 1991. s. 362

²⁷⁰ Nathan Adler (1803-1890) byl vrchní rabín United Hebrew Congregations of the British Empire. In: NOSEK, B.; DAMOHORSKÁ P.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2007. s. 46

²⁷¹ Ibidem. s. 39

²⁷² Ibidem s. 36

²⁷³ *Orla* doslova předkožka před obřízkou. V zemědělském kontextu je to ovoce nově zasazeného stromu, podle židovského zákona zakázané. Po tři roky růstu stromu se nesmělo jíst, ve čtvrtém bylo považováno za posvátné a muselo se odnést do Jeruzaléma a teprve pátého roku se mohlo jíst volně (Lv 19,23-25). O zákonech týkajících se tohoto ovoce a výrobků z něho pojednává traktát *Orla* Mišny a Jeruzalémského talmudu.

2.11.4 Peri'a

*Peri'a*²⁷⁴ byla zavedena, jak jsme již zmínili, jako reakce na tendence obřízku zakrývat a předkožku opět prodlužovat. Znamená úplné odstranění předkožky žaludu odstraněním vnitřní mukózní části předkožky pomocí nůžek či skalpelu (dříve se natrhla nehtem podle *Šulchan aruch*), kdy se odkrytá blanka se rozdělí na dvě části (dva listy) a ty se přetáhnou za okraj žaludu. *Peri'a* zahrnuje rozříznutí, trhání a nakonec odpárání (event. zašití) celého předkožkového pláště. V moderní době je prováděna jako operace nejčastěji s lokálním umrtvením za použitím různých chirurgických nástrojů (sondy, kleště, nůžky, svorky, skalpely)²⁷⁵ Zároveň se tím přetne velmi citlivá tzv. uzdička penisu (lat. *frenulum*), což je páseček kůže propojující zespodu předkožku se žaludem. Celý žalud je řádně odhalen (lat. *glans penis*).

2.11.5 Mecica

Třetí krok rituální obřízky, odsátí rány, hebr. *mecica*,²⁷⁶ byl zaveden až v talmudickém období (500-625 po. Kr.).²⁷⁷ Odsávání ran ústy bylo až do novověku běžnou lékařskou praktikou. Rituál *mecica be-pe* zastavení proudu krve sáním ústy (několikrát a plnými doušky) je popsán v Mišně *Šabat* 19.2. Krev z rány a okolí se odsaje skleněnou trubicí. *Mohel* proto dnes používá skleněnou trubici s tamponem uvnitř (už nedochází ke kontaktu úst *mohela* s ránou). *Mohel* potom vyplivne krev do nádobky. Rána se osuší, přiloží se odklad, obřezaný penis je obvázan a tím se zákrok považuje za ukončený. Někdy je dítě zklidněno kapkou sladkého vína kápnutou na rty. V průběhu několika dní je ranka zahojena.²⁷⁸ Odříznutou předkožkou se stala symbolem všeho zlého, čeho se chlapec zbavuje, aby mohl do smlouvy s Bohem vstoupit. Novorozeně držel na svém klíně kmotr (jako na oltáři obětním) zvaný hebr. *sandek*²⁷⁹. Často plní tuto čestnou roli dědeček či jiný úctyhodný člen rodiny (zbožný muž či rabín). V jidiš se *sandek* řekne

²⁷⁴ Hebr. *peri'a* – otevírání

²⁷⁵ Naproti tomu obřízky menšího rozsahu aplikují např. karaitské komunity (seкта vzniklá v 8. století)

²⁷⁶ Existují obavy, že takto může dojít k přenesení nemoci (např. infekce virem Herpes, dříve např. syfilis) z *mohela* na dítě, viz např. zpráva z New Yorku: <http://www.cirp.org/news/nydailynews02-02-05/>. V ultraortodoxních komunitách dávají stále přednost této poněkud středověké technice - hebr. *mecica*, In: HART, M. (ed.): *Jewish blood*. Ira Robinson. Mezizah. New York 2009. s. 194. Odpůrci *Mecicy* říkají, že nemá žádnou oporu v Tenaku. Kromě nebezpečí přenosu závažných onemocnění upozorňují na podobnost s homosexuálními praktikami

²⁷⁷ In: <http://www.cirp.org/library/history/>

²⁷⁸ Ibidem, s. 173

²⁷⁹ Slovo odvozeno z řeckého *syndikos*, *synteknos* - spoluotec. Tato funkce se objevuje od 10. století.

kvatter (kwater)-kmoťr. Bývala to tudíž jedna a tatáž osoba. Pokud byl *kvater* samostatně vybraná osoba, bylo jejím úkolem položit dítě na klín *sandeka*. *Sandek* byl jediný člověk, který při obřadu seděl. Otec měl vybrat *mohela* a *sandeka* s největší pečlivostí, aby to byli ti nejlepší a nejspravedlivější mužové z možných. Obvykle se za *sandeka* nevybíral muž, který již tuto úlohu zastával u jiného jeho syna. Počet hlavních osob při ceremonii byl během středověku rozšířen, aby byla uspokojena poptávka po účasti na tomto slavnostním obřadu. A tak přibyla *sandekit* (velice často se jednalo o manželku *sandeka*) a dále *kvaterin (kvateren)*, manželka nebo sestra *kvatera*. Úkolem žen bylo rovněž přenést během obřadu dítě. *Kvaterin* přenášela dítě od matky ke *kvaterovi*. Ten předával dítě mezi *sandekem* a otcem. Někdy se mohlo stát, že rodiče vybrali *kvaterů* několik a každý z nich pak dítě kousek poponesl.²⁸⁰ Tento mezistupeň byl nutný proto, že není dovoleno manželovi vzít dítě od matky, která se nachází ve stavu rituální nečistoty po porodu.

2.11.6 Požehnání

Mohel zapěl chválu Boží za příkaz obřízky. Na závěr ceremonie je pozvednut pohár s vínem a recitována benedikce nad vínem.

VI, 12 Požehnání (hebr. *bracha*) Ten, kdo provádí obřízku, musí pronést toto požehnání: *Požehnán buď za obřízku*. Otec děkoval Bohu za štěstí, že byl novorozenec přijat do svazku Abrahamova. Otec musel pronést své požehnání (mezi odřezáním a natrhnutím): *Požehnán buď, jenž jsi nám nařídil, abychom ho uvedli do tvé smlouvy s naším otcem Abrahamem*. Ostatní okolo odpovídají: *Jako jsi ho uvedl do své smlouvy, tak ho doved' do své Tóry, ke sňatku a k dobrým skutkům*.

VI, 13 Ten, kdo pronáší požehnání, řekne: (*Požehnán buď Hospodin*), *jenž posvětil svého přítele od lůna (jeho matky), na těle mu vyznačil jméno a jeho potomstvo zapečetil znamením svaté smlouvy. A tak, Bože živý, náš podíle a naše skálo, přikaz, aby toto milované (dítě) našeho těla bylo zachráněno od zahynutí, Požehnán buď ten, jenž uzavírá smlouvu*.²⁸¹

²⁸⁰ VESELSKÁ, D.; CERMANOVÁ I.; PUTÍK, A.: *Nechť mu Bůh dá vyrůst*. Praha 2009. s. 15

²⁸¹ SLÁMA, P.: *Tanu rabanan*. Praha 2010. s. 262

Modlitba končí přáním životního zdaru: *At' se tento maličký stane velkým; jako dospěl ke smlouvě, tak at' dospěje ke znalosti Tóry,*²⁸² *ke šťastnému sňatku a ke konání dobrých skutků.*²⁸³

2.11.7 Rituální předměty - obřízková souprava

Vycházíme z prostředí Židů usazených na území Čech a Moravy a z památek Židovského muzea v Praze, případně odkazujeme na památky středoevropských a Židů německých. Nástrojem, jímž se obřízka prováděla, byl původně kamenný nůž (pazourkový), který později nahradil nůž kovový, stříbrný či ocelový (obr. v příloze). Později se začaly též vyrábět speciální obřízkové soupravy (stříbrné), které se obvykle skládají z oboustranně ostřeného nože s kulatou špičkou, obřízkového ochranného štítku (vylučuje poranění žaludu), nádoby nebo flakonu na hojivý prášek a misky (nádobky) na oddělenou předkožku (obr. v příloze).

2.11.8 Rituální předměty - Eliášovo křeslo

Při obřízce se rovněž používá Eliášovo křeslo (obr. v příloze), hebr. *kise šel Elijahu*, obřízkové sedadlo. V našich zemích často dvojsedadlo s nápisem: „Toto je křeslo proroka Elijáše,²⁸⁴ dobré paměti“.²⁸⁵ Na jednom z míst sedí *sandek* držící obřezávané dítě. Druhé místo je vyhrazeno podle rabínské tradice pro symbolicky přítomného hosta, proroka Elijáše,²⁸⁶ považovaného za chlapcova ochránce, přímluvce a svědka (věrnosti), ale také za věčného Božího posla mezi Bohem a jeho lidem. Prorok Eliáš je považován také za zastánce obřízky.²⁸⁷

2.11.9 Rituální předměty - povijany

Chlapec je při obřízce zavínut do pleny – čtvercového kusu látky. Z tohoto kusu látky se zhotovuje buď pokrývka na synagogální stůl (hebr. *bima*) případně na předčítací pult (hebr. *amud*) nebo dojde k rozstříhání na tři až čtyři pruhy látky, které se spolu sešijí

²⁸² Neboli: *at' je tento Žid vzdělaný, zná vše co má a bude schopen z Tóry číst*

²⁸³ ŠEDINOVÁ, J.; PUTÍK, A.; DOLEŽELOVÁ, J.: *Židovské tradice a zvyky*. Židovské muzeum. Praha 1995. s. 72

²⁸⁴ Jméno Eliáš lze vyložit jako „Můj Bůh je Hospodin“ In: HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003

²⁸⁵ Křesla bývají vyřezávaná a bohatě zdobená, někdy se zavěšují na stěnu v synagoze

²⁸⁶ Eliáš horlil proti nevěře starověkého (rozděleného) Izraele v dobách krále Achaba, když Efraimské království zrušilo obřízku. Byl vzat zaživa na nebesa (2Kr 2, nanebevzetí Eliášovo) a může se podle tradice kdykoliv a v jakémkoliv převleku vrátit zpět. Má titul *malach ha brit* - anděl, posel smlouvy

²⁸⁷ Podle proroka Malachiáše bude také prorok Eliáš oznamovat příchod mesiáše (Mal 3,23)

a z tohoto dlouhého pásu plátna je pak obvykle vyroben povijan na Tóru (hebr. *chitul*),²⁸⁸ kterými se Tóra ovinuje. V obou případech je na látku vyšit (případně vymalován nebo vytištěn) dlouhý nápis, který identifikoval chlapce, uváděl jméno otce a přesné datum narození syna. Ve druhé části donačního textu pak následovalo ozdobné (rostlinnými ornamenty a figurálními motivy) jednořádkové hebrejské požehnání, které bylo proneseno při chlapcově obřízce. Na povijanu donační nápis mohl nahrazovat matriční záznamy o narozených (Německo). Vzácně byl povijan zdoben zvířecími motivy, které se většinou vztahovaly buď ke znamení, ve kterém se chlapec narodil, nebo k přání, ať je rychlý nebo silný jako nějaké zvíře, které je u toho zpodobeno. Nebo obsahoval motivy, které se vztahovaly k judaismu: korunu Tóry, v novějším období Davidovu hvězdu. Nejčastějším motivem výzdoby je ono přání životního zdaru - dobrořečení: „*Necht' mu Bůh dá vyrůst k Tóře, chupě a dobrým skutkům*“ neboli „*At' se tento maličký stane velkým; jako dospěl ke smlouvě, tak ať dospěje k Tóře, ke sňatku a ke konání dobrých skutků.*“ Povijan bývá věnován synagoze při první chlapcově návštěvě (obr. v příloze). Původcem tohoto zvyku, který se udržuje v aškenázské oblasti, je podle tradice německý učenec rabi Jákob ben Moše Möllin zvaný Moharil (1356-1427). Ten při jedné obřízce v synagoze, když nebyla k dispozici žádná látka k zavinutí dítěte, povolil, aby se k tomuto účelu použilo *mapy* – plátna, jímž byla svázána Tóra. Rodiče chlapce později látku vyzdobili a vrátili svitku Tóry.²⁸⁹ „Vyšívání archív“ do jisté míry nahrazoval židovskou matriku. První návštěva synagogy, kdy byl povijan darován se odehrála obvykle ve věku tří nebo čtyř let, kdy chlapec již musel být relativně samostatný a schopný číst jednoduché texty. Obřad, při němž chlapec v doprovodu otce daroval povijan, pokrývku či jiný předmět svitku Tóry jako důkaz své smlouvy s Hospodinem, se v jidiš nazýval *mappe schuletragen* (přinesení povijanu do synagogy). Jinou vhodnou příležitostí k předání obřízkového daru synagoze mohl být obřad postřižin (hebr. *chalaka*), prvního stříhání chlapcových vlasů, který se obvykle odehrával ve věku zhruba tří let. Tímto obřadem se také židovské dítě symbolicky odstříhlo od matky a uzavřelo tak životní kapitolu svého raného dětství.²⁹⁰

²⁸⁸ Také pojmenován jako *wimpel*, *wimple*, *mappe*. In: GUTMANN, J.: *The Jewish Life Cycle*. Leiden 1987. s. 7

²⁸⁹ V ŽMP je dochováno přes 1000 obřízkových povijanů na Tóru, 160 pokrývek a asi 70 textilií jiného typu, na nichž se vyskytuje charakteristický donační nápis informující o narození; nejstarší u nich pochází ze 2. poloviny 17. století, nejmladší byly pořízeny těsně před Druhou světovou válkou

²⁹⁰ VESELSKÁ, D.; CERMANOVÁ I.; PUTÍK, A.: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. Praha 2009. s. 18

2.11.10 Ostatní rituální předměty

K předmětům určeným pro rituál obřízky můžeme připočíst i dřevěnou obřízkovou kolébku (obr. v příloze) moravského původu ze synagogy (počátek 19. století) s votivním nápisem: *Tento malý necht' se stane velkým*.²⁹¹ Další zajímavostí ze sbírek ŽMP je stříbrná tepaná pokladnička (obr. v příloze) s nápisem „*Svatý spolek mohelů*“ určená pro výběr poplatků za provedení obřízky.²⁹² Pro požehnání nad vínem byl určen speciální pohár (obr. v příloze) kovový či skleněný s votivním textem. Provedení *brit mila* je zaznamenáno v obřízkových knihách, které také nahrazují matriční knihy se zápisem narození (obr. v příloze).

2.11.11 Pojmenování dítěte a hostina

Při závěrečné modlitbě (za blaho rodičů a dítěte) dostane také chlapec hebrejské jméno nebo jména. (Dávat jméno při obřízce vychází patrně z L 1,59).²⁹³ V aškenázské oblasti se zachovával zvyk pojmenovat chlapce po zemřelém příbuzném.²⁹⁴ Po rituálu následuje slavnostní hostina, na které se nemá šetřit. Povinně se jí zúčastní všichni přítomní a předávají se zde dárky malému obřezanci. Toho ve třinácti letech pak čeká druhý nejvýznamnější rituál –hebr. *bar micva*.²⁹⁵

2.12 Vykoupení prvorozeného

Prvorozenectví jak u syna člověka, tak u samců zvířat,²⁹⁶ se příkládá zvláštní význam (Ex 13,1-2; 12-13). Prvorození byli zachráněni před desátou z egyptských ran. Zasvěcení službě pro Hospodina (kněžská služba) bylo původně privilegiem vyhrazené prvorozenecům. Jinak musel být prvorozený syn vykoupen. Nakonec byla služba v Chrámu vyhrazena *levitům*. Prvorozený syn byl dědicem rodu, ztělesněním budoucnosti a to největší Boží požehnání. (Zároveň pro rodiče není větší tragédie než

²⁹¹ ŠEDINOVÁ, J.; PUTÍK, A.; DOLEŽELOVÁ, J.: *Židovské tradice a zvyky*. Židovské muzeum. Praha 1995. s. 73

²⁹² VESELSKÁ, D.; CERMANOVÁ I.; PUTÍK, A.: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. Praha 2009. s. 8

²⁹³ Dívky dostávají jméno první šabat po svém narození, kdy je jejich otec vyvolán v synagoze k *šabatovému* čtení z Tóry a zvolené dívčí jméno slavnostně oznámí shromáždění. In: VESELSKÁ, D.; CERMANOVÁ I.; PUTÍK, A.: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. Židovské muzeum 2009. s. 13

²⁹⁴ ŠEDINOVÁ, J.; PUTÍK, A.; DOLEŽELOVÁ, J.: *Židovské tradice a zvyky*. Židovské muzeum. Praha 1995. s. 72

²⁹⁵ *Bar micva* – dosl. syn povinnosti. Označení chlapce, který dosáhl náboženské dospělosti třináct let (u dívky dvanáct let) a stává se plnoprávným a plně zodpovědným členem obce a je schopen plnit všechny náboženské *micvot* (být volán k předčítání z Tóry). Slavnost se koná v synagoze první sobotu po jeho narozeninách. Předčítá z Tóry a Proroků, někdy mívá kázání. Po ukončení bohoslužeb následuje hostina a oslavenec dostává dary.

²⁹⁶ O věcech týkajících se prvorozených u lidí a domácích zvířat pojednává traktát *Bchorot* v Mišně i v Babylónském Talmudu

úmrtí dědice rodu). Stejně tak první plody žní náležely Bohu.²⁹⁷ Původně se od otce očekávalo, že odkáže prvorozenému synovi dvojnásobný díl dědictví (Dt 21,15-17). Právo prvorozeného dnes už není povinné a izraelské zákony ho neuznávají. Taktéž se již většinou nevykonává obřadné vysvobození prvorozeného.²⁹⁸ Povinnost vykoupení nastávala bez ohledu na to, zda byla obřízka provedena. Povinnost vycházela též z přesvědčení, že všechno, včetně života dítěte patří Bohu, je mu posvěceno a člověku jen propůjčeno. Kdo nebyl vykoupen jako dítě, měl tak učinit v dospělosti. K vědomí povinnosti zaplatit se zavěšoval na krk malý ozdobný kovový štítek s hebrejským písmenem H.²⁹⁹ Dělo se tak zároveň na památku hodiny vykoupení z otroctví egyptského.³⁰⁰ Byl-li tedy obřezaný hošíček prvorozený syn,³⁰¹ následovala třicátý první den po narození druhá slavnost. Vykoupení prvorozeného – hebr. *pidjon ha ben* se vykonávalo v průběhu slavnostní hostiny hebr. *suda* za přítomnosti *minjanu*, v jejímž čele seděl *kohen*, příslušník kněžské rodiny. Otec vykupoval přineseného syna odříkáním formulací o vykoupení. Výkupné v hodnotě pěti (symbolických) šekelů (čistého stříbra v mincích nebo předmětech) se odevzdá *kohenovi*.³⁰² Kohen pak vyhlásí vykoupení a udělí hochovi kněžské požehnání (Gn 48,20; Nu 6,24-26). Od konce 18. století se ustálil zvyk předávat stříbrné mince na tepaných a cizelovaných stříbrných talířích či podnosech. Talíře jsou často zdobeny zobrazením *akedy*- obětování Izáka. J dalším motivům objevujícím se na tomto typu talířů patří znamení zvěrokruhu.³⁰³

2.13 Prolití kapky krve a apostie

U mužů, kteří konvertovali k judaismu, je obřízka součástí přijímacího obřadu. Pokud se konvertita (hebr. *ger*) obřízce již podrobil (ale nikoli rituálně), nechá se symbolicky vytéct kapka krve. Tento rituální obřad se nazývá hebr. *hatafa(t) dam brit*, tj. kapka krve (toho kdo podstoupí) smlouvu. *Mohel* použije sterilní jehlu, kterou lehce bodne do penisu, aby vytekla alespoň kapka krve, tu pak osuší gázou. Pokud je v rodině hemofilie,

²⁹⁷ Povinnost izraelského zeměděle přinést (mezi *Šavuot* a *Sukot*) do Chrámu obětinu ze svých prvních zralých plodů se nakonec omezila na sedm druhů, kterými *erec Jisrael* oplývá: pšenice, ječmen, hrozny, fíky, granátová jablka, olivy, datle či med. Zákony o prvních plodech popisuje traktát *Bikurim* v Mišně i v Babylónském Talmudu

²⁹⁸ NEWMAN, J.; SIVAN, G.: *Judaismus od A do Z*. Praha 1992. s. 157

²⁹⁹ Byl ale mylně považován za talisman či amulet a dáván i jiným dětem. In: SICHER, G. s. 15

³⁰⁰ SICHER, G.: *Slavnosti a obyčeje náboženského života*. Židovská ročenka. s. 14

³⁰¹ *Pidjonu* podléhá jen prvorozený syn matky

³⁰² Syn *kohena* (kněz z rodu Aronova) a syn levity sami výkupu nepodléhají

³⁰³ ŠEDINOVÁ, J., DOLEŽELOVÁ, J., PUTÍK, A.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 1992, s. 63

brit mila ani *hatafa(t)* se neprovádí.³⁰⁴ Prolitá kapka krve je znamení smlouvy, které symbolicky odkazuje na krev pesachového beránka. *Hatafa(t)* je nezbytné provést i v případě, že se narodil chlapec s apostií. Apostie (lat. *aposthia*) je vzácně se vyskytující jev, kdy narozenému chlapci zcela chybí předkožka penisu.³⁰⁵ Původ obřízky není zcela jasný. Existuje teorie, která by mohla původ obřízky objasnit. Midraš *Ki Tetse*³⁰⁶ říká, že Mojžíš se narodil apostický. Nebylo prokázáno, že by existovala vyšší frekvence výskytu mezi židy nebo muslimy. Jiné zdroje říkají, že Jákob, jeho syn Gad a král David se také narodili apostičtí. Kniha Avot rabi Nathan 2; Sota 10b³⁰⁷ obsahuje seznam izraelských otců, kteří se narodili obřezáni: Adam, Šét, Noe, Šém Jákob, Josef, Mojžíš, Samuel, David, Jeremjáš. Podle muslimské tradice se Prorok Muhammad narodil již obřezaný.³⁰⁸ Je možné, že některé tyto případy byly ve skutečnosti popsány jako hypospadiie. Což je vrozený rozštěp močové trubice na spodní straně penisu.³⁰⁹

2.14 Obřízka - sexualita a zdravotní důvody

V Pojednání o obřízce píše Filón Alexandrijský³¹⁰ že, existuje mnoho důvodů, proč vytrvat a pokračovat v tomto zvyku zavedeném předchozími generacemi. Je to zdravotní opatření proti hnisavým vředům a zánětům. Obřízka zlepšuje hygienu a čistotu těla způsobem vhodným pro ty, kteří jsou zasvěceni Bohu. Obřízka také činila mužský pohlavní úd podobný srdci. Srdce bylo stvořitelem určeno k spirituálnímu životu, pohlavní úd pak k plození nového života.³¹¹ Nakonec, a to má Filón za nejdůležitější, obřízka zlepšuje plodnost (usnadňuje průchod semene). Národy, které praktikují

³⁰⁴ Stěžejní halachický kodex židovské tradice shrnující náboženské právo se jmenuje *Šulchan aruch* (čes. Prostřený stůl). Dílo sepsal a vydal v Benátkách roku 1565 rabín Josef Karo (1488-1575) a poznámkami vzápětí doplnil rabín Moše Isserles. *Šulchan aruch* napomáhá se zorientovat v každodenních náboženských povinnostech.

³⁰⁵ David Levy, bývalý izraelský ministr zahraničí a člen Kneset, se narodil s touto vadou (předností). Arye Avneri, autor knihy (1983) o Levym, poznamenává: „Když se narodil David Levy, jeho matka Sima si hned všimla, že je jiný než ostatní chlapci. Narodil se už obřezán, předkožka mu zcela chyběla.“ Rabíni v Rabatu prohlásili, že Levy bude vůdce Izraele, a to přesto, že stát nebyl ještě založen a Levymu bylo teprve 11 let. Stát Izrael byl založen 18. 5. 1948

³⁰⁶ Také *Ki Tisa* nebo *Ki Tavo* (čes. *Když přideš*) *paraša* 49

³⁰⁷ Kniha Otcové podle rabína Nathana

³⁰⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Aposthia>

³⁰⁹ Jedná se o vývojovou vadu, která postihuje 0,3 až 0,8 % mužské populace a v současné době bývá diagnostikována k chirurgickému řešení

³¹⁰ Philo Iudaeus (20 př. Kr.-40 po Kr.) čes. Filón Alexandrijský, židovský představitel helénistické filozofie. Pokoušel se sjednotit řeckou filosofii s židovskou vírou a etikou. Používal metody alegorického výkladu Bible. Angl. překlad textu na: <http://thriceholy.net/Texts/Circumcision.html>

³¹¹ Pro lepší pochopení Filón použil jisté „podobnosti“, kdy to, co je viditelné, přizpůsobil tomu neviditelnému.

obřízku, jsou prý neplodnější a neobyčejně početné (např. Egypťané). Obřízka podle Filóna snižuje nadbytečné potěšení ze sexu, které klame mysl a odvádí od myšlenek na Boha. Kromě Filóna vyzdvihují hygienické důvody k obřízce již dříve zmiňovaný Flavius Iosephus a také Maimonides.³¹² Pro Maimonida se tím také omezuje přehnaný sexuální pud.³¹³ Také trval na tom, že víra by měla být jediným důvodem pro obřízku. V obřízce se tělesnost podrobuje morálnímu zákonu. Obřízka chrání před zvrhlostí a zkažeností. Usměrnňuje pudovost a živočišné instinkty. Akt lidského rozmnožování se považuje za jednu z nejušlechtilejších (a nejintimnějších) činností.

2.15 Židovské pochybnosti

Někteří představitelé reformní hnutí v rámci judaismu považovali v 19. století obřízku za krutou praktiku. Protestovali proti obřízce, žádali její zrušení s odůvodněním, že jde o zastaralý a barbarský zvyk. V roce 1843 ve Frankfurtu nad Mohanem hnutí deklarovalo, že obřízka není nezbytná.³¹⁴ Theodor Herzl, zakladatel sionismu,³¹⁵ odmítl dát svého syna obřezat. Dnes všechny směry judaismu chápou obřízku jako důležitý náboženský obřad, i když existují jedinci, kteří se proti ní staví z toho důvodu, že se jedná o traumatický zážitek pro dítě.³¹⁶ Během šoa nezáleželo na tom, zda obřízka byla udělána kvůli fimóze³¹⁷ či z náboženských důvodů. Židům šlo o život a někteří byli ochotni pokusit se získat ztracenou předkožku zpět. Jistý lékař Feriz provedl několik operací na obřezaných pacientech v okupovaném Holandsku. Jistý lékař Tushnet popisoval tři různé postupy pro obnovení předkožky v závislosti na věku, zbývajícího stavu předkožky pacienta a zručnosti operátora. Jedním z nejdokonalejších způsobů

³¹² In: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/4391-circumcision>

Moše ben Majmon, zkrác. Rambam, lat. Maimonides (1135 - 1204) židovský filosof, lékař, rabín, jedna z největších postav středověké židovské (a arabské) filosofie. Napsal komentáře k Babylonskému i Jeruzalémskému Talmudu a k Mišně. Jeho nejvýznamnější filozofické dílo je *Průvodce zbloudilých* v arabštině

³¹³ Podle některých názorů brání obřízka masturbaci. Tím se rozšířila její popularita ve viktoriánské Anglii jako léčebná metoda bránící masturbaci. In:

³¹⁴ *Encyklopaedia Judaica*. Jerusalem 1996. s. 570

³¹⁵ Theodor Herzl (1860-1904) židovský novinář a spisovatel. Narodil se v Budapešti. Sionismus prosazoval právo Židů na vlast. V 1896 napsal *Der Judenstaat* (něm. Židovský stát) vyzývající k založení světového židovského kongresu. Splnění svých nadějí se již nedožil.

³¹⁶ NOSEK, B.; DAMOHORSKÁ P.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2007. s. 37

³¹⁷ Fimóza - zúžení předkožky. Ta běžně překrývá žalud penisu a lze ji rukou přetáhnout na kořen penisu a obnažit tak žalud. Jakmile je předkožka na svém konci zúžená, nedá se přetáhnout přes širší žalud. Vrozená fimóza může být spojená s krátkou uzdičkou (napojení předkožky na žalud na spodní straně penisu), která také brání pohybu předkožky. Fimóza může vzniknout během života při zánětech na žaludu nebo jako následek poranění předkožky

rekonstrukce předkožky byla transplantace kožního štěpu, která posloužila jako nová předkožka.³¹⁸

Maďarský psychoanalytik Imre Hermann píše, že Žid vnímá obřízku na jedné straně jako záruku své vyvolenosti, na kterou je hrdý. Zároveň se na ní vážou negativní pocity spojené se (symbolickým) zmrzačením (a zženštěním) a úsilí o kompenzaci méněcennosti, která pohání Žida k určitému způsobu života, který zahrnuje hromadění majetku, drzost, získání převahy za každou cenu. Nežid může také vnímat Žida kvůli ztrátě předkožky jako méněcenného a proto jím opovrhovat. Tato převaha nad Židem je spojená s hrůzou nejenom ze ztráty předkožky, ale i s podvědomou kastrací, kterou podle Freuda prožívá v dětství každý chlapec. Podvědomý strach z kastrace přináší do života vědomí viny, strach z trestu, pocit neustálého ohrožení.³¹⁹ Na druhou stranu, největší zkušenosti s obřízkou dospělých mužů má dnes stát Izrael. Například za posledních dvacet let se přistěhovalo přes milión lidí z bývalého Sovětského svazu. Polovina z nich byli muži a třista tisíc z nich nebylo obřezáno. Tito lidé začali po desítkách tisíc žádat o obřízku. Ze společenských důvodů. Tak jako ve východní Evropě by vyčnívali tím, že by byli obřezáni, tady by naopak nezapadli, kdyby obřezaní nebyli.³²⁰

2.16 Číselná symbolika osmého dne

Čísla hrají v judaismu svoji roli. Osm dní obřezání naznačuje schéma 7+1,³²¹ které má nepochybně symbolicko-sakrální charakter. Sedmička je nejvyšší prvočíslo prvé desítky a součet 3+4. Podobně jako trojku, najdeme sedmičku téměř ve všech náboženských systémech. Její symbolika je velmi rozmanitá a rozsáhlá. Jejích matematických a astronomických vlastností si byli vědomí už i staří Sumerové, kteří nadto počítali sedm planet či přesněji sedm nebeských těles, totiž včetně slunce a měsíce. Tak se jim stala symbolem úplnosti a dokonalosti. Ve staré Mezopotámii měla sedma velký význam v kultu i v kalendáři (sedmistupňové byly věžové chrámy zvané zikkurat). Velký význam

³¹⁸ Existují zprávy pacientů podstupujících a lékařů provádějících operace. Popisy operačních postupů lze dohledat v lékařské literatuře z té doby.

³¹⁹ HERMANN, Imre: *Psychológia antisemitizmu*. Dunajská Streda 1998. s. 47-48

³²⁰ Břetislav Tureček In: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/zzz/_zprava/614808

³²¹ Pro úplnost dodejme detaily o jedničce. Jako je jednička obsažena a skryta ve všech vyšších číslech, tak je i Bůh skrytě obsažen ve všem stvoření, ve všem jsoucnu. Jednička je znamením nerozdělenosti, jednoty, sjednocení, a tak i Boha, ať už osobního jediného nebo jedině všeobjímající božské prapodstaty v panteistických systémech.

In: HELLER, J.: *Symbolika čísel a její původ*. Praha 2003. s. 11-12

měla sedmička v Indii, v brahmanismu i buddhismu, a ovšem ve starém Íránu, v mazdaismu (čili zoroastrismu) i v mitraismu. V Tenaku je to především číslo dnů v týdnu a potom číslo dokonání Božího díla (Gn 2,1). Vrací se v různých příkazech bohoslužebných (sedmero očišťování, sedmeré kropení krví, sedm stupňů Šalamounova chrámu) i v různých lhůtách od stvoření přes potopu, hubená a tučná léta v Egyptě či obcházení Jericha po sedm dní. Sedmička je číslo dokonalosti a naplnění. Jeden cyklus (starý věk) sedmým dnem končí. Osmým dnem se pak naznačuje nový cyklus, nové stvoření. Osmým dnem je první den po sobotě (*šabat*) a tedy začátek dalšího týdne, často pak i začátek nového období či nového, lepšího času. S tím snad souvisí, že bylo odedávna považováno za číslo šťastné, ovšem nejen v Tenaku, nýbrž už dávno dříve, ve starém Elamu. Osm lidí bylo zachováno při potopě (Gn 8,16; 1P 3,20). Podle islámu je osm nebi proti sedmi peklům, tím má být naznačeno, že Boží milosrdenství je větší než Boží hněv. Osmicípá hvězda byla emblémem mezopotámské bohyně Ištar a v římských katakombách ji nacházíme jako znak Mariin. Osm loukotí mělo kolo roku v bájesloví starých Germánů. S časovým pojetím osmičky, jako počátku nového věku, souvisí asi i příkaz konat obřizku osmého dne po narození. Osmý den jako počátek nového cyklu po sedmidenním očištění matky. Svatý Augustin měl osmu za symbolické číslo vzkříšení. Protože vzkříšení z moci a mrtvosti hříchu do nového života znázorňoval křest, mívaly staré křtitelnice formu osmiúhelníku.³²²

2. 17 Shrnutí

Náboženský život (s rituálem obřizky) byl v patriarchálním uspořádání především mužská záležitost (kromě *šabatu*, při kterém měla žena zásadní roli). Veškeré obřady a zejména ty související se začátkem života (narození, obřizka, vykoupení i *bar micva*) upevňovaly rodinné a mezilidské vztahy a budovaly svazky židovského společenského života. Vytrvalost a lpění na tradici přežívající celá staletí je obdivuhodná a v některých aspektech i záviděníhodná (téma pospolitosti). Obřizka je považována za obřad i závazek, náboženskou povinnost, milost vyvolení a velikou svatost ve své nejkrásnější podobě. Obřizka je znamením znovuzrození a odpuštění, pokání a obnovení. Vedle svěcení *šabatu* je nejdůležitějším symbolem smlouvy mezi

³²² HELLER, J.: *Symbolika čísel a její původ*. Praha 2003. s. 11-12

Hospodinem a Izraelem. Zanedbání těchto dvou *micvot*³²³ je nejviditelnějším znamením odklonu od víry. Talmud říká, že obřízka má stejnou vážnost jako všech 613 příkazů a zákazů.³²⁴ Přes nejrůznější reformní a modernistické tendence patří *brit mila* a *šabat* k nejdodržovanějším židovským zvykům vůbec, bez ohledu na to, zda se jedná o komunitu ortodoxní, reformní či liberální.³²⁵

Jak starý je příkaz obřízky nelze s jistotou určit. Přes veškeré snahy o porozumění a vysvětlení zůstává původ obřízky nejasný.³²⁶ Mužská obřízka je esencí židovství. Přežila babylonské zajetí, období helénismu, zboření Chrámu, nástup křesťanství, středověké pogromy, židovskou sekularizaci i holocaust. Na you tube je možné shlédnout mnoho videí se současnou podobou rituálu obřízky.³²⁷ Při jejich sledování nás napadá to, co Baruch Spinoza napsal svému příteli, o přesvědčení, že symbol obřízky udrží židovský národ naživu navěky.³²⁸

³²³ *Micvot*, sg. *micva* – v tradičním pojetí je 613 halachických přikázání, dělí se na 365 zákazů a 248 příkazů. Příkaz je nade vše. Nařízení obřízky je 215. příkazem.

³²⁴ b. Nedarim 32a. In: KLEISCH, K.: *Nový zákon 5*. Malý stuttgartský komentář. Kostelní Vydří. 1999. s. 90

³²⁵ NOSEK, B.; DAMOHORSKÁ P.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2007. s. 31

³²⁶ Midraš Tanchuma, *Lech Lecha* 19 (čes. Jdi sám k sobě) v této souvislosti vysvětluje, že pouze Abrahamovi odhalil Hospodin tajemství obřízky.

³²⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=lp76pSoxM8c>

https://www.youtube.com/watch?v=FTW4qzd_eKg

³²⁸ *Tractatus Theologico-Politicus* (1670) 3,53 In: *Encyklopaedia Judaica*. Jerusalem 1996. s. 576

3. Odraz obřízky v křesťanství

Přestože křesťané (až na výjimky) mužskou obřízku nepraktikují, měla obřízka při vzniku křesťanství zásadní význam. Pokusme se nahlédnout vnímání fenoménu obřízky v křesťanství a na závěr kapitoly její odraz v umění.

3.1 Obřízka a křest

Stalo se, že smlouva obřízky v judaismu (a Tenaku) byla významově proměněna v křesťanství (a Novém zákoně) u křesťanů (z pohanů) za nový iniciační rituál – rituál křtu. Na rozdíl od obřízky křest očišťuje od prvotního (dědičného) hříchu.³²⁹ V judaismu se dítě narodí čisté, bez hříchu. Obřízka a křest jsou přijímací rituály, které je možné vykonat pouze jednou za život. Obřízka je znamení viditelné, do masa vryté. Křest je znamení okem neviditelné.³³⁰ K tělesnému narození tak přibýlo prvním křesťanům ještě „druhé narození“ nebo také „znovuzrození“. Křest se stal vlastní počátkem života, jímž je zprostředkována Boží spása, smyt hřích a přislíbeno přemožení smrti.³³¹ Obřízka je používána jako prostředek metaforického vyjádření významu křesťanství. (Ko 2,11-13):

11 V něm jste obřezáni obřízkou, která není udělána lidskou rukou; obřízka Kristova je odložením celého nevykoupeného těla. 12 S Kristem jste byli ve křtu pohřbeni a spolu s ním také vzkříšeni vírou v Boha, jenž ho svou mocí vzkřísil z mrtvých. Když jste ještě byli mrtvi ve svých vinách a duchovně neobřezáni, probudil nás k životu spolu s ním a všechny viny nám odpustil.

Křest pochází ze židovství. Proselyté se museli od novozákonních dob (mimo obřízky a obětování) podrobit povinnému ponoření do vody. Tomuto úkonu předcházela přihláška kandidátů, jejich přezkoušení a podrobné poučení. Ponoření do vody zpečetilo konverzi a očistilo od hříchů z dřívějška. Křesťanství převzalo od židovství

³²⁹ (lat. *peccatum originale*) Křest odstraňuje vinu i trest, přináší spásu ve věčnosti.

³³⁰ Podle Eliadeho ponoření do vody symbolizuje regresi do preformálního stavu, do nerozlišeného světa preexistence; ponoření se rovná rozpuštění forem; obrození. Symbolika vodstva implikuje stejně dobře smrt jako znovuzrození. Z hlediska struktury je „potopa“ srovnatelná s „křtem“ a pohřební úlitba s očistou novorozence nebo s jarními rituálními koupelemi, které přinášejí zdraví a plodnost. Účelem rituálního očišťování a omývání vodou je bleskurychlá aktualizace nadčasového okamžiku (lat. *in illo tempore*), kdy proběhlo stvoření; jsou symbolickým opakováním zrození světů nebo „nového člověka. In: ELIADE, M.: *Obrazy a symboly*. Brno 2004. s. 153-154

³³¹ MARKSCHIES, CH.: *Mezi dvěma světy*. Praha 2005. s. 72

jak postup připuštění ke křtu, tak křestní poučení (katecheze), tak i teologický výklad křtu.³³²

3.2 Jan Křtitel a Ježíš

Raně křesťanský křest se odvozuje od židovského křesťanského hnutí v čele s kazatelem Janem Křtitelem,³³³ který byl židovského původu a byl tedy obřezán. První novozákonní zmínky na téma obřízka pak nalezneme v Lukášově evangeliu (L 1,59-60), kde se píše o jeho obřezání (opět osmý den po narození):

59 Osmého dne se sešli k obřízce dítěte a chtěli mu dát po jeho otci jméno Zachariáš. 60 Jeho matka na to řekla: „Nikoli, bude se jmenovat Jan.“

Ježíšovo obřezání je v novozákonním kánonu zmíněno jedině u evangelisty Lukáše (L 2,21-24) a stejně tak potom jeho představení v Chrámě. Ježíš byl Mariin „prvorozený syn“. Podle staroizraelského přikázání prvorozené děti mužského pohlaví náležely Bohu a teprve musely být vykoupěny. Marie obětovala pár hrdliček či holoubat (zápalná oběť a oběť za hřích podle Lv 12,8). Ježíš byl vyplacen a její kultovní čistota po šestinedělí byla opět obnovena.³³⁴

21 Když uplynulo osm dní a nastal čas k jeho obřízce, dali mu jméno Ježíš, které dostal od anděla dříve, než jej matka počala. 22 Když uplynuly dny jejich očišťování podle zákona Mojžíšova, přinesli Ježíše do Jeruzaléma, aby s ním předstoupili před Hospodina – 23 jak je psáno v zákoně Páně: „vše co je mužského rodu a otvírá život matky, bude zasvěceno Hospodinu“ – 24 a aby podle ustanovení zákona obětovali dvě hrdličky nebo dvě holoubata. V Janovi 7,21-23 je také zmínka o obřízce, kterou pronáší Ježíš v souvislosti se sebou a svým učením v chrámu během slavnosti stánků:

21 Ježíš jim na to řekl: Jediný skutek jsem učinil, a všichni se nad tím pozastavujete. 22 Mojžíš vám dal obřízku – ne že by pocházela teprve do Mojžíše, je od praotců – a vy obřezáváte člověka i v sobotu. 23 Přijímá-li člověk v sobotu obřízku, aby byl dodržen Mojžíšův zákon, proč se na mne zlobíte, že jsem v sobotu uzdravil celého člověka?

³³² MARKSCHIES, CH.: Mezi dvěma světy. Praha 2005. s. 73

³³³ (L 1,5-66) Rodiči Jana Křtitele byl již stařec Zachariáš a jeho žena Alžběta v pokročilém věku. Narození dítěte zvěstoval Zachariášovi archanděl Gabriel. Ten tomu ale nevěřil, oněměl a zůstal němý až do provedení obřízky jejich Jana. Rodičovství v pokročilém věku odkazuje na Abrahamův příběh. Jan Křtitel byl podle tradice první, který začal křtít, v řece Jordán. Pokřtil zde i Ježíše.

³³⁴ Očištění Marie a představení Ježíše v chrámu se v katolické církvi slavilo 2. února – čtyřicet dní po Vánocích. Svátku očištění Marie (lat. *In Purificatione Beatae Mariae Virginis*) se také říká Hromnice.

3.3 Obřízka a apoštol Pavel

V době tvorby novozákonního kánonu byla pro Židy obřízka stále známkou židovské náboženské a národní pospolitosti. (Sk 7,8):

8 Bůh uzavřel s Abrahamem smlouvu, jejímž znamením se stala obřízka. Když se podle Božího slibu Abrahamovi narodil Izák, osmého dne jej obřezal. Právě tak obřezal Izák Jákoba a Jákob svých dvanáct synů.

Židovsko-křesťanské sbory - především v Antiochii³³⁵ - trvaly na nutnosti obřízky jako podmínky své spásy (Sk 15,1):

1 Tu přišli do Antiochie někteří lidé z Judska a začali bratry učit: Nepřijmete-li obřízku, jak to předepisuje Mojžíšův zákon, nemůžete být spaseni.

Židokřesťané vedli s pohanokřesťany kvůli obřízce mezi sebou četné spory. Pohanokřesťané považovali obřízku za mrzačení pohlavního údu a projev barbarství. Teologickým předělem rozumíme vítězství stanoviska apoštola Pavla a jeho geniální³³⁶ teologické interpretace, kdy na „apoštolském sněmu“ v Jeruzalémě³³⁷ vybojoval, že pohanokřesťané nemusí obřízku dodržovat (jsou osvobozeni od Zákona, pravou cestou je Kristova milost). Autority nemají námitek (Ga 2,6). Zvítězilo Pavlovo učení o ospravedlnění (křtem).³³⁸ Obřízka (zákon v judaismu) reprezentuje spásu ze skutků. Sama o sobě není nic platná (Ř 2,25-29):³³⁹

25 Obřízka má smysl, jestliže zachovááš zákon. Jestliže však zákon přestupuješ, je to, jako kdybys nebyl obřezán. 26 Jestliže naopak ten, kdo není obřezán, zachovává požadavky zákona, není to, jako kdyby byl obřezán? 27 Ten, kdo není obřezán, ale plní zákon, bude soudcem nad tebou, který s celou svou literou zákona a obřezaností zákon přestupuješ. 28 Pravý žid není ten, kdo je jím navenek, a pravá obřízka není ta, která je zjevná na těle. 29 Pravý žid je ten, kdo je jím uvnitř, s obřízkou srdce,

³³⁵ Antiochie byla jednou z největších oikumené římské říše. Každý pátý z jeho obyvatel byl Žid, stalo se přirozeným druhým domovem křesťanství. Křesťané, kteří mluvili řecky, uprchli z Jeruzaléma v době napětí vyvolaného Pavlovým působením.

³³⁶ Zdá se, jakoby Pavlovy listy byly snad nahodilé doplňky plynoucí z jeho učitelské činnosti. In: TOMKINS, S.: *Stručné dějiny křesťanství*. Praha 2009. s. 22

³³⁷ Tzv. apoštolský sněm (koncil), cca 48 po. Kr. (Sk 15). Přijatý apoštolský dekret se netýkal misie mezi pohany, ale společného stolování křesťanů ze židovství s křesťany z pohanství (Sk 15,20). In: KLIESCH, K.: *Nový zákon* 5. Kostelní Vydří 1999. s. 88

³³⁸ Nicméně pro Židy uznával Pavel obřízku za závaznou. Nechal obřezat či sám obřezal svého pomocníka Timotea, syna Řeka a židovské matky (Sk 16,1-3) z důvodu misie mezi Židy.

³³⁹ Obřízka sama o sobě málo platná (záleží na novém stvoření Ga 6,15; Pavel o sobě F 3,5nn). Také však není sama o sobě překážkou příslušnosti ke Kristu, a proto nemá být odstraňována ani zastírána (1K 7,18-19)

kteřá je působena Duchem, nikoli literou zákona. Ten dojde chvály ne od lidí, nýbrž od Boha.

Naproti tomu stojí spása křtem a vírou v Ježíše Krista (uplatněná láskou, Ga 5,6). Podle Pavla pohané, kteří uvěřili v Ježíše Krista, nejen nejsou vázáni obřadním zákonem Mojžíšovým, nýbrž ani nesmějí chtít víru a křest doplňovat obřízkou (Ga 5,2): *2 Slyšte, co vám já Pavel říkám: Dáváte-li se obřezat, Kristus vám nic neprospěje. Znovu dosvědčuji každému, kdo se dá obřezat, že je zavázán zachovávat celý zákon.*

Prioritu ve víře vyjasňuje Pavel právě na principu Abrahamovy obřízky. To, že Abraham mohl být tak dlouhý čas neobřezán, dokazuje, že na obřízce před Bohem vůbec nezáleží. Vždyť Abraham byl Bohem ospravedlněn ve stavu neobřezanosti, tedy jako pohan. Obřízka u Abrahama byla nařídzena až potom, kdy byl prohlášen za spravedlivého na základě víry. Obřízka (a tím i Zákon) je v důsledku toho nikoliv podmínkou spravedlnosti z víry, nýbrž spíše ratifikací, jejím dodatečným symbolickým potvrzením.³⁴⁰ Obřízka byla pečetí, znamením, (ověřením spravedlnosti, Ř 4,11), jež mu byla přiřčena už před obřízkou. Obřízka tedy není podmínkou ospravedlnění. Zrušením povinnosti obřízky pro křesťany z pohanů dochází ke zrovnoprávnění křesťanů z pohanů. Abrahamovými dětmi jsou všichni, nejen obřezaní. Tak se stává Abraham otcem věřících mezi pohany (neobřezanými), tak i věřících ze židovstva ne pro jejich obřízku, ale pro jejich víru v Ježíše Krista.³⁴¹ Pro všechny křesťany je křest (v Ježíši Kristu) přijetím do svazku nové smlouvy s Bohem (Ga 5,11): *11 Kdybych já, bratří, dosud kázal, že obřízka je nutná, proč bych byl vlastně pronásledován? Vždyť by tím bylo odstraněno pohoršení, jímž je kříž.*

(F 3,3): *3 Neboť pravá obřízka jsme my, kteří duchem sloužíme Bohu, chlubíme se Kristem Ježíšem a nedáme na vnější věci.*

³⁴⁰ KUSCHEL, K. J.: *Spor o Abrahama*. Praha 1997. s. 115

³⁴¹ Křest nenavazuje přímo na obřízku, nýbrž spíše na židovský křest, jenž doprovázel přijetí proselytů do náboženského společenství. Přesto je Ko 2,11-12 křest uveden v těsný vztah k obřízce. „Obřezání Kristovo“, o němž je zde řeč, je možná přímo označením křtu jakožto úkonu, který nastupuje na místo židovské obřízky. In: NOVOTNÝ, A.. *Biblický slovník I*. Praha 1956. s. 530

3.4 Duchovní obřezání

Byla-li židovská obřízka předpokladem k účasti na hodu beránka, odpovídá jí křesťansky prožité umírání s Kristem. Vstupujeme na tuto cestu tím, že se při křtu stáváme účastni Krista, zejména jeho obřízky, tedy smrti. Proto se i křest může nazvat obřízkou, i když obřízkou ne rukou učiněnou.³⁴² Účast na hodu beránka je pro nás účast nového rodu (nás a potomstva) z Ducha. Obřízku srdce (Ř 2,28n) uskutečňuje podle Pavla Kristus (Ko 2,11) a teprve ten činí z člověka pravého Izraelce i bez vnějšího znamení (F 3,3). Tuto niternou proměnu potvrzoval kdysi dospělým vyznavačům křest vodou.³⁴³ Zaslíbení obřízky srdce připomínal již Jeremjáš a Ezechiél (Jr 31,31-34; 32,39-41; Ez 36,24-28), na které Pavel navazuje. Bůh očišťuje člověka od jeho poskvrn a činí ho schopným Boha milovat a poslouchat (Tm 2,14). Obřízka srdce má tedy přímou spojitost s novou smlouvou a křtem Ducha (Jr 31,31 Sk 19,5).³⁴⁴

Bůh tak očišťuje člověka od viny a činí ho schopným milovat a poslouchat Boha. Obřízka srdce má přímou souvislost s novou smlouvou.

Poněkud zkratkovitě se k tématu vyjadřuje Katechismus katolické církve.³⁴⁵ Píše se zde, že součástí tajemství Ježíšova dětství je Ježíšova obřízka. Ta je předobrazem „Kristovy obřízky“, jíž je křest. Katechismus odkazuje v epištole Koloským na duchovní obřezání. (Kol 2,11-13)

11 V něm jste obřezáni obřízkou, která není udělána lidskou rukou; obřízka Kristova je odložením celého nevykoupeného těla. 12 S Kristem jste byli ve křtu pohřbeni a spolu s ním také vzkříšeni vírou v Boha, jenž ho svou mocí vzkřísil z mrtvých. 13 Když jste ještě byli ve svých vinách a duchovně neobřezáni, probudil nás k životu spolu s ním a všechny viny nám odpustil.

³⁴² Ibidem

³⁴³ *Výklady ke Starému zákonu I.* Praha 1991. s. 113

³⁴⁴ *Výklady ke Starému zákonu I.* Praha 1991. s. 573

³⁴⁵ *Katechismus katolické církve.* Praha 1995. s. 141

3.5 Obřízka a Tomášovo evangelium

Stejně jako novozákonní kánon, také apokryfní, raně křesťanské Tomášovo evangelium³⁴⁶ odsuzuje obřízku. Tomášovo evangelium je součástí gnostické knihovny nalezené u Nag Hammadí v Horním Egyptě. Vznik evangelia bývá datován do poloviny druhého století (110-120 po Kr.).³⁴⁷ Jeho existence byla známa z katechezí jeruzalémského biskupa Kyrillose³⁴⁸ a z poznámek Hippolyta Římského³⁴⁹ o Naasejcích,³⁵⁰ kteří jej užívali. Nejstarším dokladem byly dva fragmenty jeho řeckého originálu nalezené koncem 19. století v Oxyrhynchu.³⁵¹ Objev Tomášova evangelia (v koptštině) v roce 1945 vyvolal vlnu nadšení.³⁵² Ukázalo se, že z hlediska novozákonní teologie jeho nejstarší vrstva nepřináší zásadně nové poznatky o Ježíšově učení a že interpretace Ježíšových slov v něm není autentičtější ani starší nežli to, co lze vyčíst z kanonických evangelií.³⁵³ Nicméně i zde lze najít několik výroků, které výrazně odmítají židovský kult (např. log. 14). Kruhy, pro něž bylo určeno, měly ke kultu nedůvěru, protože se obávaly, že vytlačí niternou zbožnost. Obřízka se stala problematickou v oblasti misie mezi pohany. Podobně jako u Pavla, i v Tomášově evangeliu je rituál obřízky relativizován a odmítnut jako podmínka vstupu do církve mezi pohany.³⁵⁴

Logion 53 42,18b-23a *Jeho učedníci mu řekli: Prospívá obřízka nebo ne? Řekl jim: Kdyby to prospívalo, jejich otec by je z jejich matky plodil obřezané. Ale pravá obřízka z Ducha přinesla plný užitek.*

³⁴⁶ Rukopis je uložen v Koptském muzeu v Káhiře. Tomášovo evangelium se dochovalo ve druhém kodexu z Nag Hammadí, na stránkách 32-51 (NHC II/2). Podle ustáleného dělení obsahuje 114 Ježíšových výroků (logií). Více než třetina výroků je blízká citacím v synoptických evangeliích, další třetina má gnostický charakter. Okolo roku 200 bylo Tomášovo evangelium nejspíš velmi dobře známo v Horním Egyptě. Svým vznikem je stejně jako Janovo evangelium spojováno se Sýrií anebo jejím severním výběžkem – Osroéné (Edessa).

³⁴⁷ DUS, J. A.; POKORNÝ, P.: *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy*. Praha 2006. s. 81

³⁴⁸ Biskup Kyrillos (čes. Cyril) (+ 386) církevní učitel, jeruzalémský biskup (před ním Maximus III.), odmítal ariánství, zúčastnil se I. konstantinopolského sněmu (381)

³⁴⁹ Hippolyt (lat. Hippolytus) Římský (+ 235), první vzdoropapež, žák Ireneje z Lyonu, patří mezi západní církevní Otce

³⁵⁰ Naasejci - jméno odvozeno od had (hebr. *nachaš*), stará gnostická skupina příbuzná nebo totožná s ofity

³⁵¹ Řec. Oxyrhynchos, lat. Oxyrhynchus, egypt. Permedžed, kopt. Pemdje

³⁵² Byla to doba nečekaných objevů. V téměř stejné době (1947) byly nalezeny u Mrtvého moře i Kumránské svitky – dokumenty a opisy starozákonních textů

³⁵³ DUS, J. A.; POKORNÝ, P.: *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy*. Praha 2006. s. 77

³⁵⁴ Ibidem. s. 123

Obřízka z Ducha tu neznamená křest. Gnostici chápali a vykládali obřízku z Ducha jako duchovní znovuzrození.³⁵⁵ V křesťanské církvi byl ale dar Ducha brzy spojován se křtem (J 3,5).

3.6 Proti obřízce

3.6.1 Barnabášův list – proti obřízce a proti Židům

Tzv. Barnabášova epištola³⁵⁶ poprvé zcela jasně otevírá problematiku konfrontace mezi židovstvím a křesťany, kteří si nárokují stejný svatý text. Odnímá Židům jejich Písmo cestou anulace jakéhokoli spásného významu staroizraelských dějin a institucí.³⁵⁷ Vychází přitom z myšlenky, že starozákonní Izraelci nenávratně porušili svou smlouvu v okamžiku, kdy si na Sínaji vyrobili zlaté tele a když Mojžíš rozbil desky smlouvy. List přitom zamlčuje obnovení desek a potvrzení smlouvy v Ex 34. Výslovně se obrací proti myšlence, v rané církvi rozšířené, že v rámci dějin spásy existuje propojení mezi starým Izraelem a církví, když varuje před tehdy patrně běžnou tezí „jejich smlouva je také náš smlouvou“. Pisatel Barnabášova listu také velmi ostře vystupoval proti obřízce tělesné, kterou nahrazuje obřízkou srdcí a uší (9. kapitola). Odpírá jí Boží ustanovení a prohlašuje ji za omyl, do něhož Židé upadli působením zlého anděla.³⁵⁸ I přes rostoucí napětí mezi židovstvím a křesťanstvím zůstává extrémní stanovisko pisatele Barnabášova listu projevem spíše okrajovým.³⁵⁹ Diodor z Tarsu (4. století) si klade otázku, proč Židé vůbec vykonávají obřízku, a to ještě na údu, který slouží k rozmnožování, když Stvořitel neučinil na lidském těle nic, co by chybělo. Církevním otcům je přisuzována otázka, proč byl Adam stvořen neobřezaný a proč nebyla obřízka nařízena již jemu, jestliže je v ní skutečně očišťující působení. Hospodin zachránil Noeho

³⁵⁵ Ibidem. s. 123

³⁵⁶ Autorem Barnabášova listu (*Epistola Barnabae*) je neznámý žák Alexandrijské školy. V roce 1859 lipský profesor Konstantin von Tischendorf našel v klášteře svaté Kateřiny na hoře Sinaj úplný řecký text v tzv. Sinajském kodexu (*Codex Sinaiticus*). Do té doby existoval jen neúplný text listu (první čtyři a půl kapitoly) v latinském překladu cca z roku 220. Druhý řecký text je v tzv. Jeruzalémském kodexu z 11. století (*Codex Hierosolymitanus*). Př. NOVÁK, Josef; text in: http://www.fatym.com/taf/knihy/patrol/p_barnab.htm

³⁵⁷ DOHMEN, Ch.; STEMBERGER, G.: *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Praha 2007. s. 182

³⁵⁸ NOSEK, B.; DAMOHORSKÁ, P.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2007. s. 33

³⁵⁹ V Barnabášově listu 9,6 jsou mezi národy, u nichž je obřízka obvyklá, jmenováni Syřané, Arabové, všichni kněží model (modloslužebníci) a Egypťané. Podobně i Epiphanius (Epiphanius ze Salaminy) zmiňuje egyptskou praxi mezi praktikami modlářů, Saracénů, Izmaelitů, Samaritánů, Idumejců

před potopou, aniž by ten uznával obřízku a dodržoval šabat. Rabíni na to odpovídali, že Adam, Šet, Noe aj. se již narodili obřezaní (Avot rabi Nathan 2; Sota 10b).³⁶⁰

3.6.2 Justin Mučedník

Křesťanství se zřeklo obřízky a dalších rituálně-kultických prvků. Otevřelo se pohanskému světu. V období před kanonizací novozákonních spisů přicházejí apologeti (obránci víry) usilující o rozumové podložení víry. Mezi ně patřil i Justin Mučedník.³⁶¹ Stejně jako raná církev Justin vychází z uznání staroizraelského Tenaku. Justinova snaha (a dalších apologetů) o rozvinutí pravdy křesťanství vede vzhledem k odlišné interpretaci k rozdělováním momentům. Od druhého století se započne odstup helénistického židovstva od textu Septuaginty, o které se většinou argumentace apologetů opírala. V Justinově spise Dialog se Židem Tryfónem se Justin snaží vést dialog s Židy,³⁶² což je snaha spíše ojedinělá.³⁶³ Oba se vzájemně obohacují o své zkušenosti a existenciální hodnoty. Justin v dialogu popisuje svůj přechod od platonismu ke křesťanství. Stěžejní jsou kapitoly popisující vztah křesťanské víry k Tenaku.³⁶⁴ Tryfónovy nejsilnější argumenty pro židovskou víru jsou spojeny s dodržováním smlouvy s Hospodinem. Rozsáhlou část Dialogu věnoval Justin právě obřízce (dále sobotě, obřadům otců, obětním darům). Tryfón vyzývá Justina k obřízce a dodržování zvyků (Dialog 8). Pro Tryfóna, který je četl, jsou evangelia bez dodržování náboženské praxe podivnými a křesťané srovnatelní s pohany. Justin potvrzuje víru ve stejného Boha křesťanů i Židů (Dialog 6). Kritizuje Židy, že způsobili smrt Krista (Dialog 16). V otázce porušování smlouvy Justin cituje Izaiáše a Jeremiáše a poukazuje na proroctví o nové smlouvě. Proti obřízce těla staví obřízku novou, obřízku srdce, která není jen k odlišení vyvoleného národa od pohanů. Obřízka srdce znamená vnitřní proměnu sebe

³⁶⁰ Ibidem

³⁶¹ Justin Martyr (100-165) původně řecký pohan, hledající filozof mnoha škol, poté konvertoval (130-137), apologeta, církevní otec. Zemřel v Římě, popraven stětím hlavy. Doklad o tom v: *Martyrium sancti Justini et Syciorum* (řecké texty procesů s křesťanskými mučedníky). Dílo: Obrana křesťanů, Dialog s Židem Tryfónem (142 kapitoly)

³⁶² Nejen s pohany. Byla to doba, kdy v křesťanském společenství bylo ještě mnoho Židů.

³⁶³ Mohl to být literárně zpracovaný reálně vedený hovor s židovským vzdělavcem (jméno možná odkazuje k rabínu Tarfonovi, což byl rabín zmiňovaný v Mišně).

³⁶⁴ Dial. 29, 8-14 *Protože slova nejsou mnou složená ani uměním lidským vyzdobená, ale takhle je David zpíval, Izaiáš zvěstoval, Zachariáš kázal, Mojžiš napsal. Znáš je Tryfóne? Jsou schovaná ve vašich knihách nebo raději ne ve vašich, ale v našich, protože my jim věříme, ale vy čtouce v nich, nerozumíte smyslu.* s. 31 In: CHRENOVÁ, R.: *Formovanie kresťanskej identity v spisoch Justína Mučeníka*. Bakalářská práce HTF Praha 2014

samého (F 3,3).³⁶⁵ Justin uvádí důvody, proč je tělesná obřízka překonaná s příchodem nového zákona. Cituje z proroka Amose (Am 5,18-22) o povrchnosti obřadů (Dialog 22). Namísto přijetí obřízky vyzdvihuje Justin křest vodou jako rituální očištění, které má onu obřízku srdce připomínat. Není potřeba znamení na těle, ale vnitřní proměny. Křest vodou není jen očista těla, ale pro křesťany jde o přijetí Krista do svého života a tuto proměnu na sebe nechat působit (Dialog 13). Křesťané podle Justina nepotřebují židovskou obřízku, protože to byli právě oni, kdo rozpoznali v Kristovi naplnění Písem. Uvěřili v Krista a tím se stali vyvoleným národem. Nepotřebují dodržovat starou smlouvu, právě proto, že Kristus je pro ně nová smlouva, která je závazná a kterou křesťané dodržují.³⁶⁶ V křesťanství jsou podle Justina dvě závazná přikázání. (Mt 22,37-40) (Dialog 93).

37 On mu řekl: „Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí. 38 Toto je největší a první přikázání. 39 Druhé je mu podobné: Miluj svého bližního jako sám sebe. Na těchto dvou přikázáních spočívá celý Zákon i Proroci.“

Dialog s Tryfónem poskytuje cenné informace o tom, jak raní křesťané o sobě přemýšleli. Byla to doba naléhavé potřeby definovat, co je to křesťanství. Justinova mučednická smrt dosvědčuje jeho upřímnou víru v Krista.³⁶⁷ Po vzoru Pavla se i další církevní otcové³⁶⁸ opět vyjadřovali proti nutnosti obřízky.³⁶⁹ Ambrož Milánský říkal, že příroda člověka nevytvořila nic nedokonalého a tak nemá nic být zbytečně odstraňováno.

3.7 Obřízka a alexandrijská tradice

3.7.1 Etiopská církev

Mezi starobylé východní (orientální) církve,³⁷⁰ které neuznaly výsledky 4. ekumenického koncilu³⁷¹ v Chalkedonu, patří i Etiopská pravoslavná církev.³⁷² Ta je

³⁶⁵ Ibidem s. 33

³⁶⁶ Ibidem s. 35

³⁶⁷ Před smrtí mu byla dána možnost zachránit si život obětováním státním bohům.

³⁶⁸ S větším či menším antisemitismem

³⁶⁹ Jeroným v komentáři k listu Galatským zmiňuje, že egyptští kněží, Izmaelitě a Midjánci provozovali zvyk obřízky. In: QUACK, J. F.: *Zur Beschneidung im Alten Ägypten*. Tübingen 2012. s. 603; dále Jan Chrysostomos - Jan Zlatoústý (347 nebo 349-407) řečnický a kazatelsky zdatný konstantinopolský arcibiskup; 1568 jmenován papežem Piem V. učitelem církve; známý antisemita; dále Cyril, Jan z Damašku, Augustin

³⁷⁰ Patří sem: Syrská pravoslavná církev, Koptská pravoslavná církev, Etiopská pravoslavná církev, Arménská apoštolská církev a Pravoslavná církev Indie

ze všech předchalkedonských církví nepočetnější. Má dvanáct miliónů členů. Starověcí historikové referují o dvou syrských laicích, Frumentiovi a Aedesovi, kteří přinesli křesťanství do Etiopie (Aksumská říše) ve 4. století. Frumentius (Fremenatos)³⁷³ prý obdržel dodatečné biskupské svěcení v Alexandrii³⁷⁴, čímž se vysvětluje, že církev spadala do roku 1959 pod jurisdikci koptského patriarchy, kdy získala plnou samostatnost. Roku 1974 bylo svrženo císařství, stát vyhlásil náboženskou neutralitu, islám do té doby potlačovaný se dostal na stejnou pozici jako do té doby státní církev. Etiopská pravoslavná církev není výsledkem koloniální misie, ale specifického afrického křesťanského procesu. Mezi africkými církvemi se těší pozornosti a úctě. K jejím specifickým patří ovlivnění judaismem v dodržování židovských očišťovacích a dietních předpisů, rozsahem biblického kánonu, svatostí starozákonních postav, liturgickým kalendářem, zvláštním postavením soboty vedle neděle a v neposlední řadě oblibou obřízky.³⁷⁵

3.7.2 Koptská církev

Koptská pravoslavná církev³⁷⁶ dnes reprezentuje odhadem šest miliónů věřících.³⁷⁷ Název souvisí s arabským přepisem řec. slova *aigyptios* označující obyvatele Egypta. Kopti (Kopt arab. *kibt*) jsou tedy potomky starých Egyptanů. Byli křesťanského vyznání a mluvili koptštinou, závěrečným vývojovým stupněm egyptštiny. Koptštinou se v Egyptě hovořilo v posledních stoletích př. Kr. První pokusy o její písemný záznam pocházejí až ze 2. století po Kr. Tzv. koptským písmem se začíná psát až teprve od 3. století po Kr.³⁷⁸ Území církevní jurisdikce koptského patriarchy zahrnuje i dnešní Libyi,

³⁷¹ Chalkedonský koncil (451) podle toho název „chalkedonské církve“ zasedal v Chalkedonu v Bithýnii v Malé Asii. Jako závazný jej považují katolická církev a pravoslaví. Odsoudil monofyzitismus, vyhlásil Chalkedonské vyznání víry, které vyznává plné lidství a plné božství Ježíše Krista

³⁷² Tewahido beta kristan, sídlící v Addis Abebě, liturgický jazyk je stará etiopština – jazyk Geez, do kterého byla v 6. století přeložena částečně Bible včetně některých apokryfů.

³⁷³ Jako Abune Sellama a stal se první hlavou etiopské církve

³⁷⁴ Roku 340 ho pro Etiopii vysvětil svatý Atanasios

³⁷⁵ FILIPI, P.: *Křesťanstvo*. Praha 1996. s. 53

³⁷⁶ ti.eklisia en.remenkimi en.orthodoxos, sílí v Káhiře, alexandrijská rita, liturgie pochází od Basilia Velikého, liturgické jazyky: koptština nebo arabština

³⁷⁷ V Egyptě se z politických a náboženských důvodů nezveřejňují údaje o počtu Koptů, odhady se velice různí (3-6 miliónů věřících)

³⁷⁸ Koptské písmo se skládalo z řeckých velkých písmen a sedmi značek převzatých z demotického písma. Do koptštiny byla přeložena Bible. Egyptština se řadí mezi tzv. semito-hamitské jazyky a rozeznáváme několik zřetelných vývojových stupňů. 1. jazyk používaný pro zápis - archaická egyptština (do roku 2160 př. Kr.); 2. stará egyptština (2600-2000 př. Kr.); střední (klasická) egyptština, kterou se mluvilo a psalo (2000-1300 př. Kr.); 3. nová egyptština (1300-700 př. Kr.). 4. demotština (7. století př. Kr.-5. století po Kr.); 5. Koptština (4. století po Kr.-

Súdán a jiné vzdálenější africké oblasti.³⁷⁹ Alexandrijský patriarcha stojící v čele církve sídlí v Káhiře. Podle legendy začal křesťanství v Egyptě šířit svatý Marek (evangelista). Z Alexandrijské (teologické) školy vzešli církevní otcové Órigenés³⁸⁰ a Atanasios³⁸¹. Za Diokleciánova³⁸² pronásledování prchali křesťané do pouště a usazovali se v Iltorských pustinách při Rudém moři, kde žili jako poustevníci.³⁸³ Původ poustevnictví hledejme v Egyptě.³⁸⁴ Asketický proud v mnišském způsob života byl podle tradice založen svatým Antonínem.³⁸⁵ První klášter pro koptské mnichy založil u Achmímu již v roce 320 Pachomios. Ve 4. století se mnoho mladých Koptů stalo mnichy.³⁸⁶ Mnišství je dodnes oblíbeno. Svatý Makarius založil kláštery v ústraní Wádí-Natrún³⁸⁷ (dodnes se zachovaly čtyři kláštery³⁸⁸). Představitelé církve jsou vybíráni z řad mnichů. V době christologických sporů prosazovala alexandrijská církev monofyzitismus.³⁸⁹ Koptská církev v neustálém myšlenkovém styku se syrskou jakobitskou církví. Svéráz koptské církve netvoří učení, které je v hlavních rysech shodné s ostatními monofyzitskými církvemi. Za zakladatele církve se považuje Jakub Baradaj.³⁹⁰ V roce 566 vznikl koptský patriarchát s prvním patriarchou Anastasiem. V této době získala koptská církev rozhodující hospodářskou a výkonnou státní moc. Opevněné kláštery vlastnily rozsáhlá území, chránily karavanní cesty a sloužily jako pevnosti proti nájezdům kočovných

17. století po Kr.) poslední vývojový stupeň egyptštiny, byla v Egyptě postupně vytlačena arabštinou. Za doby Ptolemaiovců a později v Římské době byly některé texty psány i v řečtině. Všechny druhy egyptského písma upadly do zapomnění. Až do roku 1822 nebyl nikdo schopen přečíst jakýkoli staroegyptský nápis.

³⁷⁹ FILIPI, P.: *Křesťanstvo*. Praha 1996. s. 51

³⁸⁰ Órigenés (+ 254) církevní učitel, teolog, heretik, nejvýznamnější představitel alexandrijské školy. Zastával novoplatonské pojetí duše, byl exkomunikován. Odešel do palestinské Caesareje, zde učil a napsal svá díla, zachoval se pouze zlomek. Uspořádal texty *Hexampla*, psal apologetické spisy (*Contra Celsum*), dogmatický *Peri archón* (lat. *De principiis*), přeložil Rufinus

³⁸¹ Atanasios (+ 373) církevní učitel, teolog, alexandrijský patriarcha. Bojoval proti ariánství, psal apologie. Oslavil ideál mnišství a svatého Antonína v díle lat. *Vita Sancti Antonii*

³⁸² Gaius Aurelius Valerius Diocletianus (čes. Dioklecián) římským císařem 284-305

³⁸³ VACHALA, B.: *Starí Egyptané*. Praha 2001. s. 213

³⁸⁴ Anachoréti jsou mniši žijící jako poustevníci. Koinobité jsou mniši žijící ve společenství.

³⁸⁵ Svatý Antonín (+ 356) mnich a poustevník, založil podle tradice první mnišskou komunitu (325) v pouštní Nitrii (Al Barnoudji). Žil v hrobce vytesané ve skále, bojoval s pokušeními, usiloval o jednotu s Kristem. Zorganizoval obec anachoretů podle společné řehole (okolo 305), pomáhal alexandrijskému biskupovi Athanasiovi v boji proti ariánství

³⁸⁶ Polovinu mužské populace té doby prý tvořili mniši, asketové, anachoreté, cenobité a poustevníci v řadě sekt. Opouštěli nilskou deltu a hledali útočiště v poušti.

³⁸⁷ Velká oáza v Západní poušti, asi půl cesty mezi Káhirou a Alexandrií, čes. Nátronové údolí, těžila se zde sůl a zvl. natron používaný ve starém Egyptě při chrámových obřadech, mumifikaci a výrobě fajánse.

³⁸⁸ Dér el-Baramús, Dér es-Surján, Dér Amba Bšoi a největší z nich, Dér Abú Makar.

³⁸⁹ Kristus má jen jednu podstatu. Kristovo lidství vychází z jeho božství

³⁹⁰ V roce 543 vysvětil pro Egypt dvanáct monofyzitských biskupů.

kmenů.³⁹¹ Byzantské panství v Egyptě³⁹² skončilo arabským vpádem a dobytím země³⁹³ Důsledkem častého pronásledování a tlakem islámu jsou Koptové silně uzavřená společnost. Hlavní snahou je zachování vlastní identity, členové komunity uzavírají manželské svazky mezi sebou. Církev dále rozvíjela vlastní tradici pod tlakem islámu, dávek a daní. Obsazení Egypta kavkazskými Mameluky³⁹⁴ a osmanskými Turky³⁹⁵ vedlo k dalšímu úpadku církve. Koptská řeč se zachovala³⁹⁶ jen v liturgii, jinak ji nahradila také obecně srozumitelná arabština. Postupnou islamizací a asimilací se koptská církev zmenšila. V 19. století se daří obnovit církevní život.³⁹⁷ Koptský a jakobitský patriarcha si po nástupu do úřadu vyměňují prohlášení, aby se ujistili o vzájemné shodě v učení. Stát roku 1959 legalizoval přestupy od islámu ke křesťanství. Mezi populární formy lidové zbožnosti patří přísná postní praxe, procesí na posvátná místa. Koptský církevní rok začíná v srpnu. Obřízka má v Egyptě tisíciletou tradici. Převzala ji proto i koptská církev. Obřízka není povinnost koptského křesťana, přesto však často bývá praktikována, snad vlivem okolního islámu.³⁹⁸ Chlapci jsou obřezáváni mezi šestým a sedmým rokem života. První pokusy o jednotu s Římem byly rozpačité, neměly trvalý účinek. K tématu mužské obřízky se katolická církev vyjádřila ještě roku 1442 na jedenáctém jednání Sedmnáctého ekumenického koncilu³⁹⁹ ve Florencii, za pontifikátu papeže Evžena IV.⁴⁰⁰ Byla podepsána⁴⁰¹ formální unie mezi katolickou, koptskou a etiopskou církví dokumentem *Cantate Domino*, který však ve skutečnosti nevedl k žádnému konkrétnímu závěru.⁴⁰²

"Proto všichni, kdo po vyhlášení Evangelia bazírují na obřízce a zachovávání soboty, prohlašuje římská církev za cizí křesťanské víře a ti nemají šanci se podílet na věčné spáse, pokud se nevzpamatují z těchto chyb. Proto přikazujeme všem, kdo nosí slávu křesťanského

³⁹¹ VACHALA, B.: *Starší Egyptané*. Praha 2001. s. 214

³⁹² V letech 395-640

³⁹³ V roce 640. Během let 640 až 650 si Arabové podmanili celý Egypt.

³⁹⁴ 1250-1517

³⁹⁵ Od roku 1517

³⁹⁶ Ačkoliv ještě v 15. století se v Horním Egyptě mluvilo převážně koptsky

³⁹⁷ Reformní patriarcha Kyrill IV. (čes. Cyril IV.) (1854-61) započal modernizaci, lepší se péče o vyšší školství, zvýšila se role laiků, v rámci reformy volí od roku 1928 patriarchu synod

³⁹⁸ FILIPI, P.: *Křesťanstvo*. Praha 1996. s. 51

³⁹⁹ 17. Ekumenický koncil (1431–1445) podle měst ve kterých se konal také basilejsko-ferrarsko-florentský koncil

⁴⁰⁰ Evžen Eugen IV. - římský papež v době schizmatu, pontifikát 1431-1447, korunoval Zikmunda Lucemburského císařem římským (1433)

⁴⁰¹ 4. 2. 1442

⁴⁰² FARRUGIA, E.: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc 2010. s. 506

jména, aby přestali s praktikováním obřízky v jakékoliv době, ať už před křtem nebo po křtu, protože by si tím mohli zničit svou věčnou spásu."

Od roku 1954 se Koptská pravoslavná církev angažuje v ekumenickém hnutí. V čele církve stojí patriarcha a pět biskupů. Každý koptský mužský a ženský klášter i kostel má zvláštní radu, která rozhoduje o věcech duchovních i světských. Na jednáních Druhého vatikánského koncilu měla svého pozorovatele. Církev vydržuje dvě vysoké teologické školy (Káhira⁴⁰³, Alexandrie), Institut koptských studií a Koptské muzeum v Káhiře, založené v roce 1908.⁴⁰⁴

3.8 Exkurs – od obřízky k celibátu

Pavlova apoštolská mise uložila křesťanům z pohanství přísná morální pravidla. Na druhou stranu nechtěl, aby křesťané vykazovali jasné znaky oddělené identity tak, jako Židé (či konvertité k židovství).⁴⁰⁵ Křesťané na svém těle neměli nést žádné znamení (obřízku). Neměla se na ně vztahovat omezení čistých a nečistých pokrmů. Tím pádem mohli stolovat v širokém společenství.⁴⁰⁶ Nemuseli dodržovat sabat a novoluní. Pavlova představa komunity tvořené bez zjevných tělesných atributů a charakteristických náboženských zásad byla pro mnohé bezútěšnou a neatraktivní vyhlídkou.⁴⁰⁷ Jakožto křesťané, mohli svojí zdrženlivostí a sexuální odříkáním ženy, nevzdělanci, kdokoli, dosáhnout stejné úcty a vážnosti, jaká náležela kultivovaným mužům. Začaly se šířit legendy o světcích a mučednících atd. Sexuální abstinence vedla v průběhu doby k „uzákonění“ celibátu. Přehlízíme samozřejmě mnohé aspekty a poněkud zjednodušujeme, ale většina mužů v židovství se ožení za účelem naplnit manželství plozením dětí. V křesťanství se mnozí rozhodli pro celibát, askezi, následování Krista. Po tělesné stránce byla obřízka v křesťanství nahrazena ideálem čistoty, sexuální zdrženlivosti, často sebetýráním, kultem panenství i panictví. Rabíni měli ženy a děti.

⁴⁰³ V Káhiře se nachází přibližně 150 koptských škol, kolejí, klinik, nemocnic, útulků pro přestárlé, pro slepce a sirotčinců. In: VACHALA, B.: *Staří Egypťané*. Praha 2001. s. 214

⁴⁰⁴ Hmotným a duchovním odkazem koptského Egypta se zabývá samostatný vědní obor koptologie, který se (částečně) vyčlenil z egyptologie. Předmětem koptologického studia jsou četné dochované stavební památky, plastiky, nástěnné malby, látky a předměty běžné denní potřeby, ale také díla náboženské a zábavné literatury.

⁴⁰⁵ BROWN, Peter: *Tělo a společnost*. Brno 2000. s. 55

⁴⁰⁶ Kdo nepodstoupil obřízku, nemohl jíst spolu s Židy, byl považován za rituálně nečistého. Pavel a Barnabáš jedli s neobřezanými, Petr podle okolností.

⁴⁰⁷ BROWN, Peter: *Tělo a společnost*. Brno 2000. s. 56

Církevní činitelé měli moc, žen se báli nebo jimi opovrhovali. Důsledkem toho se nejlepší mužové (a jejich geny) nerozmnožili, v tom lepším případě zase své děti ani nevychovali.

3.9 Slavení obřízky

Podle Katechismu katolické církve patří obřízka mezi liturgická znamení⁴⁰⁸ Staré smlouvy, ve kterých církev rozpoznává předobraz svátostí Nové smlouvy.⁴⁰⁹ Katolická církev slavila 1. ledna (Oktáv Narození Páně - osm dní po Ježíšově narození) svátek „Obřezání Páně“ (*In Circumcisione Domini*) do roku 1960.⁴¹⁰ Ježíšova předkožka (lat. *Praeputium Jesu*) byla během středověku ukazována a uctívána na různých místech v katolických kostelích po Evropě jako relikvie. Třináct měst, mezi nimi Laterán,⁴¹¹ Charroux,⁴¹² Antverpy,⁴¹³ Calcata⁴¹⁴ se chlubilo, že vlastní pravou Ježíšovu předkožku.⁴¹⁵ V současnosti se toho o relikviích v podobě předkožek mnoho neví.⁴¹⁶

3.9.1 Exkurz: relikvie a svatá předkožka

Můžeme si dnes myslet cokoli, faktem zůstává, že součástí osobní víry středověkého křesťana bylo uctívání ostatků svatých. Vše začalo už v prvotní církvi, kdy se začaly uctívat ostatky těch, kteří zemřeli při hlásání evangelia a stali se tak mučedníky církve

⁴⁰⁸ Společně především s pesachem, pomazáním a posvěcením králů a kněží, vkládáním rukou, obětmi

⁴⁰⁹ Katechismus katolické církve (1150). Praha 1995, s. 303

⁴¹⁰ Slaven v letech 1568-1960 Dekretem Jana XXIII. z 25. července 1960 byl svátek z kalendáře odstraněn a nahrazen Slavností Matky Boží Panny Marie. Řeckokatolická církev slaví podle juliánského kalendáře tento svátek 14. ledna (společně s památkou sv. Basila) a Arméni 26. ledna.

⁴¹¹ Bazilika svatého Jana v Lateránu (Bazilika Nejsvětějšího Spasitele a svatého Jana Křtitele a Jana Evangelisty) lat. Basilica Sancti Ioannis in Laterano. Založena roku 313 Konstantinem Velikým, mnohokrát přestavována. Součástí stavebního komplexu Laterán, do 14. století sídlo papežů. Předkožka byla součástí ostatkového kříže v bazilice.

⁴¹² Benediktinský klášter v Charroux (Abbaye Saint-Sauveur de Charroux) (785-1762) Dnes zakonzervovaná národní památka. Klášter prý měl v držení jednu pravou Ježíšovu předkožku. Na počátku 12. století byl papež Innocent III požádán, aby rozhodl o její pravosti. Papež to odmítl. http://en.wikipedia.org/wiki/Charroux_Abbey

⁴¹³ Další ze slavných Ježíšových předkožek se nacházela v Antverpách, kam ji přivezl Balduin I. Jeruzalémský z Palestiny někdy kolem roku 1100. http://en.wikipedia.org/wiki/Holy_Prepuce

⁴¹⁴ Nejslavnější Ježíšova předkožkou byla ta, kterou údajně daroval Karlu Velikému anděl, když se prý modlil u Božího hrobu. Možná, že jí také dostal jako dar od císařovny Ireny. Po korunovaci ji Karel Veliký z vděčnosti daroval papeži Lvovi III. Později byla tato předkožka ukradena a ještě později se objevuje v italské Calcatě, kde se opět stala předmětem uctívání (1527-1980). Byla oficiálně uctívána církví stovky let. Calcata je starobylé městečko na skále, 50 km severně od Říma

⁴¹⁵ BELLIGER, G.: *Sexualita v náboženstvích světa*. Praha 1998. s. 269

⁴¹⁶ V 17. století vatikánský knihovník a teolog Leo Allatius napsal nepublikovanou pojednání s názvem *De Praeputio Domini nostri Jesu Christi Diatriba* (Diskuse o předkožce Našeho Pána Ježíše Krista) prohlašoval, že svatá předkožka vstoupila spolu s Ježíšem na nebesa. Byla transformována do prstenců Saturnu a nyní je jako Saturnův prstenec vidět. (Saturnovy prstence mají poloměr sto čtyřiceti tisíc kilometrů)

(svědky víry v Ježíše Krista). Úcta byla původně omezena na křesťanskou obec s hrobem nebo ostatky (římští křesťané se scházeli k bohoslužbám v katakombách na hrobech mučedníků). Namísto hrobu byly pak uctívány relikvie, dotýkané předměty, zejména látky a obrazy. Když křesťané přestali být pronásledováni a vyšli z podzemí do chrámů, přinesli si svaté sebou. Nad jejich hroby byly zřizovány oltáře. Každý oltář měl uvnitř sebe schránku s ostatky. Nad oltáři byly stavěny kaple, svatyně a kostely, ve kterých se relikvie uchovávaly.⁴¹⁷ Sběr relikvií⁴¹⁸ začala být v rámci středověké zbožnosti jakási oblíbená činnost. (Dnes ji nedokážeme ani plně pochopit ani správně docenit).⁴¹⁹ Relikvie lze rozdělit: na primární - samotné ostatky svatých; a na sekundární - předměty se životem svatých spojené. Od 8. století se relikvie přechovávaly ve zvláštních ozdobných skříňkách (relikviářích) nebo byly součástí speciálních předmětů poblíž oltářů a vystavovány veřejné účtě (monstrance, ostatkové kříže, koruny). Kult relikvií se v 15. století proměnil v trh plný padělků s relikviemi. Platit vysoké částky za relikvie byla rovněž výhodná investice. Poptávka převyšovala nabídku.⁴²⁰ Mnohé ostatky byly z důvodu padělání kostmi zvířecími. Seběmenší částěčka měla zázračnou moc a sílu.⁴²¹ Život byl blízko smrti, vystavování relikvií nebylo pokládáno za etický problém. Fenomén ostatků světců jako relikvií byl charakteristický právě pro středověké křesťanské katolictví. Teprve Tridentský koncil⁴²² na svém 25. zasedání 3. až 5. prosince 1563 upravil vhodné uctívání svatých, kult ostatků a svatých obrazů. Reformy Josefa II. pak přehnanou úctu k relikviím, líbání, zvláštní osvětlení i přehnané votivní zdobení interiérů kostelů zakázaly.⁴²³ Tímto způsobem (takto nepřímou) obřizka pronikla do křesťanství, v podobě předkožky Ježíše jako svaté relikvie.

⁴¹⁷ Od poloviny 4. století se i na Západě rozšířil východní zvyk spojovat svěcení kostela se vkládáním ostatků svatých pod oltář

⁴¹⁸ Ostatky, zbytky, tělesné pozůstatky (lat. *reliquiae*) světců nebo mučedníků, ale také předměty s životem svatých spojené (např. zbytky jejich šatů (lat. *brandelum*) a jiných osobních předmětů. Mezi věřícími jsou uchovávány v účtě a někdy je jim přičítána nadpřirozená moc a záruka nebeské ochrany. Docházelo k bojům o jejich vlastnictví. In: BERGER, R: *Liturgický slovník*, Praha 2008. s. 420-421.

⁴¹⁹ Mezi nejbizarnější artefakty lze zařadit: mléko Panny Marie, hole Mojžíšova, plenky Páně, přička z Jákobova žebříku, pírkó archanděla Michaela

⁴²⁰ Proto je např. možné, že svatý Vojtěch má tři lebky na různých místech Evropy: Praha (asi pravá), Hnězdno a nakonec i Cáchy. Další část jeho těla (rámě) se nachází v Římě, Cáchách a Ostřihomi

⁴²¹ „dotykové magie“

⁴²² Tridentský koncil (lat. *Concilium Tridentinum*) 19. ekumenický koncil v italském Trentu (1545-1563). Reagoval na vznik reformace. Koncil nedokázal znovusjednotit křesťany ve víře. Vymezil katolické pojetí víry především definováním nauky o spáse a ospravedlnění (mj. byl během koncilu zamítnut požadavek na zrušení celibátu).

⁴²³ Podobná opatření schválila i Pistojská synoda

3.9.2 Karel IV. a svaté ostatky

Náš největší panovník Karel IV.⁴²⁴ nebyl „zbožný mnich na trůně.“⁴²⁵ Byl to pragmatický, inteligentní, citlivý, vnímavý panovník se schopností přizpůsobit se cizímu prostředí. Na druhou stranu proslul svojí kontemplativní niternou zbožností a vírou v prorocké sny. Jedním z projevů jeho zbožnosti byla „slabost“ pro kult relikvií a světců. Zázračným příběhům se světci přikládal zvláštní váhu: s Kateřinou (vysvobozen z nebezpečí při obléhání San Feltre), s Augustinem (ochráněn v Itálii pře otrávením) s Marií (v jejíž výroční den Nanebevzetí se mu zdál mravoučný sen v Terenzu).⁴²⁶ Hlavně knížeti Václavu, Prokopu, Aněžce, Jeronýmovi, Zikmundovi (včetně dochované legendy). Zakládáním klášterů prokazoval světcům okázalou úctu. V cyrilometodějském obdivu spojil náboženský a kulturní odkaz soluňských bratří s myšlenkou expanze na východ. Uctíval také Jeronýma, úcta k jeho činům se projevila vybudováním Emauzského kláštera (slovanského) ritu. Sběratelstvím relikvií se Karel zabýval od mladého věku. Získal dva trny vyjmuté z „nejsvětější koruny“ z Sainte-Chapelle, ostatek ze dřeva Kristova kříže či zub Karla Velikého. Relikvie se ukládaly do omítek zdí i do rámců deskových obrazů. Věřilo se, že při Posledním soudu obrazy shoří a z ostatků vstanou svatí z mrtvých. Kristus sestoupí na Zem právě v místech uložených relikvií.⁴²⁷ Shromažďování posvátných ostatků a relikvií byla součástí Karlovy strategie: vybudovat z Prahy „druhý Řím.“

Během návštěvy Říma (a putování po jeho svatých místech) u příležitosti své korunovace⁴²⁸ v bazilice svatého Petra za císaře římské říše navštívil Baziliku svatého Jana v Lateránu. Pro tuto speciální příležitost byly na hlavním oltáři vystaveny slavné relikviáře. Mimo jiné i nádobka s krví Kristovou i ostatkový kříž s jeho předkožkou. Tyto ostatky Karel velmi pokorně uctil. Pak napříč chrámem kráčel do kaple svatého Tomáše, která stála při západním průčelí baziliky a sloužila jako sakristie. Zde spatřil stůl, za nímž Kristus stoloval s učedníky při Poslední večeři, a hoře žhavostí ducha, přijal z něj

⁴²⁴ Karel IV. (1316-1378) zvolen římským císařem 11. června 1346. Ještě před korunovací, v bitvě u Kreščaku padl jeho otec Jan Lucemburský (26. srpna 1346)

⁴²⁵ Karlova přezdívka

⁴²⁶ SOUŠKOVÁ, P.: *Vzdělanost a kultura v období vlády Karla IV.* Bakalářská práce. HTF UK. Praha 2014. s. 26

⁴²⁷ SOUŠKOVÁ, P.: *Vzdělanost a kultura v období vlády Karla IV.* Bakalářská práce. HTF UK. Praha 2014. s. 27

⁴²⁸ Korunovace římským císařem v Římě (5. dubna 1355). Korunovace byly vlastně tři: římsko-německým králem v Bonnu (26. listopadu 1346), českým králem Praze (2. září 1347) a ta v Římě

jednu částechku. Z Lateránu pokračoval k další bazilice Santa Maria Maggiore.⁴²⁹ Podle slov Jana Porty v bazilice uviděl všechny relikvie a pokorně uctil plenky neboli plátýnko, jimiž bylo ovinuto Neviňátko, když vyšlo z matčina života. Jan Porta⁴³⁰ se kupodivu vůbec nezmiňuje o zdejší hlavní relikvii, totiž o jeslích Páně (tehdy častěji uváděných jako kolébka), ačkoli Karlův zájem zřejmě vzbudily, neboť při druhé návštěvě Říma v roce 1368 si z nich odnesl jedno prkénko. Bylo již po půlnoci, když Karel opustil baziliku Panny Marie a přišel k nedalekému klášteru svaté Prassedý, kde uviděl a zbožně uctil sloup, u kterého byl Kristus přivázán a holemi bičován. Sloup, nebo spíše sloupek, na němž prý byly ještě stále vidět skvrny od Kristovy krve, byl uložen v kapli sv. Zenona. Opat tohoto kláštera prý dojatý Karlovou zbožností obdaroval krále mnoha ostatky; snad mezi nimi byla i částechka samotného sloupu, později v Praze vystavovaná při slavnosti ukazování ostatků.⁴³¹

3.10 Odraz obřizky v umění

Evropské výtvarné i hudební umění (a také architekturu) minulých staletí si bez náboženských (biblických) inspirací nedovedeme představit. Umění dokáže navodit silnou citovou emoci. (V podobě ikon třeba i náboženskou extázi). Díky všem biblickým židovským a křesťanským příběhům (a motivům) vnímaných a zpracovaných umělci by nevznikly krásné malby, fresky, ikony, sochy či vitráže. Výtvarný objekt zajišťoval kontakt s posvátným. Připomínal památku zobrazovaných svatých a tím i slávu Boží. Výjevy pomáhaly lidem si příběh zapamatovat. „Boží jazyk“ spolu s výtvarným vtahovaly věřícího do děje ztvárněného příběhu. Plnily tehdy vlastně vzdělávací funkci (pro mnohé negramotné). Přinášely také estetická potěšení (krásu). Zřejmě nikdo v historii nebyl tolikrát ztvárněn jako Ježíš.⁴³² Umělci se v průběhu staletí inspirovali jeho lidstvím, božstvím, utrpením a slávou. Díla nás ohromují dodnes. Kupodivu mnohé umělce inspirovala (v souvislosti s glorifikací narození Ježíše) i Ježíšova obřizka (L 2,15-22). Byl to (kupodivu) oblíbený námět výtvarného zpracování. V Ježíšově obřezání se symbolicky

⁴²⁹ Podle Kateřiny Kubínové in: KUBÍNOVÁ, K.: *Tři dny ve Svatém městě. Císařská korunovace Karla IV. v Římě roku 1355*. In: *Dějiny a současnost* 1/2005

⁴³⁰ Pozn.: Johannes (čes. Jan) Porta de Annoniaco byl osobní sekretář kardinála ostijského, Pierra de Columbario. Díky jeho zápisu máme zprávu a popis o Karlově římském pobytu a korunovační jízdě

⁴³¹ KUBÍNOVÁ, K.: *Tři dny ve Svatém městě. Císařská korunovace Karla IV. v Římě roku 1355*. In: *Dějiny a současnost* 1/2005

⁴³² V uměleckých představách může mít proto černou barvu kůže, zrzavé nebo blondaté vlasy nebo také šikmé oči.

spojovala (a nejspíš fascinovala) představa bolesti, krve a utrpení při samotné obřízce s utrpením a smrtí Ježíše na kříži. Kristova obřízka je znamením jeho smrti. V minulosti (vzhledem k různým predsudkům vůči Židům) si nebylo možné hloubku propojení židovství a křesťanství plně připustit, nahlédnout a docenit.

3.10.1 Obřízka - Albrecht Dürer

Dürerova Obřízka z let 1496-1498 je drobná, jasně barevná malba s důležitým přesahem. Vzhledem k výraznému židovsko-křesťanskému tématu nabyla během doby na významu. Norimberský malíř, grafik (dřevorytec, mědirytec) i teoretik umění (perspektiva, stínování, proporce lidského těla) Albrecht Dürer⁴³³ žil a tvořil mezi gotikou a renesancí. Jeho dílem vane renesanční duch. Itálii několikrát navštívil. Také se znal a diskutoval s Martinem Lutherem. Seznámil se s Erasmem Rotterdamským. Dürer byl hluboce věřící křesťan. Ve svém díle vyjadřuje strhující formou niterný život středoevropského člověka na osudovém předělu mezi středověkem a novověkem. Jeho Obřízka je součástí olejové deskové malby (na měkkém dřevě) tvořené sedmi oddělenými scénami seskupenými kolem centrálního (osmého) vyobrazení Sedmibolestné Panny Marie. Samotná Panna Marie Sedmibolestná ze středu polyptychu (108 x 43 cm) se nachází v současné době v Alte Pinakothek v Mnichově. Sedm okolních panelů (60 x 46 cm) je vystaveno v Gemäldegalerie Alte Meister v Drážďanech. Zobrazovaná témata se jmenují: Obřízka; Útěk do Egypta; Mezi lékaři; Přenášení kříže; Ukřižování; Na kříži; Bědování. Dürer zachycuje sedm bolestných událostí z Ježíšova a Mariina života, kdy byla svědkem Ježíšova utrpení a sama přitom trpěla (2x obr. v příloze).

3.10.2 Obřízka - Rembrandt van Rijn

Z roku 1661 pochází dílo holandského (vele)mistra Rembrandta⁴³⁴ Obřízka (The Circumcision, olej na plátně, 56,5 x 75 cm), vystavené dnes v Národní galerii ve Washingtonu. Rembrandt neumístil svůj výjev schématicky do židovského Chrámu. Dějištěm je jakési neuspořádané prostředí s výrazným žebříkem v pozadí. Uprostřed

⁴³³ Albrecht Dürer (1471-1528) Byl výtečný kreslíř (Ruce apoštola namaloval podle rukou svého bratra Alberta, který byl horníkem). V NG v Praze máme jeho Růžencovou slavnost. Vrcholným dílem je vlastní autoportrét z roku 1500 srovnávaný s da Vinciho Monou Lisou.

⁴³⁴ Rembrandt Harmensz van Rijn (1606-1669) Autor Noční hlídky (1642) a domnělého portréta Jana Amose Komenského (Portrét starého muže ve sbírkách Galerie Uffizzi)

obrazu drží Marie svého syna něžně na klíně a jiná mužská postava, možná otec (Josef), možná *mohel*, dítě obřezává. (Mimochodem ona postava sedí či klečí, což je při židovské obřízce nepřípustné). Žebřík zde může odkazovat na Ježíšův osud a pozdější Kristův kříž. Tímto způsobem možná chtěl Rembrandt propojit obřízku s Kristovým ukřižováním. Písař, kolem kterého jsou shromážděni diváci, zaznamenává jméno dítěte do velké knihy. Kompozice, způsob zpracování a písemné materiály svědčí pro Rembrandtovo autorství. Od čtyřicátých let (17. století) maloval Rembrandt stále častěji náboženská témata, Krista a světce představuje jako skutečné lidi s lidskými myšlenkami a city. V portrétech zachycuje spontánní okamžik člověka v jisté osudovosti (obr. v příloze).

3.10.3 Obřízka - Francisco Goya

Za pozornost stojí rovněž Goyovo⁴³⁵ vyobrazení Obřízka (La circuncisión, olej na omítce, 306 x 1025 cm) na stěně v kostele kartouzy Cartuja de Aula Dei, poblíž jeho rodného města Zaragozy. V roce 1774 zde vytvořil svůj první grandiózní cyklus jedenácti výjevů na biblická témata (výjevy ze života Panny Marie), která jsou syntézou typicky goyovských vlastností: barokního rozmachu, klasicistní jasnosti, zjednodušené techniky a velmi originální světelnosti, barevnosti i kompozice.⁴³⁶ Patrný je tu však již i vznik deformací, jež se později staly příznačným rysem jeho umění. Ve středu malby vidíme nahého odhaleného chlapečka (Jezulátko), který má být obřezán. Nad ním se tyčí *mohel* (s korunou na hlavě). V popředí malby dále vidíme zakloněnou postavu Marie (v modrém plášti) a za ní mužskou postavu hledící Marii přes rameno. Z druhé strany asistují dvě ženy. Tedy výjev opravdu neortodoxní obřízky z hlediska judaismu, včetně toho, že obřízka neproběhla v Chrámu, ale v domácím prostředí (obr. v příloze).

3.10.4 Obřízka - Bernard Picart

Pozoruhodnou postavou v souvislosti s naším tématem byl Bernard Picart (1673 - 1733), francouzský rytec a ilustrátor. Narodil se v Paříži a zemřel v Amsterdamu. Původně katolík k protestantismu konvertoval v roce po návštěvě Holandska. Pobýval

⁴³⁵ Francisco Goya y Lucientes (1746-1828) španělský malíř. Od roku 1792 trpěl ztrátou sluchu. Namaloval mírně nemilosrdné portréty královské rodiny (mají karikující rysy), Mayu (nahou a oblečenou) a nezapomenutelnou sérii grafických listů nazvanou Hrůzy války, kde zkombinoval skutečnost a horečnatý úzkostný sen. Zemřel v Bordeaux. Miloš Forman natočil (2006) o něm film Goyovy přízraky

⁴³⁶ Pijoan, J.: *Dějiny umění 8*. Praha 1990. s. 151

v Antverpách a Amsterdamu. Koncem roku 1698 se vrátil do Francie. Zde zemřela jeho první žena. Sám patřil mezi radikálnější Hugeny. Roku 1710 prchl z Paříže do Haagu, aby unikl perzekucím ve Francii. Připojil se tak k mnoha francouzským uprchlíkům této doby. V roce 1711 se přestěhoval do Amsterdamu, znovu se oženil. Zde žil a pracoval až do své smrti. Většina jeho prací byly knižní ilustrace (např. k Ovidiovi) a zpracování biblických témat. Jako největší jeho dílo se dnes jeví cyklus v duchu tolerantního osvícenectví nazvaný Náboženské obřady a zvyky všech národů světa (fr. *Cérémonies et coutumes Religieuses de tous les peuples du monde*) Amsterdam, 1723. V rytinách nalézáme spřízněnost s francouzskými encyklopedisty, jejichž cílem je zaznamenat svět a jeho obyvatele ve formě encyklopedií. Vydavatel Jean Bernard Frédéric (1683 -1744) z Amsterdamu prohlašuje, že všechna náboženství jsou si podobná, mají stejné principy a sledují stejné cíle. Všechna měla jednoho nebo více bohů, démony nebo duchy, kterých se lidé obávali a kterým byli oddáni. Snahou Jeana Bernarda Frédérica bylo určit podstatu a funkci náboženství mezi národy starými a moderními, pohany a křesťany. Zaznamenat náboženské rituály a víru v celé rozmanitosti objektivně a autenticky. Zachycením náboženských kultů se pokusit identifikovat povahu lidstva.

Z našeho pohledu jsou k tématu nejpozoruhodnější dva grafické listy (2x obr. v příloze). Na prvním jsou znázorněni portugalští Židé v amsterodamské synagoze,⁴³⁷ oblečení podle poslední módy. Obřízku zobrazili na svých rytinách i další holandské mistři.⁴³⁸ Podobnosti jsou v umístění davu, umístění dítěte (opět ve středu vyobrazení leží malý, nahý chlapec na klíně muže). Další muž je už připravený provést obřízku a přítomnost kmotra na obraze. Další podobností je přítomnost postavy Marie nebo u Picarta je to jakási prominentní (zvídavá) křesťanská žena jako svědkyně obřadu. Picart jde hlouběji. Byl poučen. Jeho práce jsou jedny z prvních rytin věrně a pečlivě zachycujících židovská

⁴³⁷ Sefardští Židé tam přišli jako do tolerantnější země ze Španělska a Portugalska. K jejich vyhnání ze Španělska (až stovacet tisíc) v roce 1492 a z Portugalska 1496 došlo (jako vždy) za poněkud podivných okolností. Portugalský král Manuel II. byl rozpolcen mezi povinným katolicstvím a svým zájmem – Židé byli zdrojem příjmů, platili poplatek. Král rozhodl, že všichni portugalští Židé budou bez výjimky násilím donuceni ke konverzi. (První masová konverze byla už roku 1391). Roku 1497 nechal zavřít hranice a Židé nemohli ze země. Naoko přestoupili a zvětšili tak počet tzv. *marranos* (urážlivý španělský termín znamená „sviní“) - konvertovaných Židů. Roku 1506 bylo v Lisabonu zmasakrováno dva tisíce Židů. Neustálý tlak fakticky zničil celou *marranskou* ilegální existenci.

⁴³⁸ Obřízka portugalských Židů je podobná např. Obřízce Krista - ze Života Panny Marie od Goltzia z roku 1594. Hendrick Goltzius (1558-1617). Obřízka 1594. 48,6 cm x 35,7 cm. Serie Život Panny Marie. Ve sbírkách: The University of Michigan Museum of Art, Michigan. Museum Purchase, 1976. www.umma.umich.edu. Nebo Obřízka od Romayn de Hooghe. Rijksmuseum Amsterdam. 1665. Picart rovněž na jiném grafickém listu zachytil obřízku Krista.

duchovní témata, obřady i předměty, většinou zachycené v interiéru synagog (svatba, pohřeb, obřízka, vykoupení prvorozeného, *Jom kipur*, požehnání kněží). S nástupem novověku počíná snaha porozumět a odhalit tajemství dávných semitských kultur a jazyků (a tím pádem i Ježíše). Židé byli pro křesťany živým vhledem do dávného světa. Jejich přítomnost v evropských městech, jejich zdánlivě exotické a starověké rituály a role, kterou hráli v příběhu Ježíše, začínají být chápány a prezentovány strážlivějším způsobem. Židé jsou sice k nerozeznání od Evropanů, ale zároveň velmi odlišní lidé, jejichž přítomnost přesahuje čas a prostor. Propojují starý a nový svět, moderní a biblické období. Jako kontrast k prvnímu zobrazení obřízky portugalských Židů vidíme na druhém grafickém listu africkou podobu iniciačního rituálu obřízky. Znovu je zachycen moment krátce před samotným aktem. Viditelný rozdíl je v tom, že africký rituál je více brutální, Afričané jsou spoře oděni a muž, který má být obřezán, je již dospělý.

3.10.5 Obřízka Ježíše - Notre-Dame v Chartres

Chrám Matky Boží Notre-Dame v Chartres⁴³⁹ patří mezi největší, nejstarší a nejlépe zachované gotické katedrály ve Francii. Byla postavena v letech 1194-1250. Mezi nejúchvatnější prvky výzdoby patří okenní vitráže, labyrint na dlažbě katedrály a chórová přepážka (lat. *lectorium*). Sochařsky ztvárněné biblické výjevy na *lectoriu* vyprávějí příběhy ze života Panny Marie⁴⁴⁰ a jejího syna. Tato sochařská výzdoba je nejvýznamnějším souborem francouzských náboženských děl od období šestnáctého do osmnáctého století. Živě znázorněná jedenáctá scéna⁴⁴¹ ukazuje rituální obřízku. Josef drží dítě, zatímco vysoký mohel s nožem v ruce u penisu, počíná vykonávat obřad obřízky. Klečící Marie zvedá hadřík, aby ránu ošetřila a obvázála. Pomocník vedle mohela drží džbán vody, snad aby spláchl krev. V době, kdy byla postavena a zdobena katedrála v Chartres, byl antisemitismus v Evropě zcela běžný. Židé byli demonizováni

⁴³⁹ Město Chartres leží 90 km jihozápadně od Paříže v regionu Centre-Val de Loire (francouzský departement Eure-et-Loir). Od 4. století je Chartres sídelní město biskupa. Katedrála Notre-Dame byla vybudována v pořadí jako druhá ze tří nejvýznamnějších gotických katedrál ve Francii. První byla Pařížská Notre-Dame, třetí pak katedrála v Remeši. Proto je katedrála v Chartres větší a vyšší než pařížská Notre-Dame. Na seznam světového dědictví UNESCO byla katedrála v Chartres připsána v roce 1979

⁴⁴⁰ Marie nahrazovala v křesťanství chybějící ženský prvek. Kult Panny Marie vyvrcholil dvěma dogmaty. Dogmatem o neposkvrněném početí Panny Marie (1854) a Dogmatem o Nanebevzetí Panny Marie (1950)

⁴⁴¹ 11. scénu - Obřízku Ježíše vytvořil Jean Soulas v letech 1519-1521. Sousoší propojuje styl odcházející gotiky a přicházející renesance v sochařství na počátku 16. století.

jako ti, kteří zabili Krista. Byli obviňováni z barbarských rituálů, včetně pitné krev křesťanských dětí. Náboženská a politická perzekuce, často zahrnující pogromy celých židovských komunit, se děly opakovaně. Toto sousoší se proto zdá být velmi neobvyklé, možná ukájelo něco jako zvědavost ohledně obřízky. Velmi otevřeně se jím dává najevo, že klíčové postavy křesťanství nebyly ve skutečnosti křesťané, ale Židé. Je v tom ukryt velký paradox křesťanství, že sám Ježíš Kristus a jeho svatá matka Marie, pocházely oba od jinak tak nenáviděných Židů (obr. v příloze).

3.10.6 David a Michelangelo

Michelangelo⁴⁴² byl geniální umělec posedlý hledáním dokonalosti a snahou dokázat, že je nejlepší. Během florentského pobytu (1501-1505) a svého prvního tvůrčího rozmachu vytvořil Davida. Z mramorového bloku, který nebyl ideální co do rozměru či kvality materiálu, vznikla impozantní a překrásná socha, oslava mužství, David před bitvou s Goliášem. David dokládá Michelangelovu charakteristickou schopnost vyjádřit vnitřní napětí postavy zdánlivým vnějším klidem.⁴⁴³ Můžeme to chápat jako paradox, vtip či antisemitismus, ale tento David – ideální prototyp židovského krále - není obřezán (2x obr. v příloze).

3.11. Shrnutí

Mysterium Ježíšovy obřízky, důrazný a radikální obřad a prolitá Kristova krev na kříži propojily křesťanství a judaismus více, než bylo možné si v minulosti (s ohledem na předsudky) připustit.

⁴⁴² Michelangelo Buonarroti (1475-1564) byl geniální renesanční umělec, sochař, architekt a malíř, básník. Představitel vrcholné italské renesance a manýrismu. V letech 1508-1512 vymaloval Sixtinskou kapli (během pontifikátu Julia II.) Julius II. papežem 1503-1513

⁴⁴³ Pijoan, J.: *Dějiny umění 6*. Praha 1980. s. 56

Závěr

Z hlediska rozšíření lze z celkově předložených informací usuzovat, že ve starém Egyptě byla obřízka běžným zvykem stejně jako ve starém Izraeli. Obřízka byla rozšířená ve všech vrstvách obyvatelstva, ale nikoli bezpodmínečně nutná, na rozdíl od starého Izraele, kde byla závazným příkazem. Na rozšíření obřízky v období Staré říše odkazují vyobrazení. Nálezy na mumiích říkají, že obřízka byla téměř všeobecným zvykem, dokud ji nepotlačilo římské zákonodárství, stejně jako se o to snažilo na území starého Izraele. Pro kněží byla zavazující jistě v Pozdní době a to natolik, že i v době římského zákazu bylo možné udělovat výjimky.

Důvody mužské obřízky ve starém Egyptě nejsou nikde uvedeny. Domníváme se, že byli pro kněží kultické a druhotně hygienické. Ve starém Izraeli to byli důvody čistě náboženské (smlouva s Hospodinem). Přes veškeré snahy o porozumění a vysvětlení zůstává původ obřízky v obou kulturách nejasný.

Z hlediska stáří rituálu je starém Egyptě obřízka doložena již od počátku 3. tisíciletí př. Kr. Jak přesně starý ale rituál obřízky je, nelze s jistotou ani v jednom případě určit.

Z hlediska způsobu provedení byla ve starém Egyptě obřízka prováděna nikoli odstraněním celé předkožky kolem dokola. Předkožka byla pouze naříznuta na svrchní straně do písmenka V, neodstraňovala se tedy celá, úplným odříznutím. V judaismu se u novorozenců odstraňuje odříznutím celý předkožkový plášť v místě okolo okraje žaludu. Z hlediska výlučnosti nevíme o tom, že by Egyptané vyjadřovali nějakou zvláštní zášť vůči neobřezanému světu a neobřezaným cizincům. Na rozdíl od starého Izraele, kde se neobřezaní nesměli zúčastnit Hodu beránka.

Z hlediska věku obřezaných ve starém Egyptě dosvědčují textové prameny a nálezy na mumiích částečné uskutečňování obřízky ve věku čtrnáct až patnáct let. Mohlo by se jednat o přechodový rituál, ale není to jisté. Kojenecká obřízka je doložena ve Střední a Nové říši. Věk uskutečňování se patrně proměňoval během různých období. Ideální věk při obřízce byl tedy v pubertě, ale především u kandidátů kněžství v Době římské mohl být z praktických důvodů snížen. Ve starém Izraeli se již konala obřízka na novorozencích - osmého dne. V dnešním Egyptě obřízku provozují jak muslimové i koptští křesťané v útlém dětství, je doprovázena slavností, čímž se přibližuje praktikování v judaismu. Obřízkou v raném věku získává dítě identitu, kterou si samo

nevybírání - identitu svých předků. Možná ale, že staroegyptská praxe obřízky ve věku okolo patnácti let je lepší, jde o spíše dobrovolné rozhodnutí (jestliže obřízka není z kultických důvodů povinná).

Z hlediska náboženského není možné obřízku ve starém Egyptě jasně propojit s kultem jinak, než-li odkázat u kněží na kultickou čistotu. Staroizraelská obřízka a šabat jsou nejdůležitější symboly smlouvy mezi Hospodinem a Izraelem. Zanedbání těchto dvou příkazů je znamením odklon od víry. Židovskou obřízku považujeme za nejčistší esenci židovství přežívající po staletí.

Napsání této práce bylo pro nás velmi podnětné, dozvěděli jsme se mnohé nejen o obřízce, ale i mužích a jejich penisu. Mužská obřízka v naší evropské křesťanské kultuře z náboženských důvodů neobjevuje. (Pokud se objeví, jedná se o důvody zdravotní případně spojené s nějakou sexuální komplikací). Sám obřezaný Pavel vsadil na řeckou (pohanskou) přirozenost bez obřízky tak, jak jsme byli stvořeni. Jestliže byl muž stvořen i s předkožkou, pak je i ona součástí jeho těla, jeho tělesné integrity a jeho mužské identity a jako taková musí mít na těle důležitý a velmi dobrý účel.

Resumé

Práce se věnuje problematice mužské obřízky ve starém Egyptě, starém Izraeli a následně i judaismu a poté reflektuje, jak téma židovské obřízky zpracovalo křesťanství. V úvodu je nastíněna osnova celé práce rozdělené do třech kapitol. První kapitola pojednává o zvyku mužské obřízky ve starém Egyptě. Zabývá se rolí náboženství, faraóna, kněží a orientací na posmrtný život. Dále kapitola přibližuje obrazové a textové důkazy mužské obřízky, a rovněž bere v úvahu nálezy na mumíích. Zmíněny jsou možnosti provádění obřízky jak z důvodů kultických, tak i hygienických. Dále je zmíněno rozšíření obřízky ve všech vrstvách obyvatelstva, ale na rozdíl od judaismu zde nebyla obecně závazným příkazem. Je zdůrazněno rozlišení především ve způsobu provedení (naříznutí nebo odstranění předkožky) a věku, kdy se prováděla.

Druhá kapitola práce se věnuje mužské obřízce ve starém Izraeli. Jsou probrány zmínky o obřízce v celém Tenaku s poukazem na jednotlivé biblické postavy, které s obřízkou souvisí. Dále je rozebrán samotný rituál obřízky osmého dne po narození chlapce. Obřízka v judaismu symbolizuje nevyvratitelné znamení příslušnosti k Bohu a židovskému národu. Také je poukázáno na jistou kontroverznost tohoto tématu v současnosti. Závěrem kapitola vyzdvihne mužskou obřízku jakožto esenci židovství přežívající po staletí.

V poslední kapitole je zvláštní pozornost věnována významové proměně v křesťanství za nový iniciační rituál křtu. Jsou přiblíženy křesťanské názory zatracující obřízku. Je zmíněno mysterium Ježíšovy obřízky a Kristova ukřižování a jejich odraz v evropském výtvarném umění. Práce jednak porovnává zvyklost obřízky ve dvou starých kulturách a odráží proměnu pohledu na mužskou obřízku skrze křesťanství.

Summary

The work is devoted to the issue of male circumcision in ancient Egypt, ancient Israel and subsequently also Judaism, and it reflects on how the theme of Jewish circumcision was adapted by Christianity. The introduction outlines the basic points of the entire work, which is divided into three chapters. The first chapter discusses the custom of male circumcision in ancient Egypt. It deals with the role of religion, the Pharaoh, the priest, and orientation on the afterlife. The chapter also presents pictorial and textual evidence of male circumcision, and takes findings on mummies into consideration. The possibilities of performing circumcision for both cult and hygienic reasons are mentioned. Furthermore, the expansion of circumcision to all levels of the population is mentioned, but, unlike in Judaism, here it did not constitute a generally-binding order. Emphasis is placed mainly on the difference in the method of performance (incision or removal of the foreskin) and the age when it was performed.

The second chapter of the work is devoted to male circumcision in ancient Israel. Mentions of circumcision throughout the entire Tenakh are discussed, with a reference to individual biblical figures who are associated with circumcision. Furthermore, the actual circumcision ritual on the eighth day after the boy's birth is discussed. In Judaism, circumcision symbolizes an irrefutable sign of belonging to God and the Jewish nation. This chapter also points to certain controversy that currently surrounds this topic. In conclusion, the chapter highlights male circumcision as an essence of Jewishness that has survived for centuries.

In the final chapter, particular attention is given to the significant transformation in Christianity to the new initiation ritual of baptism. It presents Christian opinions damning circumcision. The mystery of Jesus' circumcision and Christ's crucifixion, and their reflection in European visual art, is discussed. The work compares the convention of circumcision in two old cultures, and reflects the transformation in the perception of male circumcision through Christianity.

Použitá literatura

Prameny:

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Vierte, Verbesserte auflage. Deutsche bibelgesellschaft. Stuttgart 1990

Bible. Český ekumenický překlad. Vyd. 1. ČBS. Praha 1991. 287 s. ISBN: není uveden

Literatura:

ASSMANN, Jan: *Egypt. Teologie a zbožnost rané civilizace*. Př. BAREŠ, Ladislav. Vyd. 1. Oikúmené. Praha 2002. 306 s. ISBN: 80-7298-052-1

OBAUMANN, Arnulf: *Co by měl každý vědět o židovství*. Př. CEJPOVÁ Lydie. Vyd. 1. Kalich. Praha 2000. 201 s. ISBN: 80-7017-205-3

BELLINGER, Gerhard, J.: *Sexualita v náboženstvích světa*. Př. URIANEK Karel. Vyd. 1. Academia. Praha 1998. 390 s. ISBN: 80-200-0642-7

BERGER, Rupert: *Liturgický slovník*. Př. KONZAL, Václav; VOKOUN, Jaroslav; LOCHOVSKÝ, Zdeněk. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 2008. s. 588. ISBN: 978-80-7021-965-2

BERLEJUNG, Angelika; DIETRICH Jan; QUACK, Joachim F.: *Menschenbilder und Körperkonzepte im Alten Israel, in Ägypten und im Alten Orient*. Vyd. 1. Mohr Siebeck. Tübingen 2012. s. 695. ISBN: 978-3-16-151828-7

BLACKLEDGEOVÁ, Catherine: *Vagina*. Př. HAUSEROVÁ, Eva. Vyd. 1. Triton. Praha 2005. 371 s. ISBN: 80-7254-714-3

BROWN, Peter: *Tělo a společnost*. Př. LAJKEPOVÁ, Eva. Vyd. 1. CDK. Brno 2000. 435 s. ISBN: 80-85959-72-0

COHEN, Abraham: *Talmud (pro každého). Historie, struktura a hlavní témata Talmudu*. Př. SIXTOVÁ, Olga; Adamová, Eva. Vyd. 1. Sefer. Praha 2006. 479 s. ISBN: 80-85924-49-8

DE VRIES, Simon Philip: *Židovské obřady a symboly*. Př. HOLÁ Marie. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 2009. 304 s. ISBN: 978-80-7021-963-8

DIRIEOVÁ, Waris; MILLEROVÁ Cathleen: *Květ pouště*. Př. ŠEDÁ Věra. Vyd. 1. Ikar Praha 2000. 254 s. ISBN: 80-7202-729-8

DOHMEN, Christoph; STEMBERGER, Günter: *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Př. ZBYTOVSKÝ Štěpán. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 2007. 283 s. ISBN: 978-80-7021-874-7

- DONADONI, Sergio (ed.): *Egyptský člověk a jeho svět*. Př. CHALUPSKÁ, Gabriela; NOVOTNÁ Kateřina; SYSALOVÁ, Veronika. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 2006. 320 s. ISBN: 80-7021-813-4
- (ed.) *Výklady ke Starému zákonu*. Starozákonní překladatelská komise (ed.). Díl 1. Zákon. Vyd. 1. Kalich. Praha 1991. 600 s. ISBN: 80-7017-408-0
- (ed.) *Výklady ke Starému zákonu II*. Starozákonní překladatelská komise (ed.). Díl II. Knihy výpravné. Vyd. 1. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 1996. 735 s. ISBN: 80-7192-154-8
- ELIADE, Mircea: *Iniciace, rituály, tajné společnosti*. Vyd. 1. Computer Press. Brno 2004. 213 s. ISBN: 80-722-6901-1
- ELIADE, Mircea; CULIANU, Ioan: *Slovník náboženství*. Př. LYČKA, Milan. Vyd. 1. Český spisovatel. Praha 1993. 318 s. ISBN: 80-202-0438-5
- FARRUGIA, G. Edward: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Př. MACKERLE, Adam. Vyd. 1. Olomouc 2010. 1039 s. ISBN: 978-80-7412-019-0
- FILIPI, Pavel: *Křesťanstvo*. Vyd. 1. CDK. Brno 1996. 195 s. ISBN: 80-85959-10-0
- GANZFRIED Šlomo: *Kicur Šulchán aruch*. Kniha II. Př. HAVELKOVÁ Miriam. Vyd. 1. Agadah. Praha 2008. 448 s. ISBN: 978-80-87571-01-9
- GENNEP, Arnold van: *Přechodové rituály*. Systematické studium rituálů. Př. BEGUIVINOVÁ, Helena. Vyd. 1. NLN. Praha 1997. 201 s. ISBN: 80-7106-178-6
- GRANT, Michael: *Židé v římském světě*. Př. CÍSAŘ Gerik. Vyd. 1. BB art. Praha 2003. 327 s. ISBN: 80-7257-953-3
- GRIAULE, Marcel: *Conversations with Ogotemmelí*. International African Institute. Oxford University Press. 230 s. ISBN: 13 978-0-19-519821-8. ISBN: 0-19-519821-2
- GUTMANN, Joseph: *The Jewish Life Cycle*. Vyd. 1. E. J. BRILL. Leiden 1987. 84 s. ISBN: 90-04-07892-4
- HART, George: *Egyptské mýty*. Př. ŠMOLDAS Ivo. Levné knihy KMa. Praha 2006. 80 s. ISBN: 80-7309-220-4
- HART, MITCHELL, ed.: *Jewish Blood. Reality and metaphor in history, religion and culture*. Routledge. New York. 2009. 214 s. ISBN: 978-0-203-87640-4
- HELLER, Jan: *Symbolika čísel a její původ*. Pastorační středisko. Vyd. 1. Praha 2006. 34 s.

- HELLER, Jan: *Výkladový slovník biblických jmen*. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 2003. 630 s. ISBN: 80-7021-725-1
- HELLER, Jan; PRUDKÝ, Martin: *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. Vyd. 2. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 2007. 182 s. ISBN: 978-80-7195-186-5
- HERMANN, Imre: *Psychológia antisemitizmu*. Př. SÁNDOR, Galina. Vyd. 1. Psychoprof. Artus. Dunajská Streda 1998. 128 s. ISBN: 80-968083-0-3
- HÉRODOTOS: *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Músy*. Př. ŠONKA, Jaroslav. Vyd. 2. Odeon. Praha 1972. 551 s. ISBN: 13/32 01-112-72
- JANÁK, Jiří: *Brána nebes. Bohové a démoni starého Egypta*. Vyd. 1. Libri. Praha 2005. 220 s. ISBN: 80-7277-235-X
- JANÁK, Jiří: *Staroegyptská náboženství I*. Vyd. 1. Oikúmené. Praha 2009. 325 s. ISBN: 978-80-7298-314-8
- JANÁK, Jiří: *Staroegyptská náboženství II*. Vyd. 1. Oikúmené. Praha 2012. 269 s. ISBN: 978-80-7298-467-1
- Katechismus katolické církve*. Př. Koláček Josef. Vyd. 1. Zvon, Praha 1995. 793 s. ISBN: 80-7113-132-6
- KLIESCH, Klaus: *Nový zákon 5. Skutky apoštolů. Malý stuttgartský komentář*. Př. VESELÁ Jana. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 1999. ISBN: 80-7192-287-0
- KUSCHEL, Karl-Josef: *Spor o Abrahama*. Př. SLABÝ Jindřich, MIK, David. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 1997. 312 s. ISBN: 80-7021-197-0
- MARKSCHIES, Christoph: *Mezi dvěma světy*. Př. RYNEŠOVÁ, Kateřina. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 2005. 252 s. ISBN: 80-7021-775-8
- MESSADIÉ, Gerald: *Obecné dějiny antisemitismu*. Př. MÜLLEROVÁ Hana. Vyd. 1. Práh. Praha 2000. 317 s. ISBN: 80-7252-038-5
- NEWMAN, Jaakov; SIVAN, Gavriel: *Judaismus od A do Z*. Př. ZBAVITEL Dušan; ZBAVITELOVÁ Markéta. Vyd. 1. Sefer. Praha 1992. 285 s. ISBN: 80-900895-3-4
- NOSEK, Bedřich; DAMOHORSKÁ, Pavla: *Židovské tradice a zvyky*. Vyd. 1. Karolinum. Praha 2010. 271 s. ISBN: 978-80-246-1518-9
- NOVOTNÝ, Antonín: *Biblický slovník I. díl*. Vyd. 1. Kalich. Praha 1956. 818 s.
- PIJOAN, José: *Dějiny umění 6*. Př. PECHAR, Jiří. Vyd. 2. Odeon. Praha 1984. 348 s. ISBN: 09/03.01-502-84

- PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer. Praha 2001. ISBN: 80-85924-33-1
- RADL, Walter: *Nový zákon 9. List Galat'anům. Malý stuttgartský komentář*. Př. VESELÁ Jana. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 1999. ISBN: 80-7192-414-8
- RENDTORFF Rolf: *Hebrejská bible a dějiny*. Úvod do starozákonní literatury. Př. HOBLÍK, Jiří. Vyd. 3. Vyšehrad. Praha 2003. 375 s. ISBN: 80-7021-634-4
- SHAW, Jan (ed): *Dějiny starověkého Egypta*. Př. FELTOVÁ, Daniela. Vyd. 1. BB art. Praha 2003. ISBN: 80-7257-975-4
- SLÁMA, Petr: *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*. Vyd. 1. Vyšehrad. Praha 2010. 552 s. ISBN: 978-80-7021-722-1
- SPERBER, Daniel: *The Jewish Life Cycle. Customs, Lore and Iconography*. Oxford University Press. New York 2008. 676 s. ISBN: 978 965 226 334 6
- SPIEGEL, Paul: *Kdo jsou Židé?*. Př. DOBŠÍKOVÁ, Eva; DOBŠÍK, Pavel. Vyd. 1. Barrister&Principal. Brno 2007. 228 s. ISBN: 978-80-87029-07-7
- STROUHAL, Eugen: *Život starých Egyptanů*. Vyd. 2. Opus Publishing Limited. Londýn 1994. 280 s. ISBN: chybí
- STROUHAL, Eugen; VACHALA, Břetislav; VYMAZALOVÁ, Hana: *Lékařství starých Egyptanů I*. Vyd. 1. Academia. Praha 2010. 239 s. ISBN: 978-80-200-1865-6
- ŠEDINOVÁ, Jiřina; PUTÍK, Alexandr; DOLEŽELOVÁ, Jana: *Židovské tradice a zvyky*. Vyd. 1. Židovské muzeum. Praha 1995. 101 s. ISBN: 80-85608-14-6
- TOMKINS, Stephen: *Stručné dějiny křesťanství*. Př. CINKE, Vladimír. Vyd. 1. Volvox Globator. Praha 2009. 365 s. ISBN: 978-80-7207-703-8
- THEOBALD, Michael: *Nový zákon 6. List Římanům. Malý stuttgartský komentář*. Př. VOKOUN Jaroslav. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 2002. ISBN: 80-7192-433-4
- Tiño Jozef (ed.): *Exodus. Komentáře k Starému zákonu*. Vyd. 1. Dobrá kniha. Trnava. 2013. 948 s. ISBN: 978-80-7141-766-8
- TRIGGER, B. G., KEMP, B. J., O 'CONNOR, D., LLOYD, A. B.: *Starověký Egypt*. Př. LANDGRÁFOVÁ Renata, MYNÁŘOVÁ Jana. Vyd. 1. Volvox Globator. Praha 2005. 447 s. ISBN: 80-7207-535-7

VACHALA, Břetislav: *Staří Egyptané*. Vyd. 1. Libri. Praha 2001. 240 s. ISBN: 80-7277-060-8

VERNER, Miroslav; BAREŠ, Ladislav; VACHALA, Břetislav: *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Vyd. 1. Karolinum. Praha 1997. 481 s. ISBN: 80-7184-446-2

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů. Židovské muzeum. Praha 2014. 311 s. ISBN: 978-80-86889-94-8

Články:

MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. Anthropologie XLIX/2, 2011. s. 155-164

SICHER, Gustav: *Slavnosti a obyčeje náboženského života*. Židovská ročenka 1974/75. s. 11. ŽMP

VACHALA, Břetislav: *Obřízka ve starém Egyptě*. Vesmír 86. 660. 2007/10

Užité encyklopedie a slovníky:

Encyklopaedia Judaica. Keter Publishing House. 1996 Jerusalem. Volume 5 C-DH.

Elektronické zdroje:

<http://www.danheller.com/circumcision.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=Ip76pSoxM8c>

https://www.youtube.com/watch?v=FTW4qzd_eKg

Diplomové a disertační práce:

CHRENOVÁ, Renáta: *Formovanie kresťanskej identity v spisoch Justína Mučeníka*. Bakalářská práce. HTF UK. Praha. 2014. Vedoucí práce: PAVLÍK, Jiří.

SOUŠKOVÁ, P.: *Vzdělanost a kultura v období vlády Karla IV*. Bakalářská práce. HTF UK. Praha 2014. s. 26-27. Vedoucí práce: VEVERKOVÁ, Kamila.

ŠÍPALOVÁ, KAROLÍNA: *Rituální čistota v judaismu*. HTF UK. Praha 2010. Vedoucí práce: NOSEK, Bedřich.

Seznam příloh⁴⁴⁴

Obřízka ve starém Egyptě

Příloha č. 1:

Pěstní klíny ze starého paleolitu, nalezené v lokalitě Naga el-Chalífa, poblíž Abydu, jsou typické pro nejstarší užití nástrojů v nilském údolí, starou 400 000 až 300 000 let, kresba

SHAW, Jan. Dějiny starověkého Egypta. s. 35

Příloha č. 2:

Vlnovité štípané pazourkové nože, leštěné a opracované jen z jedné strany, jsou typickým artefaktem kultury Nakáda II. (gerzean), 3500-3200 př. Kr., foto

SHAW, Jan. Dějiny starověkého Egypta. s. 72

Příloha č. 3:

Pazourkové nože používané ke kultovním účelům, 5. dynastie, pyramidový komplex královny Chentkaus II. v Abúsíru, foto (M. Zemina)

STROUHAL, E.; VACHALA, B.; VYMAZALOVÁ, H.: Lékařství starých Egyptanů. s. 97

Příloha č. 4:

Reliéf z Džedkare, obřízková scéna, 5. dynastie, original, podle Mohameda Megaheda 2011, kresba

MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. s. 157

Příloha č. 5:

Reliéf z Džedkare, obřízková scéna, 5. dynastie, rekonstrukce, podle Mohameda Megaheda a Hany Vymazalové, 2011, kresba

MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. s. 161

Příloha č. 6:

Reliéf za Sakkáry, rituální očista, hrobka Anchmahora, 6. dynastie, original, podle Alexandra Badawyho, 1978, kresba

MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare*. s. 158

⁴⁴⁴ Přílohy jsou rozděleny do tematických okruhů podle kapitol práce; číslovány jsou však souvisle.

Příloha č. 7:

Reliéf za Sakkáry, rituální očista, hrobka soudce a vezíra Anchmahora, 6. dynastie, foto
STROUHAL, Eugen: *Život starých Egyptanů*. s. 29

Příloha č. 8:

Reliéf z Karnaku, obřízková scéna, chrám Chonsua-dítěte, 19.-20. dynastie, okolo roku
900 př. Kr., celek, podle Maurice Pilleta, 1952, kresba
MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid
Complex of Djedkare*. s. 160

Příloha č. 9:

Reliéf z Karnaku, mužská obřízka, detail, podle Maurice Pilleta, 1954, kresba
VACHALA, Břetislav: *Obřízka ve starém Egyptě*. s. 663

Příloha č. 10:

Reliéf z Luxoru, mužská obřízka v Amonově chrámu Amenhotepa III., 18. dynastie,
original, podle Helmuta Brunnera, 1964, kresba
VACHALA, Břetislav: *Obřízka ve starém Egyptě*. s. 661

Příloha č. 11:

Reliéf z Luxoru, mýtus zrození krále s obřízkou krále a jeho *ka*, 18. dynastie,
rekonstrukce, podle Alberta Gayeta, 1894, kresba
MEGAHED, M.; VYMAZALOVÁ, H.: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid
Complex of Djedkare*. s. 160

Příloha č. 12:

Reliéf ze Sakkáry, rituální očista, hrobka Nianchchnuma, 5. dynastie, podle Mousaiho a
Altenmüllera, 1977, kresba
MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: *Ancient Egyptian Royal Circumcision from
The Pyramid Complex of Djedkare*. s. 159

Obřízka v judaismu**Příloha č. 13:**

Penis chlapce před a po obřízce, ilustrace

Zdroj: URL<<http://www.cultureofiran.com/circumcision.html>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 14:

Předpisy a modlitby příslušející k obřízce, po jídle a k zásnubám a svatbě, písař Aharon ben Benjamin Zeev z Jevíčka, 1727/1728 Vídeň, na titulní straně zchycena obřízka chlapce v synagoze a biblické motivy vztahující se k narození, dětem a otcovství: Boží návštěva u Abrahama (Gn 18), obětování Izáka (Gn 22) a Elíša hledící na ohnivý vůz unášející proroka Elijáše (2 Kr 2,11). ŽMP, inv. č. 170.565, hebrejsky, rukopis na pergamenu, inkoust, kvaš a perokresba

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. s. 12

Příloha č. 15:

Obřízkový nůž, stříbrný filigrán, smalt, achát, ocel, počátek 19. století, střední Evropa, ŽMP, inv. č. 004.844

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. s. 15

Příloha č. 16:

Obřízková souprava rodiny Torrese, stříbrný filigrán, rodinná sbírka Ephraim a Mordecai Benguiat Family Collection, 1827 a 1866 Holandsko, Židovské muzeum, New York

Zdroj: URL<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:WLA_jewishmuseum_Circumcision_Set_2.jpg> [cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 17:

Obřízkové dvojkřeslo, *kise šel Elijahu*, dřevo, polychromie, 1805 Čechy. Nápis: požehnání pronášena při obřízce. „*Darovali Jokev Lejb, syn Šimona z Údlíc, s manželkou Pesl, dcerou Avrahama z Hostouně, roku 565 p.m.p.*“ ŽMP, inv. č. 079.873

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. s. 107

Příloha č. 18:

Obřízková pokrývka, hebr. *mische* 80 x 80 cm, původně plena z plátna dodatečně ozdobená donačním nápisem, ŽMP, č. kat. 1194

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. s. 27

Příloha č. 19:

Pohár k obřízce, stříbro, tepáno, Karel Skřemenec, 1807 (nápisem doplněno 1837) Praha, nápis: „*Toto je znamení smlouvy. Tento pohár byl zakoupen z peněz dobročinnosti spolkem spravedlivých žen, prostřednictvím představené Fejly Bondy roku 597 p.m.p.*“ ŽMP, inv. č. 063.622

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst.* s. 31

Příloha č. 20:

Obřízková kolébka, dřevo, intarzie, počátek 19. století Morava, nápis: „*Tento malý necht' se stane velkým*“ ŽMP, inv. č. 032.141

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst.* s. 4

Příloha č. 21:

Obřízková zástěna, olej na plátně, Čechy (?), datováno 1764, ŽMP, inv. č. 174.932

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst.*, s. 14

Příloha č. 22:

Povijan, MST (Memorial Scrolls Trust London) Londýn, č. kat. 15

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst.*, s. 69

Příloha č. 23:

Obřízková kniha, Jicchak Sabath: seznam obřizek. Hebrejsky a německy, rukopis na papíru, inkoust, nová polokožená vazba. Čechy (Kasejovice), 1804-1852 Mohel Jicchak Sabath je v pramenech uváděn jako rabín, rituální řezník a učitel. ŽMP, inv. č. 178.363

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst.* s. 86

Příloha č. 24:

Pokladnička mohelů, stříbro, tepána, Antonín Maroušek, 1818 Praha, nápis: „*Svatý spolek mohelů*“ ŽMP, inv. č. 037.710

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst.* s. 8

Příloha č. 25:

Obřízka, obřízková hostina a nástroje k provedení zákroku, dílo Johanna Christopha Georga Bodenschätze *Kirchliche Verfassung der heutigen Juden sonderlich derer in Deutschland*, Coburg, Georg Otto, 1749, ŽMP, inv. č. 07.040, ilustrace - rytina

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst.* s. 25

Příloha č. 26:

Obřízka, Sefer ha-Minhagim, 1682 Amsterdam, dřevořez

SPERBER, Daniel: *The Jewish Life Cycle. Costums, Lore and Iconography.* s. 62

Příloha č. 27:

Obřízka, ilustrace z díla Paula Christiana Kirchnera, 1684-1766 Německo, Nürnberg, *Jüdisches Ceremoniel oder Beschreibung dererjenigen Gebräuche (um vieles vermehret und*

mit Anmerkungen erläutert von Sebastian Jacob Jungendres), Peter Conrad Monath, 1726.

ŽMP, sg. 0.714

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr: *Necht' mu Bůh dá vyrůst*. s. 74

Příloha č. 28:

Obřízka v synagoze, současnost, ilustrační foto

Zdroj: URL<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Covenant_of_Abraham.JPG>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 29:

Ilustrační foto, chlapecký penis po lékařské obřízce

Zdroj: URL<<http://www.circum.com.hk/circumcision-surgeries.html>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 30:

Regensburg Pentateuch, autor neznámý, Obřízka Abrahamova syna Izáka, 1300 Německo, Izrael muzeum, Jeruzalém Cod. 180/52, fol. 81b, BIU today, Vol. 4 Fall/Winter 2007, (Bar-Ilan University magazine), iluminace

Zdroj:

URL<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Isaac%27s_circumcision,_Regensburg_c1300.jpg>

[cit. 13. 7. 2015]

Obřízka v křesťanství

Příloha č. 31:

Albrecht Dürer, Sedmibolestná Panna Marie, malba na dřevě, polyptych, 1496-1498 Německo, Gemäldegalerie Alte Meister Drážďany a Alta Pinakothek Mnichov (centrální Panna Marie) celek

Zdroj:

URL<https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_Sorrows_Polyptych#/media/File:Durer,_politico_dei_sette_dolori,_ricostruzione.jpg>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 32:

Albrecht Dürer, Sedmibolestná Panna Marie - Obřízka, detail, malba na dřevě

Zdroj:

URL<<http://www.artbible.info/art/large/855.html>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 33:

Rembrandt van Rijn, Obřízka, 56,5 x 75 cm, 1661 Holandsko, Národní galerie Washington, olej na plátně

Zdroj:

URL<<http://www.nga.gov/content/ngaweb/Collection/art-object-page.1199.html>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 34:

Francisco Goya, Obřízka, 306 x 1025 cm, 1774 Španělsko, kostel kartouzy Cartuja de Aula Dei, olej na omítce

Zdroj:

URL<<http://www.wikiart.org/en/francisco-goya/circumcision>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 35:

Hendrick Goltzius, Obřízka, serie Život Panny Marie, 48,6 x 35,7 cm, 1594 Holandsko, Museum of Art, Michigan, Museum Purchase, rytina

Zdroj:

URL<<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/17.37.36>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 36:

Gilliam van der Gouwen, Obřízka Izmaela, 22,1 x 35,5 cm, 1494 – 1497 Holandsko, rytina, tisk na papír, výřez

Zdroj:

URL<<https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-1878-A-2056>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 37:

Obřízka Krista, bývalý hlavní oltář, okolo roku 1470-1475, Štrasburk, Chartreuse-Musée_de_l'Œuvre_Notre Dame, polychromovaný ořech, plastika

Zdroj:

URL<[https://en.wikipedia.org/wiki/Mus%C3%A9e_de_l%E2%80%99%C5%92uvre_Notre-Dame#/media/File:Circoncision-Chartreuse-Mus%C3%A9e_de_l%27%C5%92uvre_Notre-Dame_\(1\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Mus%C3%A9e_de_l%E2%80%99%C5%92uvre_Notre-Dame#/media/File:Circoncision-Chartreuse-Mus%C3%A9e_de_l%27%C5%92uvre_Notre-Dame_(1).jpg)

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 38:

Bernard Picart, Obřizka portugalských Židů, 1722 Holandsko, Amsterdam, cyklus Náboženské obřady a zvyky všech národů světa, Stedeliijk Museum, rytina

Zdroj:

URL<<https://esterschreuder.files.wordpress.com/2012/10/bernard-picart-joodse-besnijdenis-klein.jpg>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 39:

Bernard Picart, Inicie mladíků do řad mužů, 1722 Holandsko, Amsterdam, cyklus Náboženské obřady a zvyky všech národů světa, Stedeliijk Museum, rytina

Zdroj:

URL<<https://esterschreuder.files.wordpress.com/2012/10/bernard-picart-initiatie-zuid-afrika.jpg>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 40:

Michelangelo Buonarroti, David, 1501-1505 Itálie, Florencie, Galerie Akademie, mramor, socha, celek

Zdroj:

URL<<http://www.vam.ac.uk/content/articles/d/davids-fig-leaf/>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 41:

Michelangelo Buonarroti David, detail

Zdroj:

URL<[https://en.wikipedia.org/wiki/David_\(Michelangelo\)#/media/File:%27David%27_by_Michelangelo_JBU10.JPG](https://en.wikipedia.org/wiki/David_(Michelangelo)#/media/File:%27David%27_by_Michelangelo_JBU10.JPG)>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 42:

Obřízka židovského dítěte Ježíše, 1494-1497 Francie, Chartres, součást sochařské výzdoby na chórové přepážce v gotické katedrále Notre Dame, č. 11, sousoší

Zdroj:

URL< <http://www.discover-chartres.com/chartres-cathedral-choir-and-chapels.html>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 43:

Obřezání Krista, okolo roku 1500 Tournai, Francie - Burgundsko, z kolekce chrámových tapisérií Výjevy ze života Panny Marie umístěných na galerii ze stěn chóru v chrámu Panny Marie (Notre-Dame) v Beaune

Zdroj:

URL< <http://lieuxsacres.canalblog.com/archives/2010/07/17/18606123.html>>

[cit. 13. 7. 2015]

Příloha č. 44:

Obřízka Krista, Zacharij Zograf, Preobraženský klášter, 19. století Bulharsko, Velké Tarnovo, freska na stěně

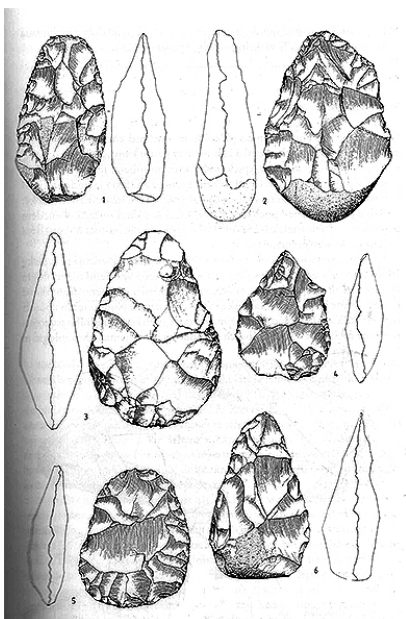
Zdroj:

URL< https://en.wikipedia.org/wiki/Transfiguration_Monastery>

[cit. 13. 7. 2015]

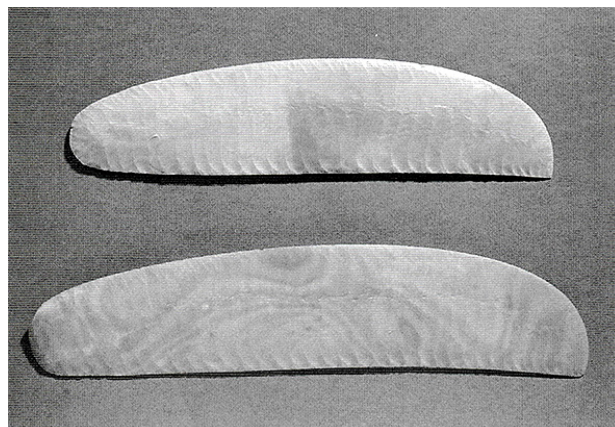
Vlastní příloha

Příloha č. 1:
Pěstní klíny z Naga el-Chalífa, starý paleolit, kresba

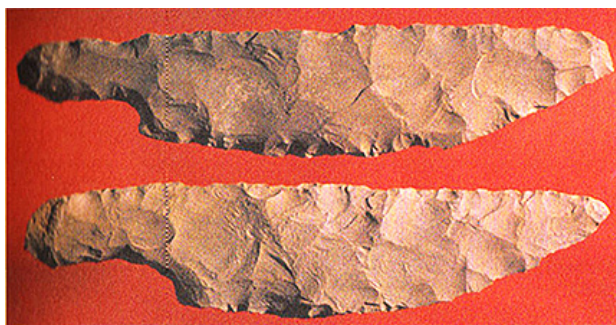
SHAW, Jan: Dějiny starověkého Egypta. s. 35

Příloha č. 2:
Vlnovité štípané a leštěné pazourkové nože,
kultura Nakáda II., foto

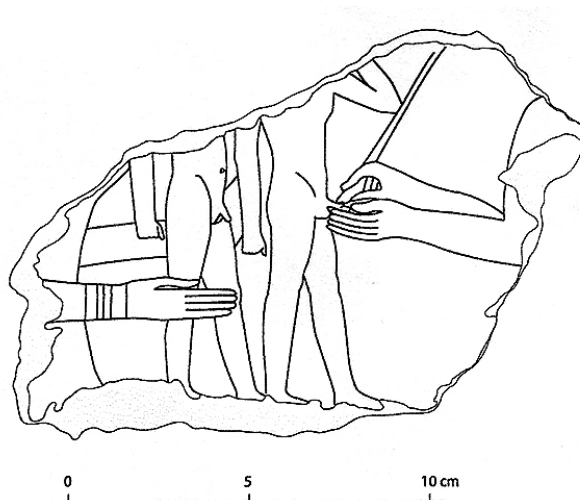
SHAW, Jan: Dějiny starověkého Egypta. s. 72

Příloha č. 3:
Pazourkové nože, 5. dynastie, Abúsir, foto

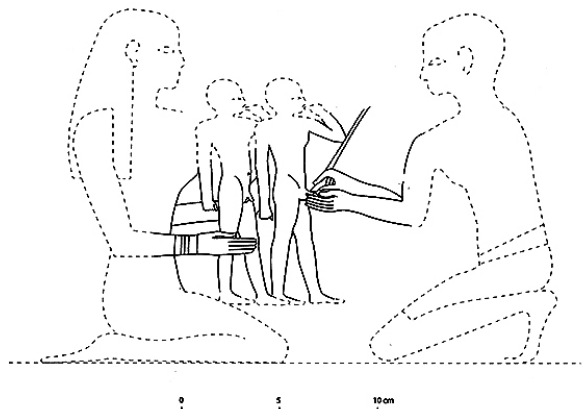
STROUHAL, Eugen; VACHALA, Břetislav; VYMAZALOVÁ, Hana: Lékařství starých Egyptanů. s. 97

Příloha č. 4:
Reliéf z Džedkare, original, kresba

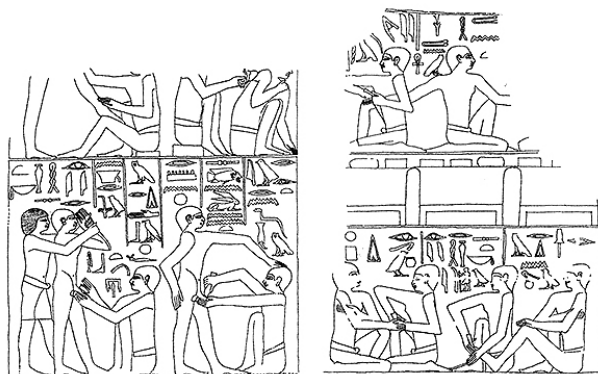
MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare. s. 157

Příloha č. 5:
Reliéf z Džedkare, rekonstrukce, kresba

MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare. s. 161

Příloha č. 6:
Reliéf ze Sakkáry, original, kresba

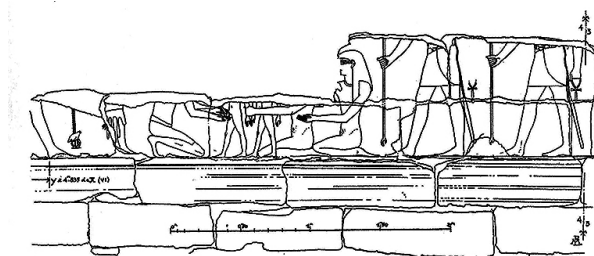
MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare. s. 158

Příloha č. 7:
Reliéf za Sakkáry, foto

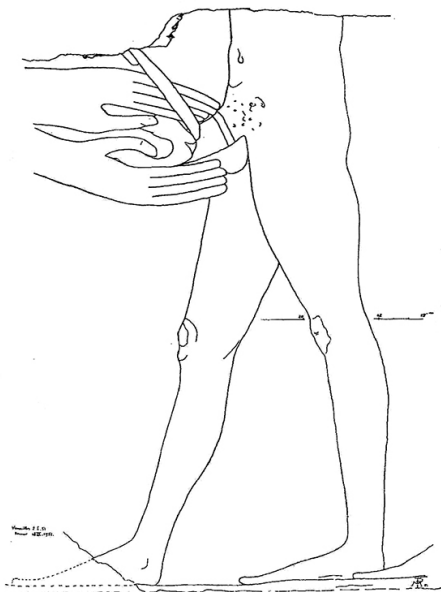
STROUHAL, Eugen: Život starých Egyptanů. s. 29

Příloha č. 8:
Reliéf z Karnaku, celek, kresba

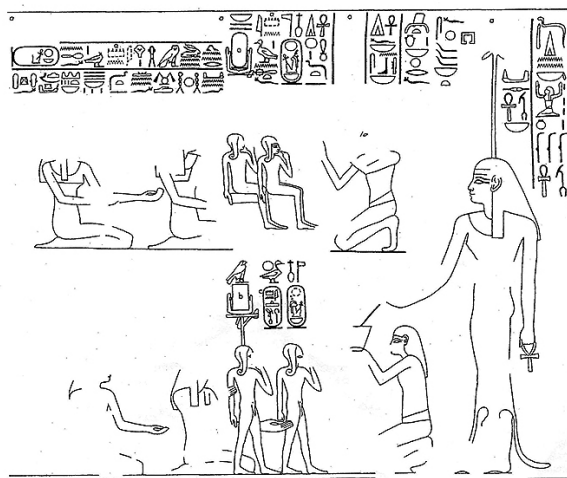
MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare. s. 160

Příloha č. 9:
Reliéf z Karnaku, detail, kresba

VACHALA, Břetislav: Obřízka ve starém Egyptě. s. 663

Příloha č. 10:
Reliéf z Luxoru, original, kresba

VACHALA, Břetislav: Obřízka ve starém Egyptě. s. 661

Příloha č. 11:
Reliéf z Luxoru, rekonstrukce, kresba

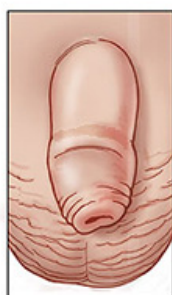
MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare. s. 160

Příloha č. 12:
Rituální očista, Sakkára (hrobka Nianchchnuma), kresba

MEGAHED, Mohamed; VYMAZALOVÁ, Hana: Ancient Egyptian Royal Circumcision from The Pyramid Complex of Djedkare. s. 159

Příloha č. 13:
Penis chlapce před a po obřízce, ilustrace

Natural penis

Circumcised penis

© Healthwise, Incorporated

Zdroj:
<<http://www.cultureofiran.com/circumcision.html>>

Příloha č. 14:
Předpisy a modlitby příslušející k obřízce, po jídle
a k zasnubám a svatbě.

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 12

Příloha č. 15:
Obřízkový nůž

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 15

Příloha č. 16:
Obřízková souprava rodiny Torrese

Zdroj:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:WLA_jewishmuseum_Circumcision_Set_2.jpg>

Příloha č. 17:
Obřízkové dvojkřeslo

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 107

Příloha č. 18:
Obřízková pokrývka

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 27

Příloha č. 19:
Pohár k obřízce

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 31

Příloha č. 20:
Obřízková kolébka

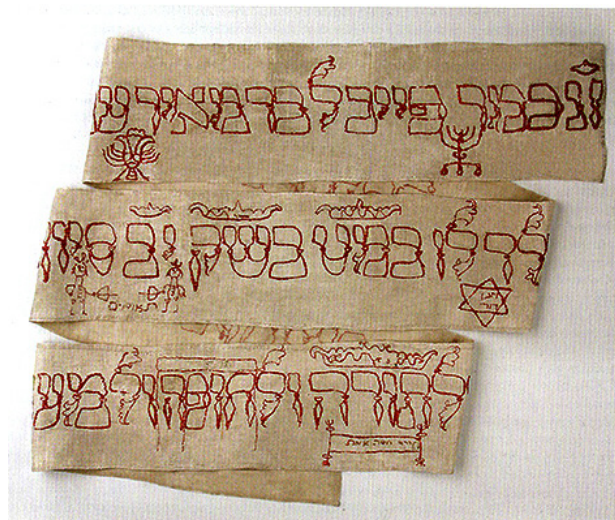
VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 4

Příloha č. 21.
Obřízková zástěna

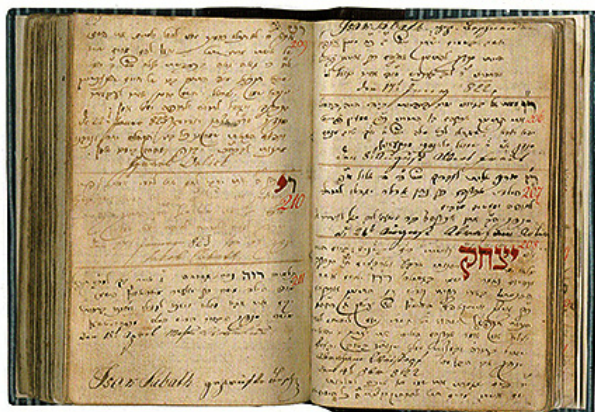
VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 14

Příloha č. 22:
Povijan

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 69

Příloha č. 23:
Obřízková kniha, Jicchak Sabath: seznam obřezek

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 86

Příloha č. 24:
Pokladnička mohelů

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 8

Příloha č. 25:
Obřízka, obřízková hostina a nástroje k provedení
zákroku, rytina

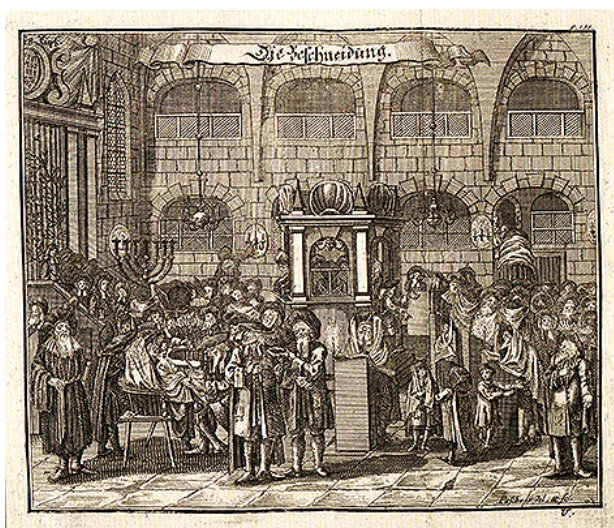
VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 25

Příloha č. 26:
Obřízka, Sefer ha-Minhagim, dřevorez

SPERBER, Daniel: The Jewish Life Cycle. Customs, Lore
and Iconography. s. 62

Příloha č. 27:
Obřízka, ilustrace z díla Paula Christiana Kirchnera

VESELSKÁ Dana; CERMANOVÁ Iveta; PUTÍK, Alexandr:
Nechť mu Bůh dá vyrůst. s. 74

Příloha č. 28:
Obřízka v synagoze, současnost, ilustrační foto

Zdroj:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Covenant_of_Abraham.JPG>

Příloha č. 29:
Chlapecký penis po lékařské obřízce, ilustrační foto

Zdroj:
<<http://www.circum.com.hk/circumcision-surgeries.html>>

Příloha č. 30:
Regensburg Pentateuch, Obřízka Abrahamova syna Izáka, iluminace

Zdroj:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Isaac%27s_circumcision,_Regensburg_c1300.jpg>

Příloha č. 31:
Albrecht Dürer, Sedmibolestná Panna Marie, malba na dřevě, celek

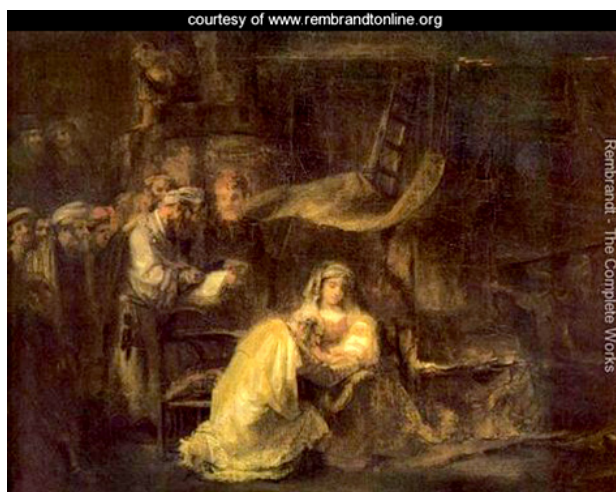
Zdroj: <https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_Sorrows_Polyptych#/media/File:Durer_polittico_dei_sette_dolori_ricostruzione.jpg>

Příloha č. 32:
Albrecht Dürer, Sedmibolestná Panna Marie, malba na dřevě, detail obřízky

Zdroj:
<<http://www.artbible.info/art/large/855.html>>

Příloha č. 33:
Rembrandt van Rijn, Obřízka, malba

Zdroj:
<<http://www.nga.gov/content/ngaweb/Collection/art-object-page.1199.html>>

Příloha č. 34:
Francisco Goya, Obřízka, Cartuja de Aula Dei, malba na stěně

Zdroj:
<<http://www.wikiart.org/en/francisco-goya/circumcision>>

Příloha č. 35:
Hendrick Goltzius, Obřízka, rytina

Zdroj:
<<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/17.37.36>>

Příloha č. 36:
Gilliam van der Gouwen, Obřízka Izmaela, rytina, výřez

Zdroj:
<<https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-1878-A-2056>>

Příloha č. 37:
Obřízka Krista, Štrasburk, plastika

Zdroj: <[https://en.wikipedia.org/wiki/Mus%C3%A9_de_l'E2%80%99C5%92uvre_Notre-Dame#/media/File:Circoncision-Chartreuse-Mus%C3%A9_de_l'E2%80%99C5%92uvre_Notre-Dame_\(1\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Mus%C3%A9_de_l'E2%80%99C5%92uvre_Notre-Dame#/media/File:Circoncision-Chartreuse-Mus%C3%A9_de_l'E2%80%99C5%92uvre_Notre-Dame_(1).jpg)>

Příloha č. 38:
Bernard Picart, Obřízka portugalských Židů, rytina

Zdroj:
<<https://estherschreuder.files.wordpress.com/2012/10/bernard-picart-joodse-besnijdenis-klein.jpg>>

Příloha č. 39:
Bernard Picart, Inicie mladíků do řad mužů, rytina

Zdroj:
<<https://estherschreuder.files.wordpress.com/2012/10/bernard-picart-initiatie-zuid-afrika.jpg>>

Příloha č. 40:
Michelangelo Buonarroti, David, socha, celek

Zdroj:
<<http://www.vam.ac.uk/content/articles/d/davids-figure>>

Příloha č. 41:
Michelangelo Buonarroti David, detail

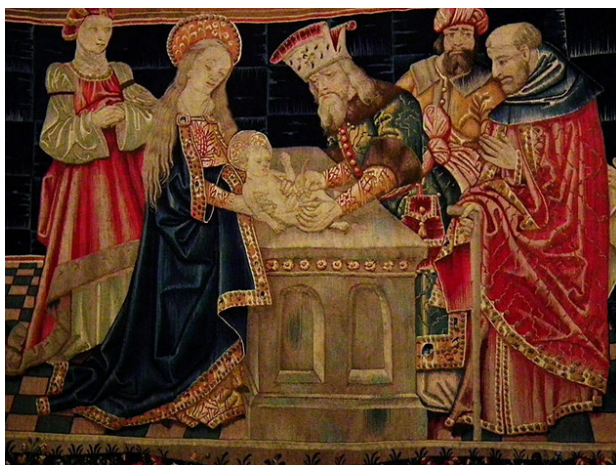
Zdroj:
<[https://en.wikipedia.org/wiki/David_\(Michelangelo\)#/media/File:%27David%27_by_Michelangelo_JBU10.JPG](https://en.wikipedia.org/wiki/David_(Michelangelo)#/media/File:%27David%27_by_Michelangelo_JBU10.JPG)>

Příloha č. 42:
Obřízka židovského dítěte Ježíše, Chartres, sousoší

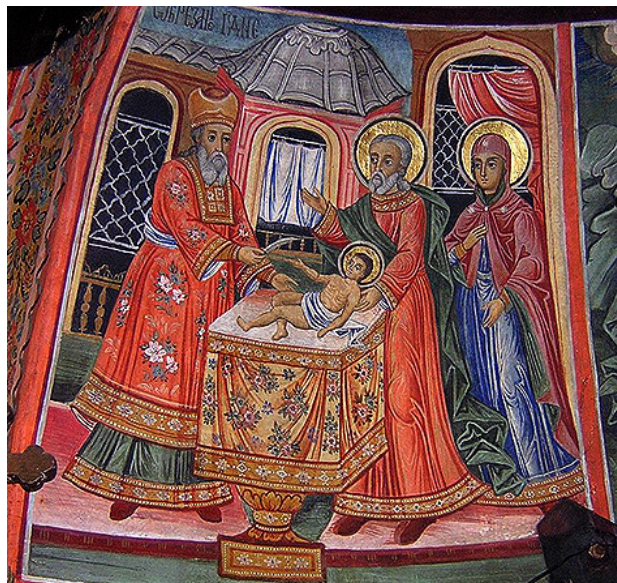
Zdroj:
<<http://www.discover-chartres.com/chartres-cathedral-choir-and-chapels.html>>

Příloha č. 43:
Obřezání Krista, Burgundsko, tapiserie

Zdroj:
<<http://lieuxsacres.canalblog.com/archives/2010/07/17/18606123.html>>

Příloha č. 44:
Obřízka Krista, Preobraženský klášter (Bulharsko), freska

Zdroj:
<https://en.wikipedia.org/wiki/Transfiguration_Monastery>